

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

ТИМОШУК ВАСИЛЬ ЄВГЕНОВИЧ

УДК 343.147

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВИЙ ОГЛЯД: ПРОЦЕСУАЛЬНЕ І КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 081 «Право»

Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.Є. Тимошук

Науковий керівник –
Когутич Іван Іванович,
доктор юридичних наук, професор

Львів – 2022

АНОТАЦІЯ

Тимошук В. Є. Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (галузь знань – 08 «Право»). Львівський національний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Львів, 2022.

Актуальність проблематики судового огляду визначається, з одного боку, відсутністю єдиної позиції дослідників щодо правової природи цієї процесуальної дії, її завдань та видів, а з іншого – тактичними помилками та порушеннями кримінально-процесуального закону під час здійснення судового огляду.

Звернено увагу, що під час судового розгляду дозволяється провести огляд речових доказів, огляд документів та огляд на місці. Такі елементи кримінально-процесуальної діяльності в суді першої інстанції мають свої процесуальні, тактичні, організаційні та психологічні особливості. Водночас існує низка спільних для цих видів процесуальних дій положень. Зокрема родовим поняттям, що їх об'єднує, є судовий огляд.

Констатовано, що судовий огляд – це процесуальна дія, яка полягає у безпосередньому (зрідка опосередкованому) сприйнятті й обстеженні судом та учасниками кримінального провадження об'єктів, а у деяких ситуаціях одержанні інформації щодо них і у словесній формі, задля з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, встановлення стану, ознак і властивостей цих об'єктів, перевірки відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а також виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження, хід та результати якої відображаються у журналі судового засідання, а у випадку передбаченому законом – у протоколі огляду, з можливістю їхньої фіксації за допомогою технічних засобів.

У зародженні та розвитку судового огляду у кримінальному судочинстві України виокремлено такі етапи: 1) кримінальне судочинство періоду

перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст.); 2) кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 р.р.) та перебування Східної Галичини у складі Польщі; 3) кримінальне судочинство УСРР (УРСР) радянського періоду; 4) кримінальне судочинство незалежної України.

Огляд речових доказів є найпоширенішим способом їх дослідження. Запропоновано відкоригувати назву ст. 357 КПК України, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів – «Огляд речових доказів».

Внесено пропозицію про те, що речові докази можуть оглядатися під час судового розгляду як за ініціативою суду, так і за клопотаннями учасників судового провадження

Розпочинаючи огляд речового доказу, головуючий повідомляє його назву, зазначає коли, за яких обставин і ким був виявлений матеріальний об'єкт та приєднаний до матеріалів кримінального провадження, оголошує процесуальний документ, що містить опис цього доказу (протокол огляду місця події, обшуку тощо). Особам, яким подається речовий доказ, необхідно роз'яснити їх право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з його оглядом.

Звернено увагу на те, що вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, необхідно зважати на: а) специфіку їх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення у технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду.

Констатовано, що законодавець як обов'язкові способи дослідження документів під час судового розгляду визначив не лише їх оголошення, але й огляд. Неприпустимо обмежитися тільки оголошенням документа без

проведення його огляду. Документ оглядають, переважно, для встановлення його стану, ознак і властивостей.

Визначено, що на початку огляду документа головуєчий оголошує його вид, назву, дату складання, реєстраційний номер, відомості про те, від імені якої установи, організації чи органу виданий, його реквізити.

Встановлено, що вибір моменту для огляду речових доказів і документів залежить від того, як вони стосуються кримінально-протиправних діянь обвинуваченого та визначається змістом показань, допитаних під час досудового розслідування осіб. Огляд речових доказів і документів належить проводити не ізольовано від дослідження інших доказів, а паралельно з останніми, забезпечуючи, у такий спосіб, взаємодоповнення і взаємопідтвердження один одних.

Обґрунтовано, що положення ч. 1 ст. 361 КПК України, згідно з яким огляд на місці проводиться «у виняткових випадках» вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань, а тому є зайвим. Понад те, воно знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої певне місце під час судового розгляду оглядається за необхідності.

Стверджується, що під час огляду на місці відбувається своєрідна перевірка показань на місці тих осіб, які були учасниками події або очевидцями.

Здійснено поділ способів (методів) фіксації судового огляду за способом відображення інформації на: вербальні (складання журналу судового засідання, протоколювання), наглядно-образні (фотографування, відеозапис), графічні (складання схем), а також предметні (виготовлення копій, зразків речей і документів).

Аргументовано, що судовий огляд виконується згідно із загальними тактичними прийомами, виробленими криміналістикою для проведення слідчого огляду.

Обґрунтовано, що проведення судового огляду має ґрунтуватися на дотриманні таких вимог: вибір найоптимальнішого моменту проведення; законність; цілеспрямованість, постійний аналіз ходу та результатів судового огляду; планомірність і системність; організуюча роль суду у проведенні судового огляду; активність; всебічність, повнота та об'єктивність; застосування науково-технічних засобів. Встановлено, що організація, психологія і тактика проведення судового огляду поділяється на три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний.

Зазначено, що підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії. Цей етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія).

Розглянуто зміст дослідницького етапу судового огляду, який охоплює три стадії: оглядову, статичну і динамічну.

Найпоширенішим є круговий спосіб огляду (зліва направо за годинниковою стрілкою від центру або до центру; тут поступово збільшується чи відповідно зменшується радіус площі, що оглядається), який залежно від напрямку спіралі поділяється на: ексцентричний – від центру та концентричний – до центру.

Крім того, судовий огляд може бути реалізований за допомогою таких способів: а) лінійного (фронтального); б) квадратного (зонального).

У складному психологічному процесі огляду на місці виокремлено кілька взаємопов'язаних елементів: а) сприйняття обстановки місця події; б) мислений аналіз виявлених слідів та речових доказів; в) встановлення причинного зв'язку виявленого до розслідуваної події; г) створення мисленої моделі досліджуваної події.

Визначено, що заключний етап проведення судового огляду полягає у складанні протоколу огляду місця чи протоколу огляду речового доказу за його місцезнаходженням або їх чорнового варіанту, а також додатків до нього – схем, копій чи зразків речей і документів. Також здійснюється упакування

вилучених об'єктів з їх переліком у протоколі огляду місця. До змісту цієї стадії також входить вжиття заходів з приводу заяв і зауважень, що надійшли від учасників судового огляду.

Обґрунтовано, що заключний етап огляду не вичерпується лише однією фіксацією. На цьому етапі критично оцінюють результати проведеного судового огляду під кутом зору раніше висвітлених вимог до проведення цієї процесуальної дії. Заключний етап дає можливість узагальнити з криміналістичного, психологічного та логічного аспектів виявлені обставини, встановити взаємозв'язок вивчених об'єктів та явищ, виокремити їх ознаки і властивості, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, пояснити логічні суперечності між одержаними відомостями.

Сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані: а) у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінального процесуального законодавства України, які регламентують проведення судового огляду; б) у правозастосовній діяльності – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності суддів, прокурорів та захисників; в) у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого розвитку вчення про огляд під час судового розгляду у кримінальному провадженні; г) у навчальному процесі – під час викладання та вивчення курсів «Кримінально-процесуальне право України», «Криміналістика», «Юридична психологія», впродовж підготовки методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України.

Ключові слова: кримінальне провадження, судовий розгляд, доказування, змагальність, злочин, процесуальні дії, тактика «судового слідства», судовий огляд, огляд на місці, огляд речових доказів, огляд документів, виїзне судове засідання, суд, учасники судового провадження, матеріали кримінального провадження.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тимошук В.Є. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 295–299.

2. Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 265–273.

3. Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 220–228.

4. Тимошук В.Є. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 5. Т. 30. С. 213–218.

5. Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 61-68.

6. Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 91–100.

7. Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.

8. Тимошук В.Є. Порядок проведення огляду на місці у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 2. С. 72-76.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тимошук В.Є. Заключний етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Верховенство права та правова держава*.

Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. (м. Ужгород, 20-21 вересня 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний Університет, 2019. С. 128-130.

2. Тимошук В.Є. Система слідчо-судових дій під час розгляду кримінального провадження судом першої інстанції. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Арад, Румунія, 25-26 січня 2019 р.). Arad: Izdevnicesiba «Baltija Publishing», 2019. С. 583-585.

3. Тимошук В.Є. Тактичні вимоги до проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Дніпро, 6-7 вересня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019.С. 108-111.

SUMMARY

Tymoshuk V. Ye. Judicial inspection: procedural and criminological research. Qualification scientific work on the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law” (08– “Law”) . Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine. Lviv, 2022.

The topicality of the issue of judicial inspection is determined, on the one hand, by the lack of a common position of researchers on the legal nature of this procedural action, its tasks, and types, and on the other hand, by tactical mistakes and violations of criminal procedure law during the judicial inspection.

It has been pointed out that inspection of the physical evidence, document review as well as on-site inspection are allowed during the trial. Such elements of criminal procedure in the court of the first instance have their procedural, tactical, organizational, and psychological peculiarities. At the same time, there are several provisions common to these types of procedural actions. In particular, the generic concept that unites them is a judicial inspection.

It has been stated that a judicial inspection is a procedural action, which consists in the direct (and sometimes indirect) perception and examination by the court and participants in criminal proceedings of the objects, and in some situations obtaining information about them verbally so as to clarify the circumstances of a criminal offense, establishing the condition, features and properties of these objects, checking information about the circumstances that are relevant to criminal proceedings and subject to proof, as well as discovering other information relevant to the criminal proceedings, the course and results of which are reflected in the journal of the court hearing, and in the case provided by law – in the inspection report, with the possibility of recording them by technical means.

The following stages in the origin and development of judicial inspection in the criminal justice of Ukraine have been singled out: 1) criminal justice during the period of Ukrainian lands being under the rule of the Russian and Austrian (Austro–

Hungarian) Empires (late 18th - early 20th centuries); 2) criminal proceedings during a period of the restoration of Ukrainian statehood (1917-1920) and a period of Eastern Halychyna being part of Poland; 3) criminal proceedings of the USSR (USSR) of the Soviet period; 4) criminal proceedings of independent Ukraine.

Examination of physical evidence is the most common way to study it. It is proposed to correct the name of Art. 357 of the CPC of Ukraine, reflecting in it the main method of examination of physical evidence – "Inspection of physical evidence".

It has been proposed that physical evidence may be examined during the trial both at the initiative of the court and at the request of the participants in the proceedings.

While initiating the inspection of physical evidence, the presiding judge announces its name, indicates when, under what circumstances and by whom the physical object was found and attached to the materials of criminal proceedings, announces a procedural document containing a description of this evidence (on-site inspection record of the scene, search, etc.). Persons to whom the physical evidence is submitted must be made aware of their right to draw the court's attention to certain circumstances related to its examination.

It has been highlighted that when deciding on the place of forensic examination of physical evidence, it is necessary to take into account: a) the specifics of their physical characteristics (large weight, bulkiness, inseparability from their location, inclusion in technological processes, etc.); b) the possibility of observing a special regime of their storage in the court premises; c) the potential danger of physical evidence to the life and health of judges, participants in criminal proceedings, staff and visitors to the court.

It has been stated that the legislator identified as obligatory methods of examining documents during the trial not only the announcement of such documents but also their review. It is inadmissible to be limited only to the announcement of the document without carrying out its review. The document is inspected, mainly to establish its condition, features, and properties.

It has been determined that at the beginning of the document review the chairman announces its type, name, date of compilation, registration number, information on the institution, organization, or body on behalf of which the document has been issued, its attributes.

It has been established that the choice of the moment for the inspection of the physical evidence and documents depends on how they relate to the criminal offenses of the accused and is determined by the content of the testimony questioned during the pre-trial investigation. Examination of physical evidence and documents should not be carried out separately from the examination of other evidence, but in parallel with the latter, thus ensuring their complementarity and mutual confirmation of one another

It has been substantiated that the provisions of Part 1 of Art. 361 of the CPC of Ukraine, according to which the on-site inspection is carried out "in exceptional cases", introduces uncertainty and ambiguity in the understanding of its tasks, and therefore is superfluous. Moreover, it conflicts with the prescription of the same part of the mentioned article of the CPC of Ukraine, according to which a certain place during the trial is inspected if necessary.

It has been stated that during the on-site inspection there takes place a peculiar kind of verification of the testimony of those who were participants in the event or its eyewitnesses.

The division has been made of ways (methods) of recording the judicial inspection according to the way of displaying information into verbal (compiling a journal of the court hearing, recording), visual (photography, video), graphic (drawing diagrams), as well as substantive (making copies, samples of things and documents).

It has been argued that the judicial inspection is performed in accordance with the general tactics developed by forensics for the inquest inspection.

It has been substantiated that the judicial inspection should be based on compliance with the following requirements: selection of the most optimal timing; legality; purposefulness, constant analysis of the course and the results of the judicial

inspection; regularity and systematicity; organizing role of the court in conducting a judicial inspection; activeness; comprehensiveness, completeness, and objectivity; application of scientific and technical means. It has been established that the organization, psychology, and tactics of the judicial inspection are divided into three stages: a preparatory stage, a research stage, and a final stage.

It has been noted that the preparatory stage of the judicial inspection begins from the moment of the decision to conduct this procedural action. This stage includes two substages: a) before leaving for the place of inspection (office substage); b) upon arrival at the place of inspection (field substage).

The content of the research stage of the judicial inspection has been considered, which covers three substages: review, static and dynamic.

The most common is a circular method of inspection (from left to right clockwise from the center or to the center; in this case, the radius of the inspected area gradually increases or decreases), which depending on the direction of the spiral is divided into eccentric – from the center and concentric – to the center.

In addition, judicial inspection can be implemented using the following methods: a) linear (frontal); b) square (zonal).

In the complex psychological process of on-site inspection, several interrelated elements have been identified: a) perception of the scene; b) mental analysis of the detected traces and physical evidence; c) establishing a causal link identified to the event under investigation; d) creating a mental model of the event under study.

It has been determined that the final stage of the forensic inspection consists in drawing up minutes of inspection of the place or minutes of inspection of physical evidence at its location or their draft version, as well as annexes to it – schemes, copies, or samples of things and documents. The seized objects are also packed with a list of them in the site inspection report. The content of this stage also includes acting on statements and remarks received from participants in the trial.

It has been substantiated that the final stage of the review is not limited to mere fixation. At this stage, the results of the judicial inspection are critically evaluated in light of the previously clarified requirements for this procedural action. The final

stage provides an opportunity to summarize the forensic, psychological, and logical aspects of the identified circumstances, to establish the relationship of the studied objects and phenomena, to identify their features and properties, to reveal causal relationships, to explain the logical contradictions between the information.

The conclusions, theoretical positions, and scientifically substantiated offers formulated within the limits of research can be used: a) in a lawmaking activity – for improvement of norms of the criminal procedural legislation of Ukraine that regulate carrying out the judicial inspection; b) in law enforcement activities – for organizational, methodological and informational support of judges, prosecutors and defenders; c) in research work – as a basis for further development of the doctrine of inspection during the trial in criminal proceedings; d) in the educational process – during the teaching and study of courses "Criminal Procedure Law of Ukraine", "Criminalistics", "Legal Psychology", during the preparation of methodological materials, lecture courses, special courses, manuals, textbooks, scientific and practical comments to the CPC of Ukraine.

Keywords: criminal proceedings, trial, proving, adversarial proceedings, crime, procedural actions, tactics of "judicial inquiry", judicial inspection, on-site inspection, an inspection of physical evidence, document review, on-site court hearing, court, participants in criminal proceedings, materials of criminal proceedings.

LIST OF APPLICANT'S PUBLICATIONS:

Scientific publications which outline the main scientific findings of the dissertation:

1. Tymoshuk V.Ye. Procedural actions conducted during the clarification of the circumstances of the criminal proceedings and verification of their evidence. *Chronicles of Kyiv University of Law*. 2018. No. 3. P. 295-299.
2. Tymoshuk V.Ye. Concept and objectives of judicial inspection in criminal proceedings. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2019. No. 4. P. 265-273.

3. Tymoshuk V.Ye. Classification of judicial inspection in criminal proceedings. *Law and society*. 2019. No. 2. Part 2. P. 220-228.

4. Tymoshuk V.Ye. The preparatory stage of judicial inspection in criminal proceedings. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Legal Sciences*. 2019. No. 5. V. 30. P. 213-218.

5. Tymoshuk V.Ye. The research stage of the judicial inspection in criminal proceedings. *Law and Public Administration*. 2019. No. 3 V. 2. P. 61-68.

6. Tymoshuk V.Ye. Fixing the Progress and Results of Judicial Inspection in Criminal Proceedings. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. No. 4. P. 91-100.

7. Fihurskyi V.M., Tymoshuk V.Ye. Physical evidence examination procedure during the trial in criminal proceedings. *Comparative and analytical law*. 2019. No. 2. P. 254-258.

8. Tymoshuk V.Ye. Procedure of conduct the on-site inspection in criminal proceeding. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. No. 2. P. 72-76.

Publications certifying the approbation of the dissertation materials

1. Tymoshuk V.Ye. The final stage of the judicial inspection in criminal proceedings. *Rule of law and legal state. Proceedings of the international scientific-practical conference*. (Uzhhorod, September 20-21, 2019). Uzhhorod: Uzhhorod National University, 2019. P. 128-130.

2. Tymoshuk V.Ye. The system of investigative and judicial actions during the consideration of criminal proceedings by the court of first instance. *Legal practice in EU countries and Ukraine at the modern stage. Proceedings of the international scientific-practical conference*. (Arad, Romania, January 25-26, 2019). Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 583-585.

3. Tymoshuk V.Ye. The tactical requirements for conducting a judicial inspection in criminal proceedings. Current state and prospects of development of legal science. *Proceedings of the international scientific-practical conference*. (Dnipro, September 6-7, 2019). Dnipro: NGO «Правовий світ», 2019. P. 108-111.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ СУДОВОГО ОГЛЯДУ.....	14
1.1. Поняття, завдання та значення судового огляду.....	14
1.2. Види судового огляду.....	44
1.3. Генезис судового огляду у кримінально-процесуальному законодавстві України.....	61
Висновки до розділу 1.....	68
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ.....	72
2.1. Порядок проведення судового огляду.....	72
2.2. Фіксація ходу та результатів судового огляду.....	99
Висновки до розділу 2.....	120
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ.....	122
3.1. Підготовчий етап проведення судового огляду.....	129
3.2. Дослідницький та заключний етапи проведення судового огляду...	137
Висновки до розділу 3.....	167
ВИСНОВКИ.....	170
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	180
ДОДАТКИ.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГПК – Господарський процесуальний кодекс

КАС – Кодекс адміністративного судочинства

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

п. – пункт

р. – рік

с. – сторінка

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Нині залишається актуальним питання забезпечення кримінального судочинства криміналістичними знаннями для кваліфікованого здійснення судового розгляду.

Пізнавальна спрямованість з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, як центрального елемента судового розгляду, обумовлює необхідність наділення суду та учасникам судового провадження процесуальними можливостями встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Ці можливості втілені у проведенні процесуальних дій, спрямованих на перевірку та збирання відомостей про факти. Серед таких дій важливу роль відіграє судовий огляд.

Звичайно, у порівнянні з судовим допитом, огляд кількісно є менш поширеною процесуальною дією. Проте її пізнавальне значення також суттєве. Так, згідно з результатами проведеного нами емпіричного дослідження, про важливість у доказуванні судового огляду зазначили 60,6 % анкетованих адвокатів, 75,4 % прокурорів та 64,3 % суддів. Решта опитаних від цих категорій суб'єктів судового провадження висловилися менш прихильно до тих чи інших різновидів судового огляду, мотивуючи це або складністю його практичної реалізації або ж його неактуальністю. Однак, майже всі опитані нами практичні працівники (95,6 %) звернули увагу на недостатній, на їхню думку, рівень, передусім, наукового, організаційно-тактичного забезпечення цієї процесуальної дії в рамках судового розгляду кримінальних проваджень (див. Додаток Д).

Безумовно, проблематика судового огляду вже була у полі зору таких науковців як Л.Ю. Ароцкер, П.М. Кобец, І.І. Когутич, О.Ю. Корчагін, І.Х. Максатов, Ю.С. Курочкіна, С.Б. Россінський. Як впливає з цього переліку, такій процесуальній дії приділяється незаслужено мало уваги у спеціальній літературі. Підгрунття криміналістичної та процесуальної проблематики

пізнавальної сутності судового огляду також знаходимо у наукових працях С.О. Александрової, В.М. Бозрова, О.О. Васяєва, Г.А. Воробйова, Л.О. Денисова, С.П. Грішина, Л.О. Зашляпіна, Т.М. Карабанової, С.Л. Кисленка, В.І. Комісарова, Ю.В. Кореневського, Є.Б. Кузіна, О.В. Литвина, А.О. Машовець, О.С. Самоходкіної, Н.О. Сельодкіної, С.В. Стародумова, С.П. Сухова, О.О. Сичової, О.В. Цехомської, Т.Б. Чеджемова, І.І. Шепітько, E.Chemerinsky, L Levenson та інших дослідників.

Проте розробки більшості вказаних науковців не враховують, принаймні, останньої кодифікації кримінально-процесуального законодавства України 2012 р. або ж виконані на ґрунті зарубіжного законодавства, у зв'язку з чим вони становлять переважно доктринальний інтерес.

З набранням чинності КПК України 2012 р. чимало процесуальних і тактичних проблем здійснення судового огляду не лише не зникли, але й збільшилися, оскільки норми кримінально-процесуального закону України, які регламентують різновиди судового огляду, не завжди адекватно відображають як потреби правозастосовної діяльності, так і можливості тактико-психологічного характеру цієї процесуальної дії. У сучасних умовах виникає потреба переоцінки й удосконалення деяких традиційних підходів до підготовки та проведення судового огляду.

Вивчення судової практики дає можливість стверджувати, що такий різновид судового огляду як огляд на місці проводиться порівняно зрідка, що, серед іншого, зумовлено, як вже було зазначено недостатньо повною розробкою процесуальних та організаційно-тактичних аспектів його виконання.

Крім того, актуальність проблематики судового огляду продиктована, з одного боку, відсутністю єдиної позиції дослідників щодо правової природи цієї процесуальної дії, її завдань та видів, а з іншого – тактичними помилками і порушеннями кримінально-процесуального закону під час здійснення судового огляду.

Тож видається необхідним, власне, комплексне дослідження сучасного стану судового огляду з доктринальних позицій кримінально-процесуального права, криміналістики та юридичної психології.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена в межах наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820). Тему дослідження «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження» затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 27/10 від 26 жовтня 2016 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 964).

Мета й завдання дослідження. Метою дисертації є вивчення правових, теоретичних основ і особливостей судового огляду та вироблення пропозицій щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства України, практики його застосування, а також тактики проведення судового огляду під час розгляду кримінальних проваджень у суді.

Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- визначити суть, завдання, значення судового огляду та виокремити його різновиди;
- дослідити історію становлення судового огляду у кримінальному провадженні на території України;
- проаналізувати процесуальний порядок проведення судового огляду;
- дослідити фіксацію ходу та результатів огляду під час судового розгляду кримінального провадження;
- сформулювати тактичні вимоги до проведення судового огляду та висвітлити суть його технологічної моделі;
- розкрити зміст підготовчого, дослідницького та заключного етапів проведення судового огляду;

- визначити і розкрити суть тактичних прийомів судового огляду під час розгляду кримінального провадження;
- вивчити судову практику застосування кримінально-процесуальних норм, що регламентують проведення судового огляду;
- виробити та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання судового огляду у кримінальному провадженні.

Об'єктом дослідження є нормативний, організаційно-тактичний та психологічний аспекти процесуальних дій, що проводять під час судового розгляду кримінального провадження.

Предметом дослідження є судовий огляд у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Основу дослідження становить *діалектичний підхід* до наукового пізнання соціальних явищ.

Під час написання роботи також використані загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання: *аналіз* (застосовувався з метою детального дослідження судового огляду, що дало можливість, зокрема, виокремити його ознаки), *синтез* (використовувався для виокремлення різновидів судового огляду у кримінальному провадженні), *узагальнення* (застосовувався з метою формування та розвитку на основі вже наявних у спеціальній літературі позицій та думок, нових наукових підходів, пропозицій щодо завдань та процесуальних особливостей судового огляду), *структурно-функціональний метод* (дав можливість виокремити етапи проведення судового огляду, з'ясувати специфіку їхнього змісту, встановити наявність зв'язку між елементами, що їх наповнюють), *герменевтичний метод* (використовувався для тлумачення суті та змісту норм, що регламентують проведення судового огляду у кримінальному провадженні), *догматичний* чи *спеціально-юридичний метод* (застосовувався при аналізі особливостей застосування норм кримінально-процесуального права під час проведення різновидів судового огляду); *порівняльно-правовий метод* (дав можливість порівняти регламентацію судового огляду у кримінально- процесуальному законодавстві України та інших держав); *історико-правовий метод* (використовувався під час вивчення

пам'яток права та дослідження становлення і розвитку судового огляду у кримінальному процесі на різних етапах формування української державності); *моделювання* (застосовувався для побудови проектів кримінально-процесуальних норм, які стосуються проведення судового огляду); *конкретно-соціологічний* (за його допомогою досліджено ефективність тактичних прийомів та норм, що визначають порядок проведення судового огляду шляхом анкетування суб'єктів правозастосовної діяльності).

Нормативну основу дисертаційного дослідження становлять Конституція України, КПК та інші Закони України, інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, а також положення кримінально-процесуального законодавства інших держав (Литовської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Польща, Російської Федерації), що регламентують проведення судового огляду.

Теоретичну основу дисертаційного дослідження складають праці вітчизняних і зарубіжних науковців у галузях філософії, криміналістики, психології, кримінального та кримінально-процесуального права.

Емпіричну базу дослідження становлять понад 100 кримінальних проваджень, рішення судів першої інстанції, викладені в Єдиному державному реєстрі судових рішень, рішення Касаційного кримінального суду Верховного Суду, а також результати анкетування, у межах якого опитано 70 суддів місцевих судів, 69 прокурорів та 66 адвокатів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що подана праця є першим у вітчизняній правовій науці комплексним дослідженням теоретичних і праксеологічних аспектів судового огляду, в якому з позиції міжгалузевого підходу розглянуті доктринальні та прикладні питання проведення огляду під час розгляду кримінальних проваджень у суді, містить науково обґрунтовану та практично затребувану модель судового огляду у кримінальному судочинстві, що доповнює надбання криміналістики та кримінального процесу.

Найістотнішими результатами дослідження, яким властиві елементи наукової новизни є такі положення та висновки.

Уперше:

- 1) запропоновано виключити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України положення про те, що огляд на місці проводиться «у виняткових випадках», оскільки вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань. Понад те, воно знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої певне місце під час судового розгляду оглядається за необхідності.
- 2) обґрунтовано, що документами, які підлягають судовому огляду, є всі їх види, визначені у ч. 2 ст. 99 КПК України, крім матеріалів звуко- і відеозаписів та додатків до протоколів процесуальних дій, що мають ознаки речових доказів;
- 3) здійснено поділ на види судового огляду за змістом (однорідний і комплексний), за зв'язком з процесом ідентифікації (судовий огляд, під час якого відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, та судовий огляд, під час якого не відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а вирішуються діагностичні завдання), за характером одержуваної інформації (судовий огляд, під час якого одержується лише невербальна інформація, та судовий огляд, під час якого одержується як невербальна, так і вербальна інформація), за методом відображення відомостей про факти (судовий огляд, в якому домінуючим методом є спостереження, та судовий огляд, що ґрунтується на поєднанні методів спостереження та опитування);
- 4) аргументовано доцільність зміни назви ст. 357 КПК України, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів та назвавши її «Огляд речових доказів»;

- 5) внесено пропозицію відобразити у редакції ст. 357 КПК України положення про те, що речові докази можуть бути оглянуті не лише за клопотанням учасників судового провадження, але й за ініціативою суду;
- 6) запропоновано критерії для визначення проведення огляду речових доказів поза приміщенням суду: а) специфіка їх фізичних ознак; б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційна небезпека речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду;
- 7) обґрунтовано необхідність вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України положення про те, що «огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних»;
- 8) аргументовано доповнити ч. 3 ст. 357 та ч. 2 ст. 358 КПК України вказівкою про можливість постановлення запитань під час огляду речових доказів і документів ще й обвинуваченому та потерпілому.

Удосконалено:

- 1) розуміння категорії «огляд на місці», яка є родовою та охоплює судовий огляд місця події, судовий огляд місцевості та судовий огляд житла чи іншого володіння особи;
- 2) пропозиції щодо регламентації порядку початку судового огляду речових доказів, судового огляду документів та огляду на місці;
- 3) теоретичні положення щодо тактичних вимог до проведення судового огляду, до яких віднесено своєчасність; законність; цілеспрямованість, постійний аналіз ходу та результатів судового огляду; плановірність і системність; керівна роль суду у проведенні судового огляду; активність; всебічність, повнота та об'єктивність; застосування науково-технічних засобів;
- 4) наукові уявлення щодо поняття технологічної моделі судового огляду у кримінальному провадженні, якою є система організаційно, інформаційно та функціонально взаємопов'язаних дій, рішень, що послідовно

реалізуються судом та учасниками кримінального провадження впродовж судового огляду;

- 5) зміст оглядової стадії дослідницького етапу судового огляду шляхом доповнення її рішенням головуєчого про визначення зони у безпосередній близькості від місця судового огляду для розташування обладнання та устаткування, що використовуватимуть упродовж виконання цієї процесуальної дії, а також зони для тимчасового зберігання вилучених доказів.

Дістали подальший розвиток:

- 1) пропозиція про перейменування ст. 358 КПК України «Дослідження документів» на «Огляд та оголошення документів»;
- 2) позиція про фіксацію ходу та результатів судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду у протоколі такого огляду;
- 3) доктринальні підходи щодо видофікації схем, які виготовляють для фіксації змісту та результатів судового огляду;
- 4) позиції дослідників про те, що виконання судового огляду відбувається згідно із загальними тактичними прийомами, виробленими криміналістикою для проведення слідчого огляду;
- 5) зміст елементів психологічного процесу огляду на місці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані:

– у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства України, які регламентують проведення судового огляду;

– у правозастосовній діяльності – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності суддів, прокурорів та захисників. Пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, прийняті і використовують у практичній діяльності прокуратури Львівської області (акт впровадження від 28

травня 2020 р.);

– у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого розвитку вчення про огляд під час судового розгляду у кримінальному провадженні;

– у навчальному процесі – при викладанні та вивченні курсів «Кримінально- процесуальне право України», «Криміналістика», «Юридична психологія», при підготовці методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України. Результати дисертації використовують у навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 25 травня 2020 р.) під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Докази та доказування у кримінальному провадженні».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання автора. В опублікованій у співавторстві з В.М. Фігурським статті «Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні» здобувачем здійснено аналіз правової регламентації та окреслено шляхи удосконалення нормативного регулювання огляду речових доказів судом першої інстанції у кримінальному судочинстві. У цій статті власні теоретичні розробки становлять не менше 50 %.

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана та обговорена на розширеному засіданні кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка, схвалена та рекомендована до захисту. Основні положення дисертаційного дослідження відображені на міжнародних науково-практичних конференціях: «Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі» (м. Арад, Румунія, 25-26 січня 2019 р.), «Стан та перспективи розвитку юридичної науки» (м. Дніпро, 6-7 вересня 2019 р.), «Верховенство права та правова держава» (м. Ужгород, 20-21 вересня 2019 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у 8 наукових статтях (з них 5 у фахових виданнях України, 1 у нефарховому виданні України, 2 у наукових виданнях інших держав, зокрема 1 у періодичному науковому виданні держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу), а також 3 тезах доповідей на конференціях.

Структура дисертації визначена її метою та завданнями, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що включають 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (191 назви) та додатків. Загальний обсяг дисертації 266 сторінок, з яких основний текст – 179 сторінок, список використаних джерел викладений на 20 сторінках, додатки – на 51 сторінці.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ТА ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ

1.1. Поняття, завдання та значення судового огляду

Ефективність судового провадження, з-поміж іншого, залежить і від системи правових засобів, що можуть бути використані суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Вони (засоби) є критеріями оптимальності його правового регулювання. Одними з таких засобів є процесуальні дії, які здійснюють упродовж судового розгляду.

Саме це поняття вживається у главі 28 КПК України «Судовий розгляд» (ч. 3 ст. 318, ч. 2 ст. 319, ч. 1 ст. 321, ст. 336, ч. 1 ст. 344, ч.1 ст. 347). Однак кримінально-процесуальний закон не містить визначення поняття «процесуальні дії». Цю прогалину заповнила правова доктрина. Вивчення наукових праць, присвячених змісту кримінально-процесуальної діяльності¹, дозволяє стверджувати, що під процесуальними діями розуміють елементи кримінально-процесуальної діяльності, що мають пізнавальне-засвідчувальне, організаційно-технічне, підготовче, правореалізаційне та правозахисне спрямування.

Водночас дискусія з приводу того, як називати процесуальні дії, що проводяться під час судового розгляду, триває. На думку одних дослідників, процесуальні дії, що здійснюються у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, доцільно називати слідчими², другі

¹ Золотарев А. С. К вопросу о структуре и содержании уголовно-процессуальной деятельности. *Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА(СЮИ)*: материалы Междунар. науч.-практ. конф. Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2005. С. 340–346; Малахова Л.И. Методологические основы и предмет уголовно-процессуальной деятельности. М.: Юрлитинформ, 2011. С.134-136; Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Вип. 64. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В. М. Дрьомін. Одеса, 2012. С. 465-467; Макарова З.В. Понятие и структура уголовно-процессуальной деятельности. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2017. Т. 17. № 2. С. 31-33.

² Чеджемов Т.Б. Судебное следствие. М.: Юрид. лит., 1979. С. 49-92; Черкасова Н.Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Самарский гос. ун-т. Самара, 1993. С. 86-137; Корневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. идоп. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002.С. 141-142; Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и

пишуть про судові дії слідчого характеру, судово-слідчі або слідчо-судові дії¹, а треті ведуть мову про винятково судові дії².

тактико-криміналістический аспекти). М.: Юрлитинформ, 2008. С. 284-468; Производство по уголовным делам в суде первой инстанции: науч.-практ. пособие / под общ. ред. В.М. Лебедева. М.: Норма, 2011. С. 326, 368; Машовец А.О. Теоретическая модель правовой организации судебного следствия в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Уральский гос. юрид. ун-т. Екатеринбург, 2018. С. 220.

¹ Бозров, В. М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Свердловск, 1991. С. 6; Насонов С.А. Судебное следствие в суде присяжных: законодательство, теория, практика. М.: Р. Валент, 2001. С. 22-23; Самоходкина О.С. Доказывание при производстве по уголовным делам в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Ростовский юрид. ин-т. Ростов-на-Дону, 2006. С. 124; Аширбекова М.Т. Принцип публичности при производстве по уголовному делу. Волгоград: Волгоградский госуниверситет, 2008. С. 217-218; Когутич І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. С. 56; Александрова С.А. Судебные действия, осуществляемые судом первой инстанции в уголовном судопроизводстве России: понятие, виды, процессуальный режим: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Воронежский гос. ун-т. Воронеж, 2010. С. 22-27; Когутич І. Слідчо-судові дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 352-357; Кузин Е.Б. Совершенствование системы судебных действий следственного характера в целях обеспечения правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2011. С. 21-23; Хайдаров А.А. Следственно-судебные действия: проблемы регламентации. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2013. № 2. С. 282-288; Швец С.В. Криміналістическа тактика следственных и судебных действий в условиях использования перевода: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Краснодар, 2014. С. 259; Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. С. 126-138; Курочкина Ю.С., Татьяна Л.Г. Система судебных действий следственного характера. *Вестник Удмуртского ун-та. Экономика и право*. 2016. Т. 26. Вып. 1. С. 132-134; Маланчук П.М., Непийпа Р.О., Гладун В.В. Судово-слідчі дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Правові горизонти*. 2017. Випуск 3. С. 92-96; Стародумов С.В. Судебные действия как самостоятельный вид процессуальных действия. *Вестник Удмуртского университета*. 2017. Вып. 6. Т. 27. С. 124-126; Стародумов С.В. Судебные действия следственного характера при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Удмуртский гос. ун-т. Ижевск, 2018. 206 с.

² Сухов С.П. Тактические особенности судебного следствия: автореф. дисс.... канд. юрид. наук: 12.717. М., 1972. С. 6-7; Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. М.: Юрид. лит., 1978. С. 61; Селедкина Н.А. Судебное следствие в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Уральская гос. юрид. академия. Екатеринбург, 2005. С. 46-48; Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. С. 63-64; Коровайко О.І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання і перевірку доказів в ході судового слідства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2010. С. 5, 8-9, 13; Костюков А.В. Понятие «судебное действие» в уголовном судопроизводстве России. *Вестник Удмуртского ун-та. Экономика и право*. 2014. Вып. 1. С. 166-167; Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2015. С. 368-369; Максимышин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. С. 14-15; Шепітько І.І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: монографія. Харків: Право; Апостіль, 2018. С. 16-17, 77-128; Кравчук І.І. Особливості провадження судових дій під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 129.

Відсутня єдність з цього питання й серед практичних працівників. Так, на запитання «Як, на Вашу думку, доцільно називати процесуальні дії, що проводяться під час судового розгляду у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами?» більшість (60,5 %) з опитаних нами адвокатів, прокурорів та суддів обрали варіант «судовими», 27,3 % – «слідчо-судовими», 8,3 % – «судово-слідчими» та 3,9 % – «слідчими» (див. Додаток Д).

Для обґрунтування власної позиції з цього питання необхідно детальніше зупинитися на аналізі вищевикладених підходів.

Навряд чи можна погодитися з тим, що процесуальні дії, які проводяться у центральній частині судового розгляду доречно називати слідчими. Провадженню в суді першої інстанції відомі такі процесуальні дії пізнавального характеру, що не властиві для стадії досудового розслідування. Так, ч. 7 ст. 352 КПК України передбачено проведення перехресного допиту. Згідно з ч. 1 ст. 358 КПК України в судовому засіданні можуть бути оголошені протоколи слідчих (розшукових) дій та інші документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження. А ст. 359 КПК України надає можливість під час слухання справи відтворити звукозапис і продемонструвати відеозапис. Будучи спрямованими на перевірку доказів, такі процесуальні дії не належать до слідчих (розшукових).

Незважаючи на те, що деякі процесуальні дії, які виконують під час досудового розслідування та судового розгляду, мають однакову гносеологічну суть (допит, пред'явлення для впізнання, огляд, проведення експертизи), утім їх проводять з різною метою, у неоднакових процесуальних умовах, інші суб'єкти, з відмінностями у процесуальній формі, зумовленими особливостями стадії кримінального провадження. Тому такі процесуальні дії не є винятково слідчими, але й не лише судовими. Про слідчі дії в судовому розгляді доречно вести мову у контексті чч. 3-6 ст. 333 КПК України, коли перевірка або встановлення обставин, які мають істотне значення для кримінального

провадження, неможлива внаслідок відсутності необхідних правових засобів на такому етапі кримінально-процесуальної діяльності. Тут не завадить наголосити, що у порядку вищевказаної статті КПК України, з огляду на встановлені правила провадження в суді першої інстанції, доцільно давати доручення про проведення далеко не всіх слідчих (розшукових) дій. Для прикладу, оскільки в умовах гласного судового розгляду рішення неможливо ухвалити в режимі нерозголошення даних, за додержання прийомів раптовості та оперативності, здійснення обшуку за дорученням суду виявиться мало- або неефективним. Не випадково у ч. 3 ст. 333 КПК України зроблено наголос на *певних* (курсив мій. – **В.Т.**) слідчих (розшукових) діях. У зв'язку з викладеним В.М. Бібіло слушно стверджує, що проведення масштабних слідчих дій в умовах судового розгляду неможливе¹.

Як видається, називати процесуальні дії пізнавальної спрямованості, що проводяться під час провадження в суді першої інстанції, лише судовими не виправдано, з огляду на їхній загальний, родовий характер. Як обґрунтовано зазначають дослідники, всі дії, які здійснюються у судовому розгляді – процесуальні, тому термін «судові дії» рівнозначний термінові «процесуальні дії», а відтак не здатний розкрити специфіку пізнавальної діяльності, яка відбувається в суді².

З огляду на це, доцільно підтримати тих учених, які називають способи процесуального пізнання у стадії судового розгляду процесуальними діями слідчого характеру, судово-слідчими або слідчо-судовими діями. Ці поняття, як видається, є синонімами та несуть однакове смислове навантаження.

Так, вони поєднують два компоненти. Перший – відображає гносеологічну квінтесенцію такого роду процесуальних дій, яка проявляється у системі відповідних прийомів та операцій пізнавального і засвідчувального характеру. Натомість другий компонент акцентує увагу на тому етапі

¹ Бибило В. Соотношение следственных, судебных и иных уголовно-процессуальных действий. *Судовы веснік*. 2015. № 3. С. 73.

² Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. М.: Юрлитинформ, 2004. С. 11; Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. С. 56-57.

кримінально-процесуальної діяльності, в якому передбачена нормативна можливість їх проведення, невід'ємними елементами якого є ці процесуальні дії.

І.І. Кравчук, будучи прихильником третього підходу до найменування процесуальних дій, що проводять під час судового розгляду, все ж визнає, що «загалом судові дії є похідними від деяких видів однойменних слідчих (розшукових) дій (допит, одночасний допит, пред'явлення для впізнання, огляд речових доказів, документів, огляд на місці тощо), до того ж є подібними за метою та порядком проведення (ч. 14 ст. 352, ч. 2 ст. 361 КПК України та інші), тактичними прийомами та засобами»¹.

Важливо зазначити, що дії, про які йде мова, будучи основними способами збирання та перевірки доказів, одержують повноту правового регулювання та уперше виконують у стадії досудового розслідування. Під час судового розгляду використовують деякі з них, зі значно лаконічнішими правилами регламентації, що визначають лише особливості їх проведення у цій стадії кримінального провадження. Тож правова, а також тактично-організаційна та психологічна основи дій указаної спрямованості формуються під час досудового розслідування. Беручи до уваги вищевикладене, способи процесуального пізнання у стадії судового розгляду у межах цього дослідження називатимемо слідчо-судовими діями, тобто з акцентом на слідчій складовій як першій частині такого сурядного словосполучення.

Як уже зазначалося вище, судові та слідчо-судові дії – різні за змістом та обсягом поняття. Тому необхідно детальніше зупинитися на їх розмежуванні.

Судовою дією є будь-яка процесуальна дія, що здійснюється учасниками судового провадження та судом упродовж судового провадження на підставі та у порядку визначеному кримінально-процесуальним законом. У цьому аспекті судовими є не лише дії пізнавальної, але й організаційної (наприклад, роз'яснення обвинуваченому суті обвинувачення, визначення обсягу доказів,

¹ Кравчук І.І. Особливості провадження судових дій під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 129.

що підлягають дослідженню, та порядку їх дослідження), підготовчої (скажімо, відкриття судового засідання, видалення свідків із зали судового засідання, розгляд клопотань учасників судового провадження) та забезпечувальної (приміром, привід свідка, видалення обвинуваченого із зали судового засідання за повторне порушення його порядку) спрямованості. За такого підходу поняття «судова дія» та «процесуальна дія» є синонімами.

Натомість слідчо-судовою є процесуальна дія, що проводиться учасниками судового провадження та судом спрямована на перевірку, а у визначених кримінально-процесуальним законом випадках – й на збирання доказів. Інакше кажучи, слідчо-судова дія розглядається як інструмент, спосіб перевірки, а іноді й збирання доказів. Слідчо-судові дії, регламентовані ст.ст. 332, 351-361 КПК України, доцільно розглядати саме у такому значенні. Слідчо-судові дії у цьому розумінні є частиною судових (процесуальних) дій.

Водночас не всі процесуальні дії є слідчо-судовими. Низка цих дій не мають безпосередньої пізнавальної спрямованості. Так, основним призначенням деяких процесуальних дій є надання можливості реалізувати права учасникам кримінального провадження (наприклад, роз'яснення головуючим учасникам судового провадження права відводу і з'ясування, чи заявляють вони кому-небудь відвід), забезпечення нормального ходу судового провадження (зокрема з'ясування головуючим в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме).

Деякі судові (процесуальні) дії можуть мати своїм завданням перевірку чи збирання доказів, але не є слідчо-судовими. Згідно зі ст. 93 КПК України сторони збирають докази не тільки за допомогою проведення слідчих (розшукових) дій, але й шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх службових осіб, підприємств, установ, організацій та фізичних осіб речей, документів, висновків ревізій, актів перевірок. Звернувшись до інших положень КПК України, можна дійти висновку, що перевірка чи формування доказової бази

під час судового розгляду може здійснюватися також шляхом отримання від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою пояснень (ч.8 ст. 95 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (глава 15 КПК України), тимчасового вилучення майна (глава 16 КПК України).

З огляду на це, видається важливим як з теоретичного, так і прикладного поглядів, виокремити процесуальні особливості слідчо-судових дій, дати їх визначення, що дасть можливість розмежувати від інших процесуальних дій, які проводять упродовж судового провадження.

Насамперед, дефініція слідчо-судових дій має відображати пізнавальний та нормативний аспекти цих дій.

Пізнавальний аспект слідчо-судових дій полягає в тому, що в результаті їх проведення перевіряють або навіть одержують відомості про обставини, що підлягають чи мають значення для доказування. Пізнавальну основу слідчо-судових дій становлять такі загальнонаукові методи пізнання як опитування, порівняння, експеримент, спостереження, вимірювання, описання. Деякі з цих пізнавальних операцій виконують ще й засвідчувальну функцію, забезпечуючи фіксацію одержаних даних (вимірювання, описання, моделювання).

Не менш важливим є й інший аспект слідчо-судових дій – нормативний. У цьому контексті такі дії охоплюють правові приписи, що визначають підстави, умови та порядок їх проведення. Хід та результати слідчо-судових дій фіксують за допомогою технічних засобів, а сам факт їх здійснення відображають у журналі судового засідання. Водночас правове регулювання деяких слідчо-судових дій значно скромніше у порівнянні з процесуальною регламентацією слідчих дій. Необхідно мати на увазі й те, що слідчо-судові дії переважно проводять з ініціативи учасників судового провадження, зрідка – суду.

Підсумовуючи вищевикладене, серед ознак слідчо-судових дій виправдано розглядати: 1) вони є частиною процесуальних дій; 2) проводяться учасниками кримінального провадження та судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами; 3) здійснюються з підстав, за умов та у порядку, визначеному процесуальною формою;

4) спрямовані на перевірку, оцінку, а у випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, – і збирання доказів; 5) факт їх проведення відображається у журналі судового засідання та фіксується за допомогою технічних засобів¹.

Тож **слідчо-судовими** є процесуальні дії, що проводяться учасниками судового провадження та судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами з підстав, за умов та у порядку, визначеному процесуальною формою, спрямовані на перевірку, оцінку, а у випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, – і збирання доказів, факт проведення яких відображається у журналі судового засідання, а у випадку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, та згідно з ustalеною судовою практикою у протоколі огляду та фіксується за допомогою технічних засобів.

Розгляд проблематики слідчо-судових дій був би неповним без з'ясування питання про те, які саме слідчо-судові дії дозволяється проводити під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами?

У криміналістичній та процесуальній літературі поширений підхід, відповідно до якого кримінально-процесуальний закон не забороняє виконання будь-яких процесуальних дій, спрямованих на формування доказової бази².

Для оцінки наведеного підходу, необхідно дати відповідь на два запитання. Здійснення яких слідчо-судових дій передбачено процесуальною формою судового розгляду? Чи процесуальні особливості судового розгляду

¹ Тимошук В.С. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 297.

² Кореневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. и доп. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. С. 140; Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. С. 57; Александрова С.А. Судебные действия, осуществляемые судом первой инстанции в уголовном судопроизводстве России: понятие, виды, процессуальный режим: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Воронежский гос. ун-т. Воронеж, 2010. С. 123-124; Когутич І. Слідчо-судові дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2010. Вип. 50. С. 353; Кузин Е.Б. Совершенствование системы судебных действий следственного характера в целях обеспечения правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2011. С. 28.

забезпечують організаційні та гносеологічні можливості для виконання інших процесуальних дій пізнавального характеру?

Даючи відповідь на перше, з поставлених запитань, зазначимо таке. Системний аналіз глави 28 КПК України дає можливість констатувати про можливість здійснення під час судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а у деяких випадках й за власною ініціативою суду таких слідчо-судових дій: 1) допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта; 2) пред'явлення осіб та предметів для впізнання; 3) судового огляду; 4) оголошення документів; 5) відтворення звуко- і відеозаписів; 6) одержання консультацій та роз'яснень спеціаліста; 7) проведення експертизи. Самостійне вчинення учасниками судового провадження, судом упродовж судового розгляду інших слідчих (розшукових) дій треба розглядати як порушення процесуальної форми, що спричиняє недопустимість доказів, одержаних за їх наслідками.

Звідси випливає, що законодавець не передбачив можливості самостійного виконання вищезазначеними суб'єктами кримінального провадження у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами обшуку, освідування та слідчого експерименту. У разі необхідності здійснити перевірку або ж встановлення обставин, що підлягають доказуванню чи мають значення для кримінального провадження, за допомогою таких процесуальних дій, їх проводить орган досудового розслідування за ухвалою суду про доручення на це (чч. 3-5 ст. 333 КПК України). А це є винятком із засади безпосередності дослідження доказів. Доречно зазначити, що з погляду результативності, виконання органом досудового розслідування обшуку за дорученням суду є неспроможним. Причинами цього є невідповідність процесуальних умов, у яких ухвалюється судове рішення, прийомам криміналістичної тактики проведення обшуку. Крім того, пошукові дії зазвичай супроводжуються протидією особи, у житлі чи іншому володінні якої відбувається обшук, що тягне застосування до неї

відповідних заходів примусу. Як видається, проведення такого роду дій судом суперечить функції розгляду та вирішення кримінального провадження, свідчить про виконання невластивої йому функції кримінального переслідування. Тож законодавець не випадково не передбачив можливості проведення під час судового розгляду процесуальних дій з яскраво вираженим пошуковим спрямуванням¹.

Відсилання ч. 5 ст. 333 КПК України на главу 21 цього ж кодифікованого акту означає, що суд управі доручити органу досудового розслідування здійснення й негласних слідчих (розшукових) дій. Однак це положення суперечить самій суті негласних слідчих (розшукових) дій та загальним процесуальним умовам їх проведення (§ 1 глави 21 КПК України), з огляду на що, посилання на главу 21 КПК України необхідно вилучити з редакції ч. 5 ст. 333 КПК України.

Стосовно відповіді на друге запитання, то, на наш погляд, деякі різновиди освідування (приміром, для виявлення та/або засвідчення особливих прикмет) і слідчого експерименту (найпростіші та найменш трудомісткі в організаційному і тактичному аспектах) цілком можливо проводити самостійно учасниками судового провадження і судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Цілковите законодавче обмеження на здійснення цих процесуальних дій навряд чи виправдане та не узгоджується із засадою процесуальної економії.

Тож КПК України не встановив єдиних правових засобів пізнавального характеру для стадій досудового розслідування і судового розгляду. З огляду на це, кримінально-процесуальний закон дозволяє сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також суду під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами самостійно вчиняти лише ті слідчо-судові дії, що визначені ст.ст. 332, 351-361 КПК України. Решту

¹ Тимошук В.Є. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 297.

слідчих (розшукових) дій, за наявності для цього підстав, хоча й не заборонено проводити впродовж судового розгляду, однак суб'єктом їх здійснення виступатиме орган досудового розслідування за ухвалою суду про доручення на їх проведення. Понад те, результативність виконання обшуку у стадії судового розгляду не витримує критики, а формальна можливість учинення ще й негласних слідчих (розшукових) дій перебуває у колізії з приписами глави 21 КПК України. З іншого боку, законодавець не виправдано, попри існування необхідних організаційних та гносеологічних умов, не надав можливості проводити під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами деякі різновиди освідування та слідчого експерименту.

Висловивши свої міркування з приводу назви, правової природи та системи процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду, перейдемо до наукової розвідки тієї з них, що становить предмет цього дослідження.

Згідно з ч. 1 ст. 357 КПК України речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 358 КПК України протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. На жаль, законодавець не розкрив змісту ознайомлення з документами. На нашу думку, серед способів ознайомлення з документами не зайвим буде виокремити огляд. Насамкінець, у ч. 1 ст. 361 КПК України зазначено, що у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів.

З наведених норм кримінально-процесуального закону випливає, що під час судового розгляду дозволяється провести огляд речових доказів, огляд документів та огляд на місці. Такі елементи кримінально-процесуальної діяльності в суді першої інстанції мають свої процесуальні, організаційно-тактичні та психологічні особливості. Водночас існує низка спільних для цих видів процесуальних дій положень. Зокрема родовим поняттям, що їх об'єднує, є судовий огляд. Однак норми КПК України не містять визначення судового огляду, що ускладнює з'ясування його суті, завдань, місця у системі слідчо-судових дій, а також розмежування з іншими способами перевірки та збирання доказів під час судового розгляду.

Означений недолік покликана виправити юридична наука. Однак у криміналістичній, процесуальній та психологічній літературі, присвяченій судовому огляду, відсутня єдина думка щодо його суті, що також не сприяє формуванню однакового підходу до тлумачення цієї правової категорії.

Так, О.Ю. Корчагін та І.І. Когутич визначають судовий огляд як судово-слідчу дію, яка полягає в дослідженні судом об'єктів, що мають значення для справи, шляхом їхнього безпосереднього сприйняття із використанням науково-технічних засобів¹.

У наведеному визначенні акцентована увага на груповій приналежності судового огляду, відображено ключовий метод пізнання, закладений в основі цієї процесуальної дії, а також підкреслено ефективність її проведення за умови комплексного використання сучасних науково-технічних засобів і методів. Зміст судового огляду в аналізованій дефініції зведений до дослідження. Справді, у широкому розумінні, судовий огляд становить собою дослідження (вивчення, обстеження) певних об'єктів. Проте доцільно погодитися з М.В. Жижіною, що дослідження охоплює огляд як основний

¹ Корчагін А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. С. 182; Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. С. 151.

компонент пізнавального характеру, але, водночас, передбачає й інші дії – оголошення протоколів слідчих (розшукових) дій та інших документів, пред'явлення цих об'єктів для ознайомлення, заслуховування показань чи пояснень учасників кримінального провадження з цього приводу. Тому судове дослідження має не тільки пізнавальну, а й організаційно-засвідчувальну спрямованість¹. У вузькому ж аспекті дослідження (дослідні дії) є невід'ємним компонентом іншої слідчо-судової дії – експертизи. Такий підхід ускладнює розмежування між обома процесуальними діями пізнавальної спрямованості. Інакше кажучи, дослідження є іманентною суттю всіх процесуальних дій, спрямованих на перевірку або збирання доказів, та проводяться впродовж судового розгляду. Судовий огляд є лише одним із способів дослідження об'єктів. Насамкінець, на противагу слідчим (розшуковим) діям, слідчо-судові дії проводять не тільки державний орган чи службова особа, наділені владними повноваженнями (судом, суддею), але й учасники судового провадження під керівництвом головуючого, про що вже йшлося вище.

Натомість С.Б. Россінський під судовим оглядом розуміє судову дію, що полягає у візуальному сприйнятті та вивченні судом і сторонами матеріальних фрагментів об'єктивної дійсності, що мають значення для кримінальної справи, зокрема їх ознак, властивостей, стану та взаєморозташування².

Ця дефініція також розкриває зв'язок судового огляду з певною групою процесуальних дій (з авторської позиції) у провадженні в суді першої інстанції. У ній відображена ознака слідчо-розшукових дій – проводяться учасниками судового провадження та судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами. Водночас, хоча під час судового огляду домінуючим методом пізнання є зорове сприйняття, що дозволяє одержати левову частку відомостей про досліджуваний об'єкт, не доцільно повністю

¹ Жижина М.В. Теория и практика применения современной криминалистики в цивилистическом процессе: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность / Моск. гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2016. С. 230.

² Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2015. С. 393.

виключати можливість перевірки та одержання доказової інформації за допомогою інших органів відчуттів, зокрема слуху, нюху, дотику. За своєю гносеологічною природою судовий огляд є процесуальною дією, в основі якої лежить психічний процес відображення у свідомості людини не окремих властивостей предметів і явищ, а сукупності їхніх ознак, що впливають на органи відчуттів.

Понад те, у жодному з вищепроаналізованих визначень судового огляду не відображені його завдання, без яких дефініції цього поняття не можуть претендувати на повноту.

Зате дослідники формулюють такі завдання у визначеннях різновидів судового огляду.

Зосібна Л.Ю. Ароцкер писав, що судовий огляд місця події полягає у безпосередньому сприйнятті, вивченні та оцінці судом й учасниками процесу обстановки приміщень або місцевості з метою встановлення об'єктивних умов учинення злочину, характеру зміни обстановки, викликаних ним, визначення властивостей та ознак предметів, що знаходяться на тому місці та пов'язаних з подією злочину¹.

З наведеної дефініції випливає, що з гносеологічного погляду судовий огляд місця події не обмежується лише психічним пізнавальним процесом (сприйняттям), але й передбачає використання загальнонаукових методів пізнання, на що вказують слова «вивчення», «оцінка». До того ж, у ній наведені завдання, на виконання яких, на думку автора, спрямована ця слідчо-судова дія. Однак аналізоване визначення не позбавлене й недоліків. Одним з них є ототожнення об'єктів огляду – місця події з приміщенням та місцевістю.

С.П. Сухов розглядає судовий огляд місця події як безпосереднє сприйняття загальної обстановки місця вчинення злочину та його основних вузлів, у зв'язку із сумнівами, що виникли, з метою встановлення усіх обставин

¹ Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. М.: Юрид. лит., 1964. С. 58.

справи, визначення взаєморозташування об'єктів на місці події та з'ясування механізму вчинення злочину¹.

У порівнянні з попереднім визначенням, учений виокремлює інші об'єкти судового огляду місця події (загальна обстановка місця вчинення злочину та його основні вузли), визначає інакші завдання цієї процесуальної дії (встановлення усіх обставин справи, визначення взаєморозташування об'єктів на місці події та з'ясування механізму вчинення злочину), а також згадує про причини, що зумовлюють її проведення. Водночас також не акцентує на розмежуванні місця події з місцем вчинення злочину.

На думку С.П. Грішина, судовим оглядом місцевості або приміщення є безпосереднє сприйняття складом суду та іншими учасниками судового слідства обстановки приміщень або місцевості для з'ясування обставин, що мають значення для справи².

У цій дефініції йдеться тільки про два об'єкти судового огляду – обстановку приміщень та обстановку місцевості, а самі завдання такої процесуальної дії сформульовані надто широко, абстрактно. Адже означені завдання можуть бути реалізовані й за допомогою інших слідчо-судових дій.

Наведені вище дефініції об'єднує й те, що у них підкреслюється безпосереднє дослідження об'єктів судового огляду учасниками кримінального провадження та судом.

Дослідники вважають, що безпосереднє сприйняття під час огляду певною мірою – умовна категорія. Це пов'язане з тим, що для безпосереднього сприйняття у буквальному розумінні характерним є відсутність проміжних ланок у системі «об'єкт пізнання – суб'єкт пізнання». На практиці це можливо не завжди, оскільки для виявлення або для дослідження певних об'єктів (приміром, слабовидимих слідів пальців рук, мікрооб'єктів, електронних документів) можливостей органів відчуттів людини вочевидь недостатньо. Крім

¹ Сухов С. П. Тактические особенности судебного следствия: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук: 12.717 – криминалистика / Всесоюзный юридический заочный институт. М., 1972. С. 20.

² Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и тактико-криминалистический аспекты). М.: Юрлитинформ, 2008. С. 431.

того, нагода особисто сприймати місце події можлива не завжди, якщо, наприклад, воно знаходиться під водою чи в інших важкодоступних ділянках (у природних підземних утвореннях, у гірській місцевості). Очевидно, що в цих випадках місце події сприймається не безпосередньо, а опосередковано за допомогою технічних засобів. Такі засоби застосовує спеціаліст або технічний помічник відповідного профілю (водолаз, альпініст, спелеолог тощо). Тож для огляду місця події характерне поєднання безпосереднього та опосередкованого сприйняття¹.

Для формулювання повного та всеохоплюючого визначення поняття «судовий огляд», насамперед, необхідно з'ясувати його мету і завдання.

Мета судового огляду впливає з призначення основної частини судового розгляду (у ній відбувається дослідження судом за участю учасників судового провадження обставин кримінального провадження, перевірка, оцінка, а у випадках передбачених законом, – і збирання доказів, необхідних для правильного його вирішення) та полягає у перевірці відомостей про факти, а в окремих випадках – й у збиранні нових доказів.

Щодо завдань різновидів судового огляду (місця події, місцевості, документів та речових доказів) у спеціальній літературі висловлені схожі та взаємодоповнюючі погляди.

Так, Л.Ю. Ароцкер серед завдань судового огляду місця події та місцевості розглядав: 1) вивчення усієї обстановки вчинення злочину та її окремих елементів, якщо в суду або в учасників кримінального процесу виникли сумніви чи суперечки з приводу конкретних деталей обстановки; 2) виявлення слідів, не знайдених слідчим; 3) визначення характеру та обсягу змін, викликаних злочином; 4) виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину².

¹ Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. М.: ГроссМедив; РОСБУХ, 2007. С. 8; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 22-23.

² Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. М.: Юрид. лит., 1964. С. 64.

І.Х. Максutow доповнив цей список ще одним завданням про перевірку судових версій¹.

Названі вчені сформулювали один з найповніших переліків завдань судового огляду місця події та місцевості. Водночас, беручи до уваги положення КПК України (ч. 1 ст. 91) та доктринальні підходи, з'ясування обставин, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення (для прикладу, несправність замків, слабка технічна захищеність), знаходиться за межами завдань судового огляду, оскільки вони не є елементом предмету доказування у кримінальному провадженні.

Т.Н. Добровольська стверджувала, що з моменту вчинення кримінального правопорушення до моменту проведення судового огляду, як правило, проходить значний період часу. Тому такий огляд, на противагу слідчому огляду, не може проводитися з метою фіксації обстановки на місці події відразу ж або невдовзі після вчинення кримінального правопорушення. З цих же міркувань його завданням не може бути й виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів. Звичайно, в окремих випадках, оглядаючи місце події, суд разом з учасниками кримінального провадження може виявити і раніше не помічений речовий доказ, а тому не вилучений під час досудового розслідування, однак типовою визнати таку ситуацію важко. На її переконання, проведення судового огляду, зазвичай, дозволяє виконати інші завдання: 1) усунення незрозумілостей, що виникли з приводу конкретних деталей обстановки, пов'язаної з подією злочину (наприклад, з приводу розмірів та взаємного розташування предметів, а також ознак та властивостей матеріальних об'єктів, що знаходяться у відповідному приміщенні або на певній місцевості); 2) визначення характеру та обсягу змін, що зумовлені злочином у звичайній обстановці цього місця (приміром, конкретніше з'ясувати, у чому саме полягають ці зміни та про що це може свідчити); 3) одержання чіткої уяви про характер та механізм дій обвинуваченого та (або)

¹ Максutow І.Х. Судебный осмотр места происшествия и особенности его проведения: учеб пособие. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. С. 10.

потерпілого, а також про психологічну характеристику їх особистості з урахуванням навколишньої обстановки; 4) перевірити показання обвинуваченого, потерпілого та свідків (наприклад, обвинувачений стверджує, що знаходився в тій частині приміщення, в якій потерпілий його бачити не міг, а потерпілий стверджує, що добре запам'ятав обвинуваченого, оскільки в приміщенні було світло); 5) з'ясувати низку обставин, що сприяли вчиненню злочину¹.

Схожу точку зору висловив і Ю.В. Кореневський. Завдання огляду, коли він проводиться під час судового розгляду, значно вужчі, конкретніші, ніж завдання слідчого огляду. До цього моменту вже побудовані та перевірені всі основні версії (хоча в судовому засіданні можуть виникнути й нові). Тут складно розраховувати (крім нечисленних винятків) на виявлення раніше не помічених слідів кримінального правопорушення. Завдання судового огляду інші: перевірити виходом на місце ті чи інші протоколи, висновки слідства, певні обставини, показання окремих осіб, їх опис, їх інтерпретацію того, що відбулося, порівняти показання з обстановкою місця події. Проведення судового огляду доцільно або навіть необхідно тоді, коли сторонам і суддям потрібно безпосередньо ознайомитися з обстановкою місця події, одержати власне уявлення про об'єктивні умови, за яких вчинено кримінальне правопорушення. У складних випадках тільки таке уявлення дає можливість правильно сприйняти та оцінити показання обвинувачених, потерпілих свідків².

Т.Н. Добровольська та Ю.В. Короневський навели додаткову аргументацію завдань судового огляду, виокремлених Л.Ю. Ароцкером та І.Х. Максutowим. З цього приводу С.В. Стародумов зазначає, що позиція цих дослідників має право на існування та залишається актуальною. З часом пізнавальна цінність огляду може бути втрачена як повністю, так і частково.

¹ Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). М.: Юрид. лит., 1972. С. 245-246.

² Кореневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. и доп. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. С. 178.

Певні обставини можуть зробити проведення огляду недоцільним¹. Заразом ці учені обґрунтували наявність й інших завдань цієї процесуальної дії – одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події, психологічну характеристику їх особистості, а також перевірка показань свідків, потерпілого, обвинуваченого.

Ю.С. Курочкіна також дійшла висновку, що огляди в судовому розгляді проводять частіше не з метою виявлення слідів злочину, а з метою з'ясування інших обставин, що мають значення для кримінального провадження, зокрема: усунення незрозумілостей, що виникли з приводу конкретних деталей обстановки, дослідження нових обставин кримінального провадження, які виявили в суді, або обставин, що існували, але не виявлених при огляді під час досудового розслідування². Схожої позиції дотримується і К.Є. Назарчук³.

На думку Г.А. Воробйова, огляд в судовому засіданні проводиться для:

- 1) з'ясування обстановки і механізму злочину, окремих його обставин, інших фактичних даних, що викликають сумнів та одержують різне тлумачення, причин і умов, які сприяли вчиненню кримінального правопорушення;
- 2) перевірки тієї чи іншої версії, не перевіреної під час досудового розслідування, але пов'язаної з обстановкою події;
- 3) для перевірки тієї чи іншої обставини, що випала з поля зору слідчого;
- 4) перевірки показань обвинуваченого, потерпілого, свідків, якщо у них виявлені суперечності, пов'язані з обстановкою місця події;
- 5) для усунення істотних порушень кримінально-процесуального закону або інших недоліків під час проведення та

¹ Стародумов С.В. Судебные действия следственного характера при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Удмуртский гос. ун-т. Ижевск, 2018. С. 159.

² Курочкина Ю.С. Осмотры как судебные действия следственного характера: проблемы применения на практике. *Теоретические и практические аспекты развития юридической науки. Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции.* Ростов-на-Дону, 2014. <http://izron.ru/articles/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-razvitiya-yuridicheskoy-nauki-sbornik-nauchnykh-trudov-po-to/seksiya-7-ugolovnyy-protsess-kriminalistika-operativno-rozysknaya-deyatelnost/osmotry-kak-sudebnye-deystviya-sledstvenno-go-kharaktera-problemy-primeneniya-na-praktike/>

³ Назарчук К. Окремі процесуальні дії, які можуть вчинятися поза межами приміщення суду. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2014. № 1. С. 122.

фіксації огляду у стадії досудового розслідування¹. На обґрунтованості та повноті наведеного підходу наголошують і Є.Б. Кузін та А.О. Машовець².

Т.М. Карабанова зазначає, що необхідність проведення огляду місцевості та приміщення може виникнути в таких випадках: 1) якщо огляд місця події у досудовому розслідуванні був проведений неповно, у протоколі огляду місця події містяться неясні дані, з огляду на що окремі обставини не можуть бути правильно сприйняті та оцінені; 2) якщо у показаннях свідків, потерпілих, обвинувачених є суперечності; 3) якщо свідок, потерпілий, обвинувачений змінили свої показання, тому слід перевірити та оцінити їх об'єктивність; 4) якщо необхідно перевірити нову версію про обставини вчинення кримінального правопорушення³.

На переконання О.Ю. Корчагіна, до основних причин проведення судового огляду доречно віднести: 1) суперечності між сторонами з приводу деталей обстановки, взаєморозташування об'єктів на місці події; 2) відсутність повних та точних відомостей про місце події або про іншу місцевість та приміщення, хоча слідчий проводив їхнє дослідження; 3) появу під час судового розгляду нових відомостей про місце, у зв'язку з чим виникли питання, на які у матеріалах кримінального провадження немає відповіді; 4) необхідність перевірки судових версій⁴.

О.О. Васяєв вважає, що необхідність огляду місцевості та приміщення в суді виникає тоді, коли суд не може встановити обставини, що мають значення

¹ Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. М.: Юрид. лит., 1978. С. 64-65.

² Кузін Е.Б. Совершенствование системы судебных действий следственного характера в целях обеспечения правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2011. С. 116-117; Машовец А.О. Теоретическая модель правовой организации судебного следствия в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Уральский гос. юрид. ун-т. Екатеринбург, 2018. С. 249.

³ Карабанова Т.Н. Судебное следствие в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Российский ун-т дружбы народов. М., 2008. С. 82-83.

⁴ Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. С. 182-183.

для справи або усунути наявні суперечності без безпосереднього сприйняття і вивчення відповідної місцевості та приміщення¹.

Як вбачається з наведених переліків, у них визначене ще одне завдання судового огляду – усунення істотних порушень кримінально-процесуального закону або інших недоліків під час проведення та фіксації огляду у стадії досудового розслідування. Таке завдання цієї процесуальної дії доволі спірне. Річ у тім, що в умовах судового розгляду навряд чи можливо здійснити відновлювальний (реституційний) огляд, спрямований на одержання нових доказів узамін раніше зібраних, але втрачених, або визнаних недопустимими. Чим більший часовий інтервал між первинним та повторним оглядом, тим менш ефективним буде повторний огляд. У цей період часу об'єкти можуть бути піддані змінам (через погодні умови, втручання третіх осіб тощо). Винятки можливі у разі різного роду незрозумілостей, суперечностей, наявних у протоколі огляду місця події. Однак ці ситуації охоплюються іншими завданнями судового огляду.

Підсумовуючи викладене, до завдань судового огляду місця події та місцевості, на нашу думку, належать: 1) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін, обумовлених кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 5) перевірка судових версій; 6) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду у стадії досудового розслідування.

Як видно, переважна більшість завдань судового огляду місця події та місцевості спрямовані на перевірку, а деякі з них – і на збирання відомостей

¹ Васяев А.А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Мордовский гос. ун-т имени Н.П. Огарева. Саранск, 2008. С. 180, 182.

про факти у межах конкретного кримінального провадження. У контексті призначення з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, як частини судового розгляду, нічого особливого, надзвичайного у цих завданнях немає. Такі різновиди судового огляду виконують чітко відведену їм роль та займають конкретне місце у системі слідчо-судових дій. Звідси можна стверджувати про їх незамінність. Однак незамінність не є характерною ознакою лише судового огляду, а притаманна для будь-якої іншої судової дії пізнавальної спрямованості.

Водночас, відповідно до ч. 1 ст. 361 КПК України огляд на місці проводиться у виняткових випадках. Цей припис суди першої інстанції взяли на озброєння, вимагаючи доведення від учасників кримінального провадження, які заявили клопотання про здійснення цього різновиду судового огляду, винятковості конкретного випадку його проведення¹. Крім того, у судовій практиці факт не проведення огляду місця події під час досудового розслідування не вважається достатньою підставою для задоволення клопотання про виконання огляду на місці². Натомість винятковими випадками для здійснення цієї процесуальної дії вважаються отримання від учасників кримінального провадження нових відомостей або таких, що не узгоджуються з протоколом огляду місця події³.

Наведені правові позиції не виправдано звужують завдання огляду на місці, заохочують бездіяльність суду, штучно обмежують пізнавальні можливості судового розгляду.

З огляду на це, положення ч. 1 ст. 361 КПК України, згідно з яким огляд на місці проводиться «у виняткових випадках» вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань, а тому є зайвим. Понад те, воно

¹ Ухвала Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 9 листопада 2017 р. Справа № 195/445/17. Провадження № 1-кп/195/48/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70196985>; Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 5 квітня 2018 р. Справа № 175/1411/16-к. Провадження № 1-кп/175/60/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73196125>

² Ухвала Орджонікідзинського районного суду м. Запоріжжя від 28 лютого 2019 р. Справа № 335/167/18. Провадження № 1-кп/335/156/2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80202621>

³ Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 16 вересня 2016 р. Справа № 317/2827/15-к. Провадження № 1-кп/317/25/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61358821>

знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої певне місце під час судового розгляду оглядається за необхідності. Саме таке законодавче формулювання видається доречним – огляд на місці здійснюється у разі необхідності. Тож словосполучення «у виняткових випадках» доцільно вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України.

Однак наведені положення лише частково стосуються завдань судового огляду, оскільки не розкривають призначення інших його різновидів – судового огляду документів та судового огляду речових доказів.

Тому з'ясуємо завдання двох останніх видів судового огляду.

І.М. Підволоцький виокремлює такі завдання огляду документів:

- а) з'ясування правильності відображення у документі обставин, що встановлюють під час досудового розслідування;
- б) з'ясування правильності відображення загальновідомих фактів;
- в) з'ясування наявності у суб'єкта, який видав документ, відповідних повноважень, а також правил його оформлення;
- г) з'ясування наявності змін у документі після його складання;
- д) встановлення змісту електронного документу, обставин його створення, зміни, передавання та зберігання¹.

Іншими словами, до завдань цієї процесуальної дії, на думку зазначеного автора, належать визначення достовірності документа, його нормативної допустимості, а також ознак матеріальної або інтелектуальної підробки. І з цим доречно погодитися. Проте завдання судового огляду документів цими положеннями не вичерпуються.

На переконання О.П. Нікітіної, завданнями судового огляду документу є:

- а) виявлення ознак, які ставлять під сумнів його справжність;
- б) відповідність інформації, що міститься у документі, встановленим або загальновідомим фактам;
- в) з'ясування наявності або відсутності у документі змін після його складання².

¹ Подволоцкий И.Н. Осмотр и предварительное исследование документов. М.: Юрлитинформ, 2004. С. 27-28, 36.

² Никитина О.П. Судебный осмотр документа как метод проверки достоверности заявления о фальсификации доказательств в арбитражном процессе. *Право и политика*. 2012. № 9. С. 1591-1592.

Як видно, науковець акцентує увагу лише на з'ясуванні достовірності документу та на наявності ознак підробки, чим значно звужує завдання судового огляду цього виду доказу.

А.А. Єрохін та Л.В. Зайцева до завдань огляду документів відносять: а) виявлення у змісті документу фактів, що можуть бути використані як докази у справі; б) встановлення можливих ознак інтелектуальної або матеріальної підробки; в) виявлення інших відомостей, що можуть бути використані для розшукової роботи; г) повне та процесуально правильне закріплення результатів огляду в протоколі¹.

Названі дослідники обґрунтовано вважають завданням огляду документів виявлення у його змісті відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Без цього неможливо з'ясувати належність документів. Заслуговує підтримки і друге у переліку із сформульованих ними завдань. Однак виявлення інших відомостей, що можуть бути використані для розшукової роботи, швидше не є актуальне для стадії судового розгляду. Натомість оформлення ходу та результатів огляду, на нашу думку, є елементом процесуальної форми огляду як процесуальної дії, а не його завданням.

Натомість М.В. Жижина завданнями судового огляду документів вважає з'ясування достовірності, справжності документів та наявності у них необхідних реквізитів².

Науковець не виправдано обмежує завдання судового огляду документів визначенням їх достовірності, нормативної допустимості та наявності ознак підробки. Адже призначенням судового огляду документів також є перевірка судових версій та показань свідків, потерпілих, обвинувачених.

Тож завданнями судового огляду документа, на наш погляд, є: 1) виявлення у його змісті відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 2) визначення достовірності документа; 3) з'ясування його

¹ Ерохин А.А., Зайцева Л.В. Техничко-криминалистическое исследование документов: учеб.-практ. пособие. Караганда: Центрально-Казахстанская Академия, 2014. С. 21, 82.

² Жижина М.В. Теория и практика применения современной криминалистики в цивилистическом процессе: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность / Моск. гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2016. С. 234, 250, 252-253.

нормативної допустимості; 4) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 5) перевірка судових версій; 6) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених.

Стосовно завдань судового огляду речових доказів П.М. Кобець зазначає, що ця процесуальна дія спрямована на безпосереднє дослідження доступних для сприйняття та тих, що відображені на поверхні предметів властивостей, якостей, процесів, що містять інформацію, яка має значення для справи¹.

Однак, як видається, науковець у цьому положенні висловив свою думку щодо сутності судового огляду речових доказів, а не його завдань.

До завдань судового огляду речових доказів, на наше переконання, доцільно віднести: 1) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 2) з'ясування наявності змін цих ознак; 3) перевірку показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 4) перевірку судових версій; 5) усунення неясностей при проведенні огляду речових доказів у стадії досудового розслідування².

Юридична природа судового огляду визначається змістом та характером слідчо-судових дій. Усі ознаки цих дій поширюються і на судовий огляд. Водночас судовий огляд має і свої специфічні ознаки, які індивідуалізують цю процесуальну дію та дають змогу розмежувати від інших слідчо-судових дій.

Судовий огляд спрямований на одержання не лише невербальної, але й вербальної інформації. Це перша ознака судового огляду.

Гносеологічною основою судового огляду є перцептивний психічний пізнавальний процес відображення предметів і явищ об'єктивної дійсності у їх цілісному вигляді, тобто сприйняття. Стосовно судового огляду є всі підстави стверджувати про навмисне (заплановане) сприйняття. Залежно від діяльності одного чи кількох аналізаторів, що задіяні у суб'єктів кримінального провадження під час проведення судового огляду, сприйняття впродовж цієї

¹ Кобець П.Н. Особенности осмотра вещественных доказательств в ходе судебного следствия. *Символ науки*. 2014. № 4. С. 29.

² Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 269-270.

процесуальної дії буває простим або складним. Складне сприйняття за модальністю може поєднувати зорові, слухові, нюхові, смакові, дотикові та температурні аналізатори. Для прикладу, під час огляду на місці може бути зафіксований звук від руху потягу (або, навпаки, констатовано, що такого звуку не чути), і ця обставина має важливе значення для кримінального провадження. Водночас відомо, що 90 % інформації людина одержує за допомогою зору¹. Тому ведучим аналізатором під час судового огляду завжди є зоровий.

Серед загальнонаукових емпіричних методів, що використовують під час судового огляду, насамперед, необхідно виокремити спостереження. Це провідний метод пізнання під час проведення цієї слідчо-судової дії. Водночас, спостереження може застосовуватися разом з вимірюванням. Так, під час судового огляду не буде зайвим вимірювання відповідних фізичних величин досліджуваного об'єкта – його ваги, довжини, ширини і об'єму, а також визначення специфічних властивостей того чи іншого предмета матеріального світу. Спостереження також поєднується з іншими загальнонауковими методами – порівнянням, описуванням, а в окремих випадках – з діями дослідницького характеру, тобто з експериментом.

Понад те, судовий огляд передбачає безпосереднє чуттєве пізнання відповідних об'єктів оточуючого світу, як того вимагає засада безпосередності дослідження доказів (ст. 23 КПК України). Завдяки реалізації цього положення судді мають можливість одержати інформацію про обставини кримінального провадження шляхом особистого сприйняття всіх доказів в судовому засіданні. Безпосередність зобов'язує суддів формувати свої висновки не на підставі матеріалів, що зібрані органами досудового розслідування і знаходяться у справі, а переважно на основі того, що кожний з них безпосередньо почує, побачить, з'ясує під час судового розгляду. Сторони одержують реальну можливість активно брати участь в дослідженні усіх доказів, вступають у безпосередній контакт між собою та судом. Крім того, безпосереднє

¹ Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 49-50.

дослідження доказів у судовому засіданні є передумовою і одним з яскравих проявів незалежності суддів та їх самостійності і неупередженості у прийнятті рішень. Однак можуть виникнути обставини, що зумовлюють необхідність опосередкованого одержання інформації з її першоджерела, у тому числі за допомогою використання технічних засобів, про що вже йшлося раніше.

Водночас під час судового огляду може бути одержана й вербальна інформація. Таке твердження випливає зі змісту ч. 3 ст. 357, ч. 2 ст. 358, ч. 3 ст. 361 КПК України, що встановлюють право учасників судового провадження, суду поставити запитання, що пов'язані з проведенням судового огляду речових доказів, документів та огляду на місці. А це означає, що пізнавальною основою судового огляду може бути й метод опитування. Такий метод, як і спостереження характеризує кримінально-процесуальну діяльність учасників судового провадження та суду як активну, цілеспрямовану і планомірну. Опитування збагачує систему загальнонаукових методів пізнання, що використовуються під час проведення судового огляду, адже дозволяє одержати інформацію про об'єкти огляду ще й на основі словесної комунікації. Опитування впродовж судового огляду передбачає, по-перше, передачу інформації в усній, письмовій або конклюдентній формі та, по-друге, передання такої інформації, яка ще не була повідомлена до моменту проведення цієї процесуальної дії. Під час огляду місця не виключені розповідь, показ, демонстрація та порівняння учасником судового провадження вже одержаних відомостей з реальною обстановкою місця.

Одержання відомостей у вербальній формі під час судового огляду означає, що його складовою частиною є елементи допиту. У разі виникнення необхідності одержати показання від таких учасників судового огляду як обвинувачений, потерпілий, свідки, суд зупиняє проведення цієї процесуальної дії, забезпечує проведення їх допиту на місці, після чого відновлює виконання судового огляду.

Другою ознакою судового огляду є множинність його суб'єктів. Так, цю процесуальну дію проводить суд із залученням учасників кримінального

провадження. Зі змісту чч. 1, 3 ст. 357, чч. 1, 2 ст. 358, ч. 1 ст. 361 КПК України випливає, що участь в судовому огляді беруть не лише суд та учасники судового провадження, але й інші учасники кримінального провадження, зокрема свідки, експерти, спеціалісти. Однак судовий огляд організовує та проводить суд.

Наступною ознакою судового огляду є завдання, на виконання яких спрямована ця слідчо-судова дія. Завдання індивідуалізують цю процесуальну дію, відображають його місце у системі слідчо-судових дій. Крім того, вони розмежовують судовий та слідчий огляди.

На підставі вивчення відповідних положень КПК України, критичної оцінки позицій дослідників, судовий огляд, на нашу думку, проводиться для виконання таких завдань: 1) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін у обстановці, зумовлені кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду місця події у стадії досудового розслідування; 5) виявлення у змісті документа відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 6) визначення достовірності документа; 7) з'ясування нормативної допустимості документа; 8) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 9) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 10) з'ясування наявності змін цих ознак; 11) усунення незрозумілостей під час проведення огляду речових доказів у стадії досудового розслідування; 12) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 13) перевірка судових версій.

Тож завдань, які покликаний виконати судовий огляд, чимало. Тому для зручності відображення їх суті у дефініції поняття «судовий огляд» такі завдання доцільно об'єднати в окремі групи: а) з'ясування обстановки вчинення

кримінального правопорушення; б) встановлення стану, ознак і властивостей об'єктів судового огляду; в) перевірка відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; г) виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Останньою ознакою судового огляду та такою, що відрізняє його від інших слідчо-судових дій, є те, що факт його проведення відображається не тільки у журналі судового засідання, але й у протоколі огляду (відповідно до ч. 5 ст. 361 КПК України це правило стосується лише огляду на місці, але у судовій практиці поширюється ще й огляд документів та речових доказів за їх місцезнаходженням). Хід та результати судового огляду також фіксуються за допомогою технічних засобів.

Судовий огляд – це слідчо-судова дія, яка полягає у безпосередньому (зрідка опосередкованому) сприйнятті й обстеженні судом та учасниками кримінального провадження об'єктів, а у деяких ситуаціях одержанні інформації щодо них і у словесній формі, задля з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, встановлення стану, ознак і властивостей цих об'єктів, перевірки відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а також виявлення інших значущих для справи відомостей, хід та результати якої відображаються у журналі судового засідання, а у випадку передбаченому законом – у протоколі огляду, з можливістю їхньої фіксації за допомогою технічних засобів¹.

У правозастосовній практиці, як уже було зазначено, судовий огляд далеко не найпоширеніший з-поміж інших судових дій пізнавальної спрямованості. На нашу думку, його значення недооцінене. Судовий огляд завдяки наглядності виступає мірилом оцінки доказів у кримінальному

¹ Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 271.

провадженні. Тож його результати можуть мати вирішальне значення для ухвалення підсумкового рішення судом першої інстанції.

Судовий огляд, як і будь-яка інша слідчо-судова дія, є засобом з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. З огляду на це, учасникам судового провадження та суду необхідно не формально оглянути об'єкт, а обстежити його, тобто виявити такі його стан, ознаки і властивості, що мають значення для кримінального провадження. Завдяки цьому вдається спростувати або підтвердити версії сторін, передусім обвинувачення.

Для прикладу, в одному з кримінальних проваджень під час судового огляду пакету, в якому зберігалися речові докази, з'ясувалася відсутність у ньому одного з цих доказів – кобури типу «Оперативка»¹.

Так, вивчення обстановки вчинення кримінального правопорушення дозволяє встановити фізичні умови події, що є предметом судового розгляду, та з'ясувати, чи мала вона місце насправді. Уяву про це дають, приміром, деформовані інженерні споруди автомобільної дороги, ділянка незаконної вирубки лісу тощо.

Чимало відомостей можна одержати й щодо об'єктивної сторони кримінального правопорушення. Зокрема про місце його вчинення свідчить ділянка зіткнення автомобілів, розташування будинку, що згорів. Час вчинення кримінального правопорушення можна з'ясувати завдяки огляду наручного годинника, що зупинився внаслідок падіння.

За допомогою судового огляду можна значно конкретніше уявити обстановку вчинення кримінального правопорушення, її окремі елементи, визначити характер та обсяг змін у ній, механізм дій учасників події, ніж з показань осіб. Лише завдяки огляду документів можливо дійти висновку про наявність ознак його підробки та визначити необхідність призначення і проведення судової експертизи, а також сформулювати питання, які ставитимуть на вирішення експерту. Зазначені обставини не можуть бути

¹ Ухвала Новодністровського районного суду Чернівецької області від 7 лютого 2018 р. Справа № 719/311/17. Провадження № 1-кп/719/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72070657>

встановлені іншими засобами доказування. У цьому аспекті ця слідчо-судова дія є незамінною.

Судовий огляд місця події здійснюється за значно сприятливіших обставин, ніж огляд місця події у стадії досудового розслідування, оскільки є заздалегідь запланованим, відбувається з урахуванням доказів, перевірених в судовому засіданні, в умовах визначеної правової ситуації, суть якої викладена у підсумковому процесуальному документі досудового розслідування.

Відомості, одержані за результатами проведення судового огляду, можуть бути використані для підготовки і виконання інших слідчо-судових та процесуальних дій. І, навпаки, нездатність розпорядитися інформацією, одержаною внаслідок судового огляду, може значно знизити пізнавальну діяльність в суді першої інстанції.

Судовий огляд є складною в організаційному, тактичному та психологічному аспектах процесуальною дією. Її проводять за участі значної кількості осіб, для чого суд повинен вжити заходів для всебічного, повного та неупередженого дослідження відповідних об'єктів. Під час здійснення судового огляду виникає потреба у застосуванні науково-технічних засобів та залученні до участі у його проведенні спеціаліста.

Звичайно, вищенаведене не вичерпує усіх аспектів поняття, завдань і значення для кримінального провадження судового огляду. У наступних частинах нашого дослідження ми обумовлено повертатимосся до цих питань, наразі ж – про ще одну методологічну складову аналізованого нами правового інституту, а саме про види судового огляду.

1.2. Види судового огляду

Всебічне і глибоке дослідження суті судового огляду неможливе без виокремлення його різновидів (класифікації).

Класифікація (з лат. *classis* – розряд, клас та *facio* – роблю, розкладаю) – загальнонаукове та загально методологічне поняття, що позначає таку форму

систематизації знання, за якої вся сфера об'єктів, які вивчаються, подана у вигляді класів або груп, по яких ці об'єкти розподілені на підставі їх подібності у відповідних властивостях¹. Це поняття покликане вирішити два основні завдання: подати у надійному та зручному для сприйняття вигляді усі об'єкти, що входять до цієї сфери; містити якомога більше істотної інформації про них².

У теоретичному плані видофікація судового огляду сприяє систематизації накопичених про цю слідчо-судову дію знань, допомагає ґрунтовніше з'ясувати місце судового огляду у системі процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що проводять під час судового розгляду кримінального провадження, визначити об'єкти та учасників судового огляду. Натомість практичне значення такої видофікації полягає у тому, що вона забезпечує правильне застосування норм, що регламентують порядок, підстави та умови проведення судового огляду, усуває неоднозначність у їх трактуванні, служить орієнтиром оцінки якості проведення цієї процесуальної дії, дає змогу запобігти порушенням кримінально-процесуального закону під час її здійснення.

За об'єктом законодавець виокремлює такі види судового огляду: а) огляд речових доказів (ч. 1 ст. 357 КПК України); б) огляд документів (ч. 1 ст. 358 КПК України); в) огляд на місці (ч. 1 ст. 361 КПК України).

Результати проведеного нами анкетування дозволяють стверджувати, що найпоширенішими у правозастосовній діяльності є судовий огляд речових доказів та судовий огляд документів. Лише 18,5 % респондентів зазначили, що брали участь у всіх трьох різновидах судового огляду (див. Додаток Д). Тож огляд на місці, на противагу огляду речових доказів та огляду документів, відбувається зрідка.

Справедливий розгляд кримінальних справ вимагає значних зусиль, зосередженості, великого професійного та життєвого досвіду суддів та учасників судового провадження. У цій складній та кропіткій роботі неоціненну допомогу надають речові докази, що одержали у процесуальній

¹ Новая философская энциклопедия в 4 т. Т. II. М., 2010. С. 255.

² Субботин А.Л. Классификация. М., 2001. С. 9-10.

літературі образну назву «німих свідків». Їх значення полягає у тому, що за допомогою речових доказів можна встановити будь-який елемент складу кримінального правопорушення, будь-яку обставину, що підлягає доказуванню.

Частина 1 ст. 98 КПК України містить наближений перелік матеріальних об'єктів, що підпадають під поняття «речові докази». Дати вичерпний перелік об'єктів-речових доказів практично неможливо, та й у цьому немає необхідності.

Важливіше з'ясувати ознаки речових доказів. Ними є такі: а) речовий характер, матеріальність об'єкта. Однак людина – не речовий доказ, хоча вона є носієм слідів кримінального правопорушення. У цьому випадку речовими доказами є, власне, самі сліди; б) наявність зв'язку з подією кримінального правопорушення. Речовий доказ може зберігати на собі безпосередні сліди кримінального правопорушення у їх вузькому розумінні. Однією з підстав для віднесення предмета до категорії речових доказів є співпадіння ознак його зовнішньої будови з ознаками слідів кримінального правопорушення. У багатьох випадках підставою для висновку про наявність такого зв'язку є місцезнаходження відповідного предмета. Тут сам предмет внаслідок події кримінального правопорушення не зазнає змін; в) здатність предмета сприяти встановленню наявності або відсутності того чи іншого елемента предмета доказування; г) незамінність. Речові докази створюються фактом або обставинкою вчинення кримінального правопорушення. Їх втрата або незворотне пошкодження призводить до неможливості відтворення речових доказів; д) додержання встановленого кримінально-процесуальним законом порядку отримання й оформлення речових доказів.

Тож речовими доказами є отримані у передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку та описані у матеріалах кримінального провадження матеріальні об'єкти, які з огляду на зв'язок з подією кримінального правопорушення, сприяють встановленню наявності або відсутності того чи іншого елемента предмета доказування.

На противагу іншим джерелам доказів, речові докази не є ні словесним, ні знаковим, ні іншим (цифровим) описом обставин, що мають значення для кримінального провадження. Суть речових доказів полягає у безпосередньому матеріальному відображенні ознак події кримінального правопорушення.

Однак не будь-який матеріальний об'єкт, що виконує функцію засобу доказування, може бути названий речовим доказом. До них не можна зарахувати низку документів, які згідно з ч.1 ст. 99 КПК України є самостійним джерелом доказів. У процесуальному аспекті документи, що фігурують у матеріалах кримінального провадження, як джерела доказів, поділяються на дві групи: документи-речові докази та документи у власному розумінні цього слова. Відповідно до ч.2 ст. 98 КПК України документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки останніх.

Об'єктами судового огляду можуть бути ті, що зазначені у ч. 1 ст. 98 КПК України (зосібна пістолет, ніж, кастет, відмичка, сліди пальців рук, транспорту, знарядь зламу, залишки різних речовин, копії, моделі слідів; автомобіль, гроші, майно, що були об'єктами кримінально протиправних дій; речі, придбані за гроші, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення; деревина, вирубана внаслідок незаконної вирубки лісу; товари, доставлені контрабандним шляхом; зброя, виготовлена для незаконного носіння і зберігання; фальшиві банкноти тощо).

Документи є розповсюдженою формою фіксації та передачі інформації у різних сферах діяльності. У кримінальному провадженні документи також набувають важливого значення. З одного боку, вони можуть бути речовим доказом, за наявності ознак, вказаних у ч. 1 ст. 98 КПК України, а, з іншого, – подані законодавцем як самостійне джерело доказів.

Відповідно до ч.1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть

бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

З цього законодавчого визначення можна виокремити такі ознаки документа як самостійного джерела доказів: а) документ є спеціально створеним матеріальним об'єктом з метою збереження та передачі певної інформації. Відображення інформації в документі є запланованим і прогнозованим процесом, на противагу відображенню інформації у пам'яті людини чи речовому доказі; б) документ містить відомості у вигляді певних знаків, звуків, зображення тощо; в) такі відомості можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Тобто зміст документа має засвідчувальний або описовий характер; г) відомості засвідчуються чи описуються органами або особами, від яких документ виходить, у межах їх повноважень, а якщо документ походить від фізичної особи – у межах її прав та фактичної поінформованості.

Документ, як самостійне джерело доказів, містить два компоненти – форму (матеріальну складову) та зміст (інформаційну складову). Матеріальна складова документа – це його фізична (речова) сутність, якою може бути предмет або електронне середовище, що забезпечують здатність зберігати і передавати інформацію у просторі та часі. Інформаційна складова документа – це відомості, які у ньому містяться. Вони можуть як мати значення для кримінального провадження, так і бути неналежними або недопустимими для використання у ньому.

Оскільки і документи-речові докази, і документи у власному розумінні є матеріальними об'єктами, важливо визначити відмінності між ними.

Перше. В основу розмежування документів-речових доказів та документів у власному розумінні покладений спосіб зберігання та передачі інформації. Якщо документ-речовий доказ містить необхідну інформацію не тільки у своєму змісті, але й завдяки своїм зовнішнім ознакам, то документ у вузькому розумінні за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо описує подію кримінального правопорушення. Документ як самостійне

джерело доказів важливий лише своїм змістом (у ньому зафіксовані відомості з приводу фактів або обставин, що встановлюються під час кримінального провадження), а не іншими властивостями (зовнішнім виглядом, матеріалом, з якого він виготовлений, слідами підробки).

Друге. Якщо документ-речовий доказ характеризується незамінністю, то документ у власному розумінні можна замінити іншим аналогічним документом або його дублікатом. Останній відповідно до ч. 4 ст. 99 КПК України може бути визнаний судом як оригінал документа.

Документами, що підлягають судовому огляду, є усі їх види, визначені у ч. 2 ст. 99 КПК України (приватна і службова переписка, бухгалтерська документація, щоденники, записні книжки, квитанції, розписки, касові чеки, паспорти, гарантійні свідоцтва, документація, що підтверджує майнові права, фотоматеріали тощо), окрім матеріалів звуко- і відеозаписів, дослідженню яких присвячена ст. 359 КПК України, та додатків до протоколів процесуальних дій, що мають ознаки речових доказів (для прикладу, гіпсові зліпки, дактилоплівки зі слідами, виготовлені під час огляду місця події).

Поряд із способами дослідження документів, визначеними у ч. 1 ст. 358 КПК України, законодавець додатково виокремив відтворення звукозаписів і демонстрацію відеозаписів (ч.1 ст. 359 КПК України). Будучи різновидом документів, такі матеріали потребують інших способів дослідження.

І.О. Крицька зазначає, що «не можна вважати відтворення цифрової інформації (наприклад, перегляд відеозапису або прослуховування аудіозапису) оглядом у його традиційному розумінні як безпосереднім візуальним (або за допомогою інших органів чуття людини) спостереженням. Дослідження цифрової інформації можливо лише шляхом її відтворення з використанням спеціальних технічних засобів»¹.

¹ Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. С. 42.

Справді, електронна форма документа не дає можливості безпосередньо, без використання апаратного і програмного забезпечення сприйняти такий документ. Однак у матеріалах кримінального провадження цей документ може зберігатися у роздрукованому вигляді, тобто на паперовому носії. У такому випадку роздруківка матиме значення паперової копії електронного документа. Ця копія і підлягатиме огляду судом та учасниками кримінального провадження. Для підтвердження її достовірності за допомогою дисплею телевізора, монітора, екрана проектора у залі судового засідання можна оглянути і сам електронний документ.

На противагу письмовим документам, звуко- та відеозапис не може бути оголошений, адже не відображений у вербальній формі. Водночас усі електронні документи потребують використання технічних засобів їх дослідження. Утім, на противагу іншим документам у цифровій формі виразу статичного характеру, звуко- та відеозапис має динамічний характер. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ термін «запис (звукозапис, відеозапис)» визначається як фіксація за допомогою спеціальних технічних засобів (у тому числі й за допомогою числового представлення) на відповідному матеріальному носії звуків і (або) *рухомих зображень* (виокремлено мною. – **В.Т.**), яка дозволяє здійснювати їх сприйняття, відтворення або сповіщення за допомогою відповідного пристрою¹.

Тож під час судового засідання можуть бути оглянуті *письмові* (рукописні, машинописні, поліграфічні, репрографічні та інші тексти письмової мови), *графічні* (схеми, графіки, креслення, малюнки тощо), *фото-* (фотографії, фотоплівки, діапозитиви або слайди тощо), а також *електронні документи* (інформація в яких зафіксована у вигляді електронних даних /текстових, графічних, анімаційних*, мультимедійних**/, включаючи обов'язкові реквізити

¹ Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-ХІІ. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>

* Йдеться про рухомі зображення, створені за допомогою програмного забезпечення.

документа, та міститься на відповідних носіях /жорстких, оптичних, магнітно-оптичних дисках; SSD та USB FLASH накопичувачах; Memory Stick, xD, SD, CompactFlash, XQD, CF Express та інших картах пам'яті; SIM-, CHIP-картах тощо/)¹.

Серед зазначених видів документів, що є об'єктами судового огляду, найпоширенішими у правозастосовній практиці залишаються письмові документи. Участь в огляді такої групи документів брали 69,8 % респондентів. Натомість у судовому огляді усіх вищевказаних документів довелося взяти участь лише 30,2 % опитаних нами адвокатів, прокурорів та суддів (див. Додаток Д).

На противагу речовим доказам і документам, у КПК України відсутня дефініція терміну «огляд на місці». Думки щодо його визначення висловлені у спеціальній літературі.

Так, автори науково-практичного коментаря до Кримінального процесуального кодексу вважають, що місцем, про яке йдеться у ст. 361 КПК України, є місцевість та приміщення², натомість, на думку авторів іншого коментованого коментаря до КПК України, – ним є місце події – приміщення або місцевості³.

З цього приводу доречно зазначити таке. Одна група коментаторів не виправдано упустила з поля зору огляд місця події, тоді як друга – безпідставно ототожнила огляд місця події з оглядом приміщення та оглядом місцевості. До того ж, в обох позиціях не враховано законодавчу термінологію, що використовується у КПК України щодо позначення об'єктів огляду. Мова йде про житло чи інше володіння особи.

**Охоплюють поєднання різних форм подання інформації – текстової, образної, графічної, фото-, відеозображення, а також звукового супроводу.

¹ Тимошук В.С. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 223.

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. С. 111.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одіссей, 2013. С. 669.

В.С. Мамонов та В.В. Степанов справедливо зазначають, що законодавець, виокремлюючи житло та інше володіння особи як самостійні об'єкти огляду, в основу диференціації поклав їх автономний правовий статус, а не тактичні особливості проведення огляду цих об'єктів. Визначаючи правовий характер таких об'єктів огляду, законодавець, по-перше, акцентує увагу, насамперед, на гарантіях дотримання прав і законних інтересів осіб, котрі проживають у житлі, а також організації, у віданні якої знаходиться приміщення чи ділянка місцевості. З погляду тактики жодних відмінностей в огляді місця події, житла або іншого володіння немає¹.

На наш погляд, категорія «огляд на місці» є родовою та включає в себе судовий огляд місця події, судовий огляд місцевості та судовий огляд житла чи іншого володіння особи. Таке твердження зумовлено тим, що обставини, пов'язані з підготовкою, вчиненням та укриттям кримінального правопорушення, можливо з'ясувати не тільки у просторі, в межах якого відбулася подія, що є предметом судового огляду, але й за його межами, тобто в інших приміщеннях, об'єктах та на ділянках місцевості. Тут місце, про яке йдеться, вже могло бути об'єктом огляду під час досудового розслідування, або ж не бути піддане такому дослідженню.

Вищенаведену позицію поділяють 61,5 % респондентів, які взяли участь в анкетуванні (див. Додаток Д).

У процесуальній та криміналістичній літературі відсутній єдиний підхід до розуміння поняття «місце події». Аналіз думок дослідників з цього приводу дозволяє виокремити широке та вузьке трактування цього поняття.

Прихильники широкого тлумачення місце події розглядають не тільки як місце вчинення кримінального правопорушення, але і як місце виявлення його слідів. Місце події не обов'язково повинно співпадати з місцем вчинення кримінального правопорушення. Тобто, якщо кримінальне правопорушення

¹ Мамонов В.С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты осмотра места происшествия в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Саратовская гос. акад. права. Саратов, 2007. С. 18; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 11-12.

вчинено в одному місці, а його сліди виявлені в іншому, то в наявності і місце вчинення кримінального правопорушення, і місце події¹.

Натомість прибічники вузького трактування місця події вважають, що ним слід визнавати тільки місце вчинення кримінального правопорушення або події, некримінальний характер якої на момент огляду невідомий².

У цій дискусії доречно віддати перевагу вузькому підходу до розуміння поняття «місце події», виходячи з таких міркувань.

Концепція широкого підходу зумовлює необхідність проведення у досудовому розслідуванні одного кримінального правопорушення кількох оглядів місця події: приміщення, де власне і було вчинено кримінальне правопорушення; місця, куди було переміщено труп; місця виявлення транспортного засобу, у якому перевозився труп; місця, де було виявлено викинуте знаряддя вчинення кримінального правопорушення тощо. Своєю чергою, це призводить до неможливості фіксації в одному протоколі огляду місця події слідів, відокремлених у часі та просторі від місця події. Крім того, розмежування або, навіть, протиставлення місця вчинення кримінального правопорушення та місця події спричиняє до появи такого виду слідчого огляду як огляд місця вчинення кримінального правопорушення. Насамкінець, як слушно зазначають В.С. Мамонов та В.В. Степанов, якщо місце виявлення слідів кримінального правопорушення розглядати як місце події, а його огляд відповідно буде оглядом місця події, то, у такий спосіб, стирається відмінність

¹ Осмотр места происшествия /Под ред. А.Н. Васильева. М.: Госюриздат, 1960. С. 7; Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. С. 28; Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса: Центрально-Украинское издательство, 2002. С. 199; Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. М.: Юрлитинформ, 2004. С. 51; Гаврилов Ю.В., Победкин А.В., Яшин В.Н. Следственные действия. Учебное пособие. М.: МосУ МВД России, Книжный мир, 2006. С. 22; Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. М.: ТК Велби, Проспект, 2007. С. 28-29; Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. М.: ГроссМедив; РОСБУХ, 2007. С. 12;

² Подволоцкий И.Н. Осмотр и предварительное исследование документов / Под ред. проф. А.М. Зинина. М.: Юрлитинформ, 2004. С. 145; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С.9-12, 18; Руководство для следователей по осмотру места происшествия: учебно-практическое пособие /А.В. Боловинов, С.И. Данилова, Л.С. Корнева [и др.]; под ред. И.А. Попова, Г.В. Костылевой, Н.Е. Муженской. М.: Проспект, 2011. С. 3.

між оглядом місця події та оглядом місцевості, житла чи іншого володіння особи¹.

До вищевикладених аргументів доцільно додати й те, що у теорії кримінального права під місцем вчинення злочину (за термінологією КПК України – місце вчинення кримінального правопорушення) розуміють територію, інше місце, яке характеризується фізичними, соціальними і правовими критеріями, де було розпочато, припинено або продовжено злочинне діяння². З цього визначення випливає, що місце вчинення кримінального правопорушення охоплює і місце, де настали суспільно небезпечні наслідки³.

Насамкінець, на етапі судового розгляду зазвичай наявна достатня інформація, яка дозволяє чітко розмежувати місце події з місцем виявлення слідів вчинення кримінального правопорушення (місце виявлення вогнепальної зброї, з якої здійснювалися постріли у потерпілого; місце виявлення автомобіля, що зник з місця дорожньо-транспортної події; місце виявлення верхнього одягу потерпілого тощо). Тому вказівка у визначенні поняття «місця події» як об'єкта судового огляду ще й на місце виявлення слідів кримінального правопорушення видається зайвою.

Тож *місцем події*, як об'єктом судового огляду, є територія, акваторія, підводне середовище, підземне природне утворення, споруда, приміщення або інша локалізована частина простору, у межах яких вчинено кримінальне

¹ Мамонов В.С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты осмотра места происшествия в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Саратовская гос. акад. права. Саратов, 2007. С. 18; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 9-11.

² Акоев К.Л. Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение / Научная редакция и предисловие А.В. Наумова. Ставрополь: Сервисшкола, 2000. С.37-38; Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 133.

³ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. С. 126-127; Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. проф. Е.Л. Стрельцова. Х. : ООО «Одиссей», 2002. С. 94-95; Чернишова Н.В. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник / Н.В. Чернишова. К. : Атіка, 2003. С. 74; Кримінальне право України: Навчальний посібник / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін.; За ред. О.М. Омельчука. К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. С. 21; Энциклопедия уголовного права. Т.4. Состав преступлений: Научное издание. СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. С. 434; Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. ред. Е.Л. Стрельцов. Х. : ООО «Одиссей», 2010. С. 94;

правопорушення. Таким місцем можуть бути ділянка місцевості, житло чи інше володіння особи.

Іншу позицію з цього питання сформулювала колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 1 лютого 2018 р.: «Доводи засудженого про те, що протокол огляду місця події є неналежним та недопустимим доказом, оскільки не було дозволу суду на огляд житла є неспроможними. Ця слідча дія проведена у відповідності до вимог закону, оскільки проводився огляд місця події, тобто огляд місця вчинення злочину, а не огляд житла, як на це вказує ОСОБА_1»¹.

З таким висновком навряд чи можна погодитися, адже поняття «огляд місця події» є родовим, незалежно від того, де знаходиться безпосередній об'єкт огляду – у житлі, іншому володінні особи чи на місцевості. У наведеній правовій позиції сплутано правовий статус об'єкта (житло) з об'єктом, де міститься кримінально-процесуальна та кримінально-релевантна інформація. Такий підхід може породити дуже небезпечну тенденцію, за якої будь-який вид слідчого огляду, незалежно від його завдань та правового статусу об'єкта, в якому він здійснюватиметься, підмінятиметься оглядом місця події та проводитиметься без ухвали слідчого судді або за відсутності добровільної згоди власника чи володільця. Своєю чергою, це означатиме нівелювання кримінально-процесуальних гарантій, а відтак грубе порушення прав особи у кримінальному провадженні².

Протилежну, до раніше наведеної, правову позицію з цього питання висловила колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у постанові від 12 лютого 2019 р.: «... якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулась у житлі чи іншому володінні особи, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені

¹ Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 лютого 2018 р. Провадження № 51-230км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72044311?fbclid=IwAR0d3PNbArv1GKGE7lINgABDJ-0wgMGZ2f2wOMuJbYtxCHGelS803qzAJZ8>

² Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 225.

статтею 30 Конституції та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 КПК»¹.

Як видно, на рівні самого Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду відсутня єдність з приводу того, чи необхідна ухвала слідчого судді для проведення огляду місця події у житлі чи іншому володінні особи. У цьому разі Верховний Суд не забезпечив сталість та єдність судової практики, як цього вимагає ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII².

Місцевістю, як об'єктом судового огляду, є простір, у межах якого відбулися релевантні для кримінального провадження факти, однак не є місцем події, а пов'язаний з ним опосередковано (приміром, подвір'я багатоповерхових будинків, подвір'я приватних будинків, територія, що прилягає до підприємств, парки, сквери, алеї, лісосмуги). Мова йде про місце схову особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення, територію можливого підходу або відходу з місця події тощо.

Для прикладу, в одному з кримінальних проваджень проведено огляд на місці з метою виявлення та фіксації відомостей стосовно місця захоронення на кладовищі³. У іншій справі місцем судового огляду була земельна ділянка водного фонду в охоронній зоні площею 0,0315 га для уточнення показань свідків⁴.

Житлом особи, як об'єктом судового огляду, у контексті ч. 2 ст. 233 КПК України необхідно вважати будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого

¹ Постанова Колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2019 р. Справа № 159/451/16-к. Провадження № 51-1173км18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80224144>

² Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n3>

³ Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 17 жовтня 2014 р. Справа № 185/8029/13-к. Провадження № 1-кп/185/22/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44165981>

⁴ Вирок Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 21 січня 2019 р. Справа № 179/1342/18. Провадження № 1-кп/179/9/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79286817>

приміщення, та не є місцем події (скажімо, квартири у багатоповерхових будинках, їх складові /коридор, кухня, ванна кімната, туалет, балкон, лоджія, окремі кімнати/, котеджі, дачні будинки, горище, підвал, каюти кораблів, купе потягів). Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Водночас доцільно розглядати як житло особи транспортні засоби, що обладнані для постійного або тимчасового проживання у них (для прикладу, яхти, автобудинки), а також причепи до транспортних засобів, обладнані під житло.

Натомість під *іншим володінням особи*, як об'єктом судового огляду, з урахуванням змісту ч. 2 ст. 233 КПК України, розуміється земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо (сад, город, магазини, офіси, торгові палатки, МАФи, робочі місця на підприємствах, їдальні, кімнати відпочинку, торговельні зали, підсобні, зосібна складські приміщення, сараї, хліви, амбари, льохи), які знаходяться у володінні особи, та не є місцем події.

Так, в одній з кримінальних справ місцем судового огляду виявилось територія домоволодіння задля усунення суперечностей у показаннях обвинуваченої, потерпілої та свідків¹.

За місцем проведення:

а) в залі судового засідання;

б) поза межами приміщення суду. Відповідно до ч. 2 ст. 357 КПК України огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням. Поза межами приміщення суду проводиться й огляд на місці (ст. 361 КПК України).

За суб'єктами, залученими до проведення судового огляду:

а) судовий огляд, що проводиться лише за участі учасників судового провадження;

¹ Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 22 січня 2016 р. Справа № 691/249/15-к. Провадження № 1-кп/691/14/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55177604>

б) судовий огляд, що проводиться за участі учасників кримінального провадження. Згідно з ч. 3 ст. 357, ч.2 ст. 358, ч. 3 ст. 361 КПК України до проведення судового огляду речових доказів, документів та огляді на місці крім учасників судового провадження можуть бути залучені й учасники кримінального провадження, зокрема свідки, спеціалісти, експерти, яким можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

За можливістю проведення під час провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою:

а) судовий розгляд, що може бути проведений під час провадження в суді присяжних (судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів);

б) судовий розгляд, що не може бути проведений під час провадження в суді присяжних. Відповідно до ч. 1 ст. 361 КПК України огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних.

За етапом кримінального провадження, в якому закріплені правила виконання судового огляду:

а) судовий огляд, що проводять за правилами, встановленими для судового розгляду (судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів);

б) судовий огляд, який здійснюють згідно з правилами, передбаченими кримінально-процесуальним законом для огляду під час досудового розслідування (огляд на місці).

За способом фіксації ходу та результатів судового огляду:

а) у журналі судового засідання та за допомогою технічних засобів. Проведення огляду речових доказів і огляду документів фіксується у журналі судового засідання (п. 3 ст. 103, ст. 108 КПК України) та за допомогою технічних засобів (ч. 4 ст. 107 КПК України);

б) у протоколі огляду місця та за допомогою технічних засобів. У ч. 5 ст. 361 України зазначено, що проведення огляду на місці та його результати відображаються у протоколі огляду та можуть фіксуватися технічними засобами.

За змістом:

а) однорідний – судовий огляд, що має єдину природу та не охоплює елементів інших слідчо-судових дій;

б) комплексний – судовий огляд, що містить елементи інших слідчо-судових дій. Згідно з ч. 3 ст. 357 КПК України учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали. Положення схожого змісту викладене й у ч. 2 ст. 358 КПК України – «учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам». Насамкінець, відповідно до ч. 3 ст. 361 КПК України на місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

За зв'язком з процесом ідентифікації:

а) судовий огляд, під час якого відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. Так, оглядаючи речові докази, учасники кримінального провадження, суд звертають увагу на форму, розміри та особливості контактної поверхні знаряддя зламу. Згодом на підставі загальних і окремих ознак проводять порівняльне дослідження сліду від знаряддя зламу. Здійснюючи огляд на місці, суд та учасники кримінального провадження постійно порівнюють ознаки об'єктів, щодо яких виявлені суперечності у показаннях, з ознаками тих об'єктів, що входять до обстановки вчинення кримінального правопорушення;

б) судовий огляд, під час якого не відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а вирішуються діагностичні завдання. Зокрема, під час судового огляду учасники судового провадження та суд можуть з'ясувати напрям та характер зламу перешкоди, визначити, чи володіла особа, яка вчинила злам, професійними навиками, встановити, чи могли бути залишені на перешкоді такого роду пошкодження внаслідок її взаємодії зі знаряддям зламу.

За видами одержуваної інформації:

а) судовий огляд, під час якого одержується лише невербальна інформація – учасники кримінального провадження та суд обмежуються перевіркою, а у деяких випадках і виявленням відомостей про факти, що містяться у відповідному об'єкті (наприклад, речовому доказі, документі, місці події);

б) судовий огляд, під час якого одержується як невербальна, так і вербальна інформація – учасники судового провадження та суд одночасно сприймають два потоки інформації, які поєднуються. У цьому разі споглядання та обстеження об'єктів судового огляду доповнюється словесним спілкуванням або немовними засобами комунікації (за допомогою жестів, міміки, ручної азбуки) між його учасниками з приводу цих об'єктів. Цей вид судового огляду ґрунтується на положеннях ч. 3 ст. 357, ч.2 ст. 358, ч. 3 ст. 361 КПК України, що надають можливість ставити його учасникам запитання, пов'язані з проведенням огляду.

За методом відображення відомостей про факти:

а) судовий огляд, в якому домінуючим методом є спостереження. Цей метод, а також процеси, пов'язані з його реалізацією і використанням отриманих результатів, на відміну від інших загальнонаукових методів пізнання, що застосовуються впродовж судового огляду, пронизує цю слідчо-судову дію, розкриваючи її суть, тобто зміст та форму;

б) судовий огляд, що ґрунтується на поєднанні методів спостереження та опитування. Як уже зазначалося, спостереження у ході судового огляду поєднується з іншими методами пізнання. Беручи до уваги приписи ч. 3 ст. 357, ч.2 ст. 358, ч. 3 ст. 361 КПК України, одним з таких методів може бути опитування. Однак у контексті проведення судового огляду метод опитування виконує допоміжну роль.

У процесуальній та криміналістичній літературі традиційним є поділ слідчих (розшукових) дій на основні та обов'язкові, а також на первинні і повторні.

Такий підхід, як видається, може бути застосований і до видофікації судового огляду. Не виключено, що впродовж судового розгляду ця процесуальна дія може бути проведена неодноразово.

Тож, *за обсягом судовий огляд може бути:*

а) основним – виконується у повному обсязі згідно із поставленими завданнями;

б) додатковим–здійснюється, якщо під час основного судового огляду залишилися нез'ясованими або потребують уточнення деякі обставини, в обсязі, необхідному для з'ясування чи уточнення цих обставин;

За послідовністю проведення судовий огляд буває:

а) первинним – проводиться у межах цього судового розгляду вперше;

б) повторним– здійснюється вдруге або більшу кількість разів знову у повному обсязі у цьому ж судовому розгляді, якщо виявлені нові відомості, що належать до предмету раніше проведеного судового огляду, у разі допущення організаційних і тактичних помилок, а також за наявності істотного порушення кримінально-процесуального закону під час проведення первинного судового огляду.

Результати проведеного нами анкетування дають підставу для констатації того, що додатковий і повторний судовий огляд відбуваються зрідка. Так, лише 28,8 % респондентів дали стверджувальну відповідь на запитання «Чи доводилося Вам брати участь у проведенні додаткового або повторного судового огляду?» (див. Додаток Д).

1.3. Генезис судового огляду у кримінально-процесуальному законодавстві України

Вивчення історико-правових розвідок та дослідження змісту пам'яток українського права дає підстави виокремити такі етапи у зародженні та розвитку судового огляду у кримінальному судочинстві України:

- 1) кримінальне судочинство періоду перебування українських земель під владою Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (кінець XVIII – початок XX ст.);
- 2) кримінальне судочинство періоду відновлення української державності (1917–1920 рр.) та перебування Східної Галичини у складі Польщі;
- 3) кримінальне судочинство УСРР (УРСР) радянського періоду;
- 4) кримінальне судочинство незалежної України.

I етап. З кінця XVIII до початку XX ст. українські етнічні землі були розділені між двома великими імперіями – Російською та Австрійською (з 1867 року Австро-Угорською).

На цей період припадає прийняття визначних на той час законодавчих актів, що регламентували здійснення кримінального судочинства у цих державах, серед яких – Статут кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. та КПК Австро-Угорської імперії 1873 р.

У *Статуті кримінального судочинства Російської імперії від 20 листопада 1864 р.*¹ (далі – Статут) питанням судового огляду присвячені чотири статті глави сьомої «Про порядок проведення судового слідства».

Згідно зі ст. 688 Статуту, коли за пропозицією сторони чи присяжних засідателів, чи з власної ініціативи суд визнає протокол огляду таким, що немає законної достовірності або належної повноти, а перевірку огляду можливою, він доручає одному зі своїх членів або судовому слідчому провести новий огляд.

Статуту був відомий такий різновид судового огляду як огляд на місці. Так, відповідно до ст. 689 цієї пам'ятки права у надзвичайних випадках, для місцевого огляду і взагалі для найближчого пересвідчення у події, коли вона містить у собі важливий злочин, суд виїжджає в законному складі на місце події, де і відкриває судові засідання у встановленому порядку.

¹ Уставъ уголовного судопроизводства / Судебные уставы 20 ноября 1864 года. СПб., 1864. 472 с.

Окремо була регламентована процедура судового огляду речових доказів. Стаття 696 Статуту передбачала, що речові докази, які можуть служити для виявлення злочину, або для викриття чи виправдання підсудного, повинні бути внесені в засідання суду та покладені перед суддями, якщо для цього немає перешкод у розмірі чи роду речей. Речові докази після огляду їх суддями та присяжними засідателями, пред'являються підсудному і потерпілому, якщо він бере участь в судовому розгляді (ст. 697 Статуту).

Натомість *КПК Австро-Угорщини від 23 травня 1873 р. (Die Österreichische Strafproceßordnung von 1873)*¹ регламентував проблематику судового огляду значно лаконічніше.

Відповідно до § 239 цієї пам'ятки права предмети, які мають бути пред'явлені обвинуваченому або свідкові, належить доставити до суду перед початком судового розгляду.

§ 254 наділяв головуючого правом під час судового провадження вживати заходів щодо демонстрації доказів у кримінальній справі.

II етап. Після розпаду Російської та Австро-Угорської імперій (1917–1918 рр.) розпочався новий період у новітній історії України, пов'язаний з функціонуванням Української Центральної Ради, Гетьманату Павла Скоропадського та Директорії Української Народної Республіки (УНР).

Судові органи часів Української Народної Республіки та Української Держави у своїй діяльності впродовж певного часу застосовували кримінально-процесуальне законодавство колишньої Російської імперії та Тимчасового Уряду, однак згодом його окремі положення було змінено й доповнено.

Відповідно до ч. 1 ст. II Закону про виняткове право Центральної Ради видавати законодавчі акти УНР від 25 листопада 1917 р. всі закони і постанови, які мали силу на території Української Народної Республіки до 27 жовтня 1917 р., оскільки вони не змінені і не скасовані Універсалами, законами і постановами Української Центральної Ради, мають силу і надалі як закони і

¹Die Österreichische Strafproceßordnung von 1873. URL: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOOE1873.htm>

постанови Української Народної Республіки¹. З цього положення про правонаступництво випливає, що більшість нормативно-правових актів колишньої Російської імперії, у тому числі й Статут кримінального судочинства 1864 р., зберігали чинність на території УНР.

За Гетьманату Павла Скоропадського зміни у кримінально-процесуальному законодавстві не були здійснені – продовжувала діяти апробована десятиліттями модель російського кримінального судочинства.

У нормативних актах у сфері кримінального судочинства часів Директорії – Законі «Про надзвичайні військові суди» від 26 січня 1919 р. та Законі «Про поступовання в штабових судах» від 4 серпня 1920 р. якихось істотних змін у правовому регулюванні судового огляду не відбулося.

Розпад Австро-Угорщини спричинив боротьбу за незалежність народів й на території Західної України. На Східну Галичину претендувала Польща, натомість українці прагнули створити власну державу. Це вдалося зробити, щоправда, на нетривалий час. Так з'явилася Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР).

Відповідно до § 1 Закону від 21 листопада 1918 р. «Про тимчасову організацію судів і влади суддівської» закони і розпорядження, на підставі яких у колишній австрійській державі здійснювалося судочинство, якщо вони не суперечать державності ЗУНР, продовжують діяти аж до їх зміни та на їх підставі повинно вестися судочинство². Тож на території Галичини продовжувало діяти старе австрійське законодавство, у тому числі й КПК 1873 р.

Після поразки Західноукраїнської Народної Республіки в польсько-українській війні, Східна Галичина увійшла до складу Польської держави.

Певний час у період між Першою та Другою світовими війнами у Польщі діяло австрійське, німецьке, пруське, угорське, французьке право, а також

¹Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. Т. 1 (4 березня – 9 грудня 1917 р.) / упоряд.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. К. : Наукова думка, 1996. С. 477.

² Закон з дня 21 падолиста 1918 р. про тимчасовую організацію судів і влади судейської / Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Західної-Української Народної Республіки. Станіславів, 1918. С. 4–5.

право Російської імперії¹. Однак воно не відповідало політичному, соціально-економічному розвитку Польщі. Тому польська влада прийняла рішення про уніфікацію та кодифікацію права, у тому числі й кримінально-процесуального. Як наслідок, 19 березня 1928 р. указом Президента був затверджений КПК Польщі (*Kodeks postępowania karnego*).

Цей кодифікований акт², незважаючи на запозичення низки інститутів попередніх пам'яток права, відзначався оригінальністю.

Питання проведення судового огляду були викладені у книзі VII «Провадження в суді першої інстанції». Правовому регулюванню цієї слідчої судової дії були присвячені п'ять статей розділу IV «Судове слідство» зазначеної книги.

Згідно з art. 340 КПК Польщі 1928 р. отримані під час провадження документи, які мають значення для справи, суд пред'являє сторонам, долучає до матеріалів та зачитує повністю або в частині. Натомість речові докази, пред'являються суддям і сторонам в судовому засіданні, якщо розміри або властивості предметів дозволяють це зробити (art. 341). Відповідно до art. 342 цього кодифікованого акту свідкам та експертам пред'являються речові докази, що стосуються їх показань. Своєю чергою, art. 343 надавав можливість сторонам звертати увагу на певні обставини, пов'язані з дослідженням доказів.

КПК Польщі 1928 р. допускав проведення під час судового розгляду огляд на місці. Так, відповідно до art. 343 якщо виникає необхідність огляду на місці, суд проводить його в цілому складі або призначає з цією метою суддю зі свого складу, або іншого суддю. Сторони мають право брати участь в такому огляді та ставити запитання свідкам і експертам.

III етап. На початку 1919 р. радянські війська здобули остаточну перемогу над Директорією. Була проголошена Українська Соціалістична

¹ Бардах Ю. История государства и права Польши. М. : Юрид. лит., 1980. С. 487.

² Kodeks postępowania karnego 1928 r. URL: http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1928.033.0000313_metryka_rozporzadzenie-prezydenta-rzeczypospolitej-kodeks-postepowania-karnego.html

Радянська Республіка (УСРР), а з 1936 р. – Українська Радянська Соціалістична Республіка (УРСР).

Перший *Кримінально-процесуальний кодекс УСРР* був затверджений Всеукраїнським ЦВК 20 вересня 1922 р. і передбачав можливість огляду під час судового розгляду документів, речових доказів, а також проведення огляду місця вчинення злочину.

Друга кодифікація кримінально-процесуального права відбулася через п'ять років. 20 липня 1927 р. постановою ЦВК УРСР було затверджено *Кримінально-процесуальний кодекс УРСР*¹. Питанням проведення слідчо-судових дій, зокрема судового огляду, був присвячений розділ 21 «Судове засідання».

Статтею 278 цього кодифікованого акту встановлено, що огляд речових доказів і оголошення писаних документів може відбутися як з ініціативи суду, так і за клопотанням сторін, у кожний момент судового слідства, залежно від його ходу.

Ще одним видом судового огляду, передбаченим КПК УРСР 1927 р., був огляд місця вчинення злочину. Згідно зі ст. 279 цієї пам'ятки права в разі потреби виїхати на місце злочину, щоб провести огляд, суд мав право доручити провести цей огляд одному з членів суду або у призначений для цього час виїхати на місце в повному складі. У першому випадку інші судді та сторони змушені були оцінювати результати огляду не на основі власних вражень, а за доповіді судді, що не узгоджується із засадою безпосередності дослідження доказів. У другому випадку, прибувши на місце огляду, головуючий відкривав судове засідання і проводив огляд. Сторони мали право звертати увагу суду на обставини огляду і вимагати занесення до протоколу всього того, на що вважають потрібним звернути увагу суду. Те саме право надавалося сторонам і тоді, коли огляд проводив один з членів суду.

¹ Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Офіційний текст зі змінами і доповненнями на 1 лютого 1940 р. К.: Юридичне видавництво Народного комісаріату юстиції Союзу РСР, 1940. 175 с.

У середині 50-х рр. ХХ ст. стало зрозуміло, що кримінально-процесуальні кодекси союзних республік не відповідають вимогам часу, тому Верховною Радою СРСР 25 грудня 1958 р. були прийняті «Основи кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік». Вони стали базою для ухвалення кримінально-процесуальних кодексів союзних республік. В Україні КПК був затверджений Верховною Радою УРСР 28 грудня 1960 р., а введений в дію з 1 квітня 1961 р.¹ Це була третя і остання кодифікація кримінально-процесуального права радянською владою.

КПК УРСР 1960 р. містив главу 26 «Судове слідство», що регламентувала порядок дослідження доказів у суді першої інстанції. У ній було передбачено та ґрунтовніше у порівнянні з попередніми кодифікаціями регламентовано три види судового огляду – огляд речових доказів, огляд документів та огляд місця події.

Згідно зі ст. 313 цієї пам'ятки права речові докази повинні бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду, а коли це необхідно, – свідкам і експертам. Особи, яким пред'явлені речові докази, можуть звертати увагу суду на ті або інші особливості, які мають значення для вирішення справи, про що відображається в протоколі судового засідання. На відміну від КПК УРСР 1927 р., зазначено, що огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, проводиться в разі необхідності на місці їх знаходження.

Також ст. 314 КПК УРСР 1960 р. встановлено, що документи, які є доказами у справі, повинні бути оглянуті або оголошені в судовому засіданні. У цій же статті відтворено положення КПК УРСР 1927 р. про те, що ці дії можуть провадитися як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників судового розгляду в будь-який момент судового слідства.

Натомість у цьому кодифікованому акті (ст. 315) змінена назва третього виду судового огляду – «огляд місця події». Крім того, не передбачено

¹ Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. 203 с.

можливості здійснювати цей різновид судового огляду одним з членів суду. Це позитивна зміна. Адже доручення на проведення судового огляду одному із суддів, позбавляє можливості іншим суддям, а також сторонам безпосередньо досліджувати докази. Натомість встановлено, що підсудному, свідкам, потерпілому та експертам можуть бути поставлені у зв'язку з оглядом запитання. Насамкінець, у цій статті визначено спосіб фіксації ходу і результатів огляду – протокол судового засідання.

IV етап. Після проголошення незалежності України КПК УРСР 1960 р. продовжував діяти, однак із значними змінами та доповненнями.

Найістотніші зміни відбулися 2001 р. за наслідками проведення так званої «малої» судової реформи з огляду на закінчення п'ятирічного строку дії перехідних положень Конституції України. Так, з редакції ч. 1 ст. 315 КПК України 1960 р. було виключено посилання на участь у проведенні огляду місця події громадським обвинувачем та громадським захисником. Ефективність інститутів громадського обвинувачення та громадського захисту на той момент не витримувала жодної критики. Вони перетворилися на анахронізм. Наявність цих суб'єктів кримінального процесу не відповідало тогочасній концепції реформування кримінально-процесуального законодавства України.

Аналізований етап розвитку правового регулювання судового огляду не завершився, а наповнився новим змістом у зв'язку з прийняттям КПК України 2012 р.

Висновки до розділу 1

Способи процесуального пізнання у стадії судового розгляду доцільно називати слідчо-судовими діями.

Це поняття поєднує два компоненти. Перший – відображає гносеологічну квінтесенцію такого роду процесуальних дій, яка проявляється у системі відповідних прийомів та операцій пізнавального і засвідчувального характеру.

Натомість другий компонент акцентує увагу на тому етапі кримінально-процесуальної діяльності, в якому передбачена нормативна можливість їх проведення, невід'ємними елементами якого є ці процесуальні дії.

Важливо зазначити, що слідчо-судові дії, будучи основними способами збирання та перевірки доказів, одержують повноту правового регулювання та уперше виконуються у стадії досудового розслідування. Під час судового розгляду використовуються деякі з них, зі значно лаконічнішими правилами регламентації, що визначають лише особливості їх проведення у цій стадії кримінального провадження. Тож правова, а також тактично-організаційна та психологічна основи дій указаної спрямованості формуються під час досудового розслідування.

Слідчо-судовими є процесуальні дії, що проводяться учасниками судового провадження та судому межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами з підстав, за умов та у порядку, визначеному процесуальною формою, спрямовані на перевірку, оцінку, а у випадках передбачених кримінально-процесуальним законом, – і збирання доказів, факт проведення яких відображається у журналі судового засідання та фіксується за допомогою технічних засобів.

КПК України не встановив єдиних правових засобів пізнавального характеру для стадій досудового розслідування і судового розгляду. З огляду на це, кримінально-процесуальний закон дозволяє сторонам кримінального провадження, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також суду під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами самостійно вчиняти лише ті слідчо-судові дії, що визначені ст.ст. 332, 351-361 КПК України. Решту слідчих (розшукових) дій, за наявності для цього підстав, хоча й не заборонено проводити впродовж судового розгляду, однак суб'єктом їх здійснення виступатиме орган досудового розслідування за ухвалою суду про доручення на їх проведення.

Законодавець не передбачив можливості самостійного виконання суб'єктами кримінального провадження у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами обшуку, освідування та слідчого експерименту. Видається, що деякі різновиди освідування і слідчого експерименту можливо проводити самостійно учасниками судового провадження і судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Цілковите законодавче обмеження на здійснення цих процесуальних дій навряд чи виправдане та не узгоджується із засадою процесуальної економії.

КПК України не містить визначення судового огляду, що ускладнює з'ясування його суті, завдань, місця у системі слідчо-судових дій, а також розмежування з іншими способами перевірки та збирання доказів під час судового розгляду.

Першою ознакою судового огляду є його спрямування на одержання не лише невербальної, але й вербальної інформації. Другою ознакою судового огляду є множинність його суб'єктів. Наступною ознакою судового огляду є завдання, на виконання яких спрямована ця слідчо-судова дія: а) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення; б) встановлення стану, ознак і властивостей об'єктів судового огляду; в) перевірка відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; г) виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження. Останньою ознакою судового огляду та такою, що відрізняє його від інших слідчо-судових дій, є те, що факт його проведення відображається не тільки у журналі судового засідання, але й у протоколі огляду (стосується тільки огляду на місці). Хід та результати судового огляду також фіксуються за допомогою технічних засобів.

У правозастосовній практиці судовий огляд далеко не найпоширеніший з-поміж інших судових дій пізнавальної спрямованості. На нашу думку, його значення недооцінене. Судовий огляд завдяки наглядності виступає мірилом оцінки доказів у кримінальному провадженні. Тож його результати можуть

мати вирішальне значення для ухвалення підсумкового рішення судом першої інстанції.

Судовий огляд, як і будь-яка інша слідчо-судова дія, є засобом з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження. З огляду на це, учасникам судового провадження та суду необхідно не формально оглянути об'єкт, а обстежити його, тобто виявити такі його стан, ознаки і властивості, що мають значення для кримінального провадження. Завдяки цьому вдається спростувати або підтвердити версії сторін, передусім обвинувачення.

Документами, що підлягають судовому огляду, є усі їх види, визначені у ч. 2 ст. 99 КПК України, окрім матеріалів звуко- і відеозаписів, дослідженню яких присвячена ст. 359 КПК України, та додатків до протоколів процесуальних дій, що мають ознаки речових доказів.

Категорія «огляд на місці» є родовою та включає в себе судовий огляд місця події, судовий огляд місцевості та судовий огляд житла чи іншого володіння особи.

Положення ч. 1 ст. 361 КПК України, згідно з яким огляд на місці проводиться «у виняткових випадках» вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань, а тому є зайвим. Понад те, воно знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої певне місце під час судового розгляду оглядається за необхідності. Саме таке законодавче формулювання видається доречним – огляд на місці здійснюється у разі необхідності. Тож словосполучення «у виняткових випадках» доречно виключити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України.

РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ

2.1. Порядок проведення судового огляду

Порядок проведення судового огляду становить невід'ємний елемент його процесуальної форми. Незважаючи на спільну мету, однакове коло учасників, спрямування на одержання як невербальної, так і вербальної інформації, схожі завдання, для різновидів судового огляду за об'єктом все ж характерні особливості у процесуальному порядку їх виконання.

З огляду на це, зупинимося на аналізі законодавчої регламентації порядку проведення судового огляду речових доказів, документів та огляду на місці.

Системний аналіз норм кримінально-процесуального закону дозволяє виокремити такі способи дослідження речових доказів під час судового розгляду: 1) шляхом проведення їх огляду, звернення учасниками судового провадження уваги на певні обставини, пов'язані з речовими доказами та цією процесуальною дією, а також постановки запитань з приводу огляду свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 358 КПК України); 2) шляхом експертного дослідження речових доказів (ст. 332 КПК України); 3) шляхом допиту експерта з приводу даного ним висновку за наслідками експертизи речових доказів (ст. 356 КПК України); 4) шляхом отримання консультацій або роз'яснень спеціаліста, які стосуються речових доказів (ст. 360 КПК України).

Звідси випливає, що огляд речових доказів є одним із способів їх дослідження, хоч і найпоширенішим. З огляду на це, назва ст. 358 КПК України «Дослідження речових доказів» є значно ширшою, ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведених способів дослідження речових доказів. Тому назву ст. 357 КПК України доцільно відкоригувати, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів, та найменувати її «Огляд речових доказів».

У главі 28 «Судовий розгляд» КПК України відсутній припис про те, за чією ініціативою відбувається дослідження речових доказів у судовому засіданні – суду чи учасників судового провадження. У ч. 1 ст. 357 КПК України лише зазначено, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Згідно з правовою позицією, сформульованою колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 1 березня 2018 р. (справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17), огляд речових доказів під час судового розгляду не є обов'язковим: «Зокрема, ані в касаційній скарзі, ані в судовому засіданні засуджений і його захисник не змогли назвати жодного конкретного речового доказу, який би мав істотне значення для встановлення обставин вчинення злочину та який необхідно було дослідити з метою забезпечення повноти та всебічності судового розгляду... Згідно з технічним записом та журналом судового засідання, під час апеляційного розгляду цього провадження ні засудженим ОСОБА_2, ні його захисником Петечком В.М., які були присутні в судовому засіданні, будь-якого клопотання щодо огляду речових доказів, заявлено не було»¹.

Понад те, судова практика здійснення огляду речових доказів за клопотанням учасників судового провадження є усталеною².

Відповідно до результатів проведеного нами анкетування 74,1 % респондентів зазначили, що судовий огляд речових доказів, у якому вони брали участь, проводився з ініціативи учасників судового провадження (див. Додаток Д).

¹ Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2018 р., справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/C005670?an=3>

² Ухвала Заводського районного суду м. Дніпропетровська Дніпропетровської області від 10 липня 2017 р. Справа № 208/940/16-к. Провадження № 1-кп/208/100/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67769920>; Ухвала Рівненського міськрайонного суду Рівненської області від 30 жовтня 2017 р. Справа № 569/11479/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71102321>; Ухвала Устинівського районного суду Кіровоградської області від 5 квітня 2019 р. Справа № 388/1021/18. Провадження № 1-кп/403/4/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80965115>

Думка про те, що норми глави 28 КПК України не покладають на суд обов'язок проводити огляд речових доказів (за їх наявності), висловлена і у вітчизняній процесуальній літературі¹.

На наш погляд, вищенаведений підхід не відповідає положенням кримінально-процесуального закону, помилково спрямовує судову практику.

Виходячи з положень чч. 1, 2 ст. 23 КПК України (суд досліджує докази безпосередньо; не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду), якщо до матеріалів кримінального провадження долучені речові докази, їх огляд під час судового розгляду проводиться обов'язково.

До того ж, оскільки зібрані сторонами під час досудового розслідування або згодом додатково відкриті ними у наступних стадіях кримінального провадження матеріали стають доказами після їх перевірки за допомогою процесуальних дій, що проводять в судовому засіданні, то речові докази повинні бути обов'язково досліджені впродовж судового розгляду.

Доречно звернути увагу ще й на те, що, аналізований підхід не узгоджується з положеннями ч. 1 ст. 94 КПК України про оцінку судом доказів за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, приписами ч. 1 ст. 321 КПК України про спрямування головуючим судового розгляду на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, а також з вимогами ст. 370 КПК України, що ставляться до судового рішення.

Насамкінець, як огляд документів, так і огляд на місці можуть бути проведені з ініціативи суду (ч. 1 ст. 358, ч.1 ст. 361 КПК України). Невже огляд речових доказів настільки відрізняється від інших двох видів судового огляду, що це має позначитися на іншому правовому регулюванні цього питання?

¹ Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. С. 359.

У зв'язку з наведеним, С.Б. Россінський зазначає, що стосовно огляду речових доказів суд перестає бути публічним «господарем» процесу, потрапляючи у залежність від волевиявлення сторін¹.

На думку С.П. Грішина, доречність огляду речових доказів може та повинна визначатися головуючим на власний розсуд, коли це буде необхідно для досягнення мети правосуддя².

До слова, кримінально-процесуальне законодавство деяких держав не забороняє суду з власної ініціативи приймати рішення про проведення огляду речових доказів.

Так, згідно з ч. 1 ст. 337 КПК Республіки Білорусь огляд речових доказів проводиться у будь-який момент судового слідства як за клопотанням сторін, так і з ініціативи суду³. Положення подібного змісту знайшло відображення у ч. 1 ст. 375 КПК Республіки Казахстан⁴ та у ч. 1 ст. 289 КПК Литовської Республіки⁵, а також закріплене у ч.1 ст. 372 КПК Республіки Молдова⁶.

Понад те, кримінально-процесуальний закон низки держав взагалі містить імперативний припис про обов'язковість здійснення огляду речових доказів під час судового розгляду.

Для прикладу, у ч. 1 ст. 375 КПК Республіки Казахстан встановлено, що приєднані до справи під час розслідування і знову подані речові докази повинні бути в ході судового слідства оглянуті судом та пред'явлені сторонам⁷. Так само і відповідно до ч. 1 ст. 289 КПК Литовської Республіки – речові докази повинні

¹ Россинский С.Б. Судебный осмотр вещественных доказательств и иных предметов как «невербальный» прием познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2015. № 2. С. 26; Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2015. С. 393.

² Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и тактико-криминалистический аспекты). М.: Юрлитинформ, 2008. С. 424.

³ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Беларусь. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=НК9900295>

⁴ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-137

⁵ Lietuvos Respublikos baudžiamoji proceso kodeksas. URL: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamoji%20proceso%20kodeksas

⁶ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>

⁷ Уголовно-процесуальний кодекс Республіки Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-137

бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду¹. Згідно з art. 395 КПК Республіки Польща якщо цьому не перешкоджають властивості речових доказів, вони вносяться в судове засідання і пред'являються сторонам, а у разі потреби – свідкам та експертам². Схожа регламентація передбачена й у ст. 284 КПК Республіки Болгарія – сторонам та, у разі необхідності, експерту або свідкам пред'являються речові докази³.

Огляд речових доказів у судовому засіданні дає можливість з'ясувати наявність у них ознак, описаних у протоколах огляду, обшуку, а також перевірити правильність оцінки, яка дана їм у стадії досудового розслідування. Тому речові докази можуть бути оглянуті під час судового розгляду як за ініціативою суду, так і за клопотаннями учасників судового провадження. Таке положення доцільно відобразити у редакції ст. 357 КПК України⁴.

Тож, незважаючи на те, що речовий доказ зберігається у сторони кримінального провадження, якій він наданий, після призначення судового розгляду речові докази мають знаходитися у будівлі, в якій відбувається судове засідання (крім випадків неможливості доставки їх у приміщення суду та необхідності додержання особливих умов зберігання речових доказів), аби суд та учасники судового провадження у будь-який момент судового розгляду мали можливість їх оглянути. Судовий огляд речових доказів не може бути замінений оголошенням протоколів, складених за результатами проведення відповідних слідчих (розшукових) дій, в яких пояснене походження та здійснений опис цих джерел доказів. Суд не вправі оголосити такий протокол і тоді, коли речовий доказ не можна доставити в судове засідання. У такому разі належить провести виїзне судове засідання з метою огляду цього речового доказу. І лише у випадку неможливості судового огляду речових доказів через їх втрату чи зіпсування внаслідок неналежного порядку зберігання,

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas

² Kodeks postępowania karnego. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>

³ Наказателно-процесуален кодекс. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135512224>

⁴ Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 255-256.

допускається оголошення протоколу, в якому міститься поява та опис цих речових доказів, а також демонстрація фото- або відеоматеріалу огляду таких об'єктів у стадії досудового розслідування.

Огляду підлягають як речові докази, одержані у стадії досудового розслідування, так і подані сторонами під час судового розгляду.

Як правило, сторона захисту заявляє клопотання про огляд речового доказу в судовому засіданні, оспорюючи достовірність протоколу, в якому описаний виявлений та вилучений за наслідками огляду місця події, обшуку речовий доказ, або взагалі його допустимість.

У судовій практиці часті випадки перекладення обов'язку огляду речових доказів судом на орган досудового розслідування. Зосібна, у вивчених нами кримінальних провадженнях суд доручав органу досудового розслідування провести огляд таких речових доказів: брухту чорних металів з метою уточнення їх маси¹, мотоцикла², макової соломки для з'ясування її ваги³. Такі випадки суперечать кримінально-процесуальному закону України, оскільки огляд речових доказів мав бути здійснений судом та учасниками судового провадження за місцезнаходженням речових доказів у перших двох випадках та в залі судового засідання – в останньому.

Розпочинаючи огляд речового доказу, головуєчий повідомляє його назву, зазначає коли, за яких обставин і ким був виявлений матеріальний об'єкт та приєднаний до матеріалів кримінального провадження, оголошує процесуальний документ, що містить опис цього доказу (протокол огляду місця події, обшуку тощо). Це дає можливість учасникам судового провадження переконатися у відповідності предмета, що оглядають, його опису в документі, складеного під час досудового розслідування, з'ясувати, на які ознаки необхідно звертати увагу при їх судовому огляді. До того ж, дотримання такого

¹ Ухвала Михайлівського районного суду Запорізької області від 29 березня 2016 р. Справа № 321/1576/15-к. Провадження № 1-кп/321/28/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56765688>

² Ухвала П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області від 10 лютого 2017 р. Справа № 190/1488/16-к. Провадження № 1-кп/190/9/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64630353>

³ Постанова Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 17 квітня 2019 р. Справа № 1-4/11. Провадження № 1/0285/5/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81246980>

порядку сприяє з'ясуванню допустимості та достовірності речового доказу, виявленню таких його особливостей, що вказують на заміну одного предмета іншим. Особам, яким подається речовий доказ, необхідно роз'яснити їх право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з його оглядом. Описаний вище порядок доцільно закріпити у ст. 357 КПК України.

Спочатку речові докази оглядає сам головуючий, потім інші судді, які входять до складу колегії суддів у цьому кримінальному провадженні (якщо справа розглядається судом колегіально), а також присяжними (у випадку, передбаченому ч. 3 ст. 31, ст. 384 КПК України). За потреби речовий доказ може сприйматися на дотик та запах. Згодом головуючий передає через судового розпорядника (у разі його відсутності – секретаря судового засідання) речові докази для ознайомлення учасникам судового провадження та пропонує висловити з цього приводу свої міркування. Ці суб'єкти можуть акцентувати увагу на певні властивості та стан речових доказів, розкрити їхній зв'язок з уже перевіреними під час судового розгляду доказами, зазначити про інші обставини, пов'язані з оглядом (наприклад, пошкодження упаковки, зрив пломби тощо).

В.В. Мурадов вважає, що «це дещо спрощена процедура дослідження доказів учасниками судового провадження. Задля формування у них певного розуміння сутності того чи іншого доказу єдине, що закон дозволяє зробити, передати його для ознайомлення. Однак в нашому випадку таке «ознайомлення» обмежується лише сприйняттям зовнішніх властивостей доказу, зумовлене відсутністю можливості дослідити його на рівні з судом через відповідне формулювання норми закону... Отже, тут фактично відбувається демонстрація цього доказу, показ його зовнішніх властивостей. Цей термін також використовується і в ст. 359 КПК України в контексті дослідження відеозаписів»¹.

¹ Мурадов В.В. Техніко-криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. С. 112.

У мовознавстві слово «ознайомлення» трактується як «подання відомостей, інформування про що-небудь»¹. Ознайомлення учасників судового провадження з речовими доказами відбувається шляхом їх огляду. Тому не доречно протиставляти процесуальні можливості суду та учасників судового провадження у дослідженні речових доказів, зважаючи на термінологічну розбіжність редакції ч.1 ст. 357 КПК України. Такі можливості однакові. Інформація про речовий доказ повинна бути не лише доведена до відома учасників судового провадження, але й вивчена ними. Понад те, оскільки «демонстрація» тлумачиться як «публічний показ чого-небудь»², то учасникам судового провадження створюються умови не тільки побачити, але й розгледіти, роздивитися речовий доказ. Указані пізнавальні засоби охоплюються рамками судового огляду. Насамкінець, у цій же частині ст. 357 КПК України, законодавець фактично ототожнює ознайомлення учасників з речовим доказом та огляд ними цього доказу, зазначаючи, що особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її *оглядом* (курсив мій. – В.Т.).

Так, потерпілому може бути надана для ознайомлення викрадена у нього річ, вилучена в обвинуваченого, спеціалісту – печатка з ознаками підробки. Названі та інші учасники кримінального провадження зосереджуються на тих чи інших особливостях речового доказу, що мають значення для кримінального провадження (форма, розмір, матеріал, колір, рельєф поверхні тощо).

Згідно з ч.2 ст. 357 КПК України огляд речових доказів, які не можна доставити в судові засідання, за необхідності проводиться за їх місцезнаходженням.

Звідси випливає, що судовий огляд речових доказів за місцем їх знаходження відбувається у ситуаціях, коли для ухвалення правосудного судового рішення можуть мати значення матеріальні ознаки відповідних

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 834.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 283.

предметів, які неможливо вилучити з місця, де вони розташовані, натомість ознаки оточуючої обстановки не мають вирішального значення. В іншому разі, проводять не огляд речового доказу, а огляд на місці.

С.О. Ковальчук, взявши за основу випадки для проведення судового огляду речових доказів за межами приміщення суду, наведені у п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України», виокремив такі групи обставин, за яких ця процесуальна дія здійснюється за місцезнаходженням речових доказів: 1) притаманність речовим доказам особливих фізичних властивостей (габарити, маса, об'єм, кількість тощо); 2) можливість їх пошкодження внаслідок непридатності для транспортування; 3) належність речових доказів до числа предметів, вилучених з обігу; 4) необхідність забезпечення спеціальних умов зберігання речових доказів; 5) належність речових доказів до числа предметів, які мають історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність тощо¹.

У таких випадках, як зазначено у п. 9 згаданого інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, суд приймає рішення про виїзне судове засідання для огляду речових доказів на місці та за необхідності відкладає судове засідання, повідомляючи учасникам дату, час та місце проведення виїзного судового засідання. До слова, відповідно до п. 5 ст. 322 КПК України одним з випадків відкладення судового засідання є проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження.

Як відомо, судовий розгляд відкладається у зв'язку з наявністю перешкод, які неможливо усунути у цьому судовому засіданні з метою їх подолання та продовження подальшого слухання кримінального провадження. Тому відкладення судового розгляду можливе, якщо рішення про огляд речових

¹ Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. С. 362.

доказів поза межами приміщення суду прийнято у конкретному судовому засіданні, і раніше не було заплановано в ухвалі про обсяг доказів, які будуть досліджуватися, та порядок їх дослідження. В іншому випадку для виїзду з метою огляду речових доказів суд оголошує перерву в судовому засіданні.

Однак не з усіма вищенаведеними групами обставин можна погодитися.

Насамперед, викликають застереження випадки, включені до другої групи. Якщо є загроза або допускається можливість пошкодження речових доказів під час транспортування, то що стоїть на заваді вжиття максимальних заходів аби запобігти цьому чи звести таку можливість до мінімуму? Коли ж речові докази в принципі не придатні для транспортування, то в наявності перша група запропонованих обставин для судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду.

Крім того, навряд чи усі речові докази, що належать до предметів, вилучених з обігу, доцільно оглядати за місцем їх знаходження. Зокрема ручну вогнепальну зброю і боеприпаси до неї, холодну зброю та інші предмети, спеціально призначені для нападу та оборони (кастет, стилет, балончики з рідиною паралітичної дії тощо), за умови дотримання встановлених правил поводження з ними, цілком можна оглянути і в залі судового засідання. Те саме стосується й судового огляду наркотичних засобів, психотропних речових, їх аналогів і прекурсорів, спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Натомість вибухові, легкозаймисті або інші небезпечні, зосібна радіоактивні, отруйні, їдкі, сильнодіючі речовини, з огляду на встановлені спеціальні умови їх зберігання та поводження з ними, справді належить оглядати за їх місцезнаходженням.

Насамкінець, далеко не завжди речові докази, що мають історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність, потребують пилонепроникності, герметизації, особливого світлового, температурно-вологісного та інших режимів зберігання. Тому такі речові докази можуть оглядатися в умовах судового розгляду.

Тож, вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, необхідно зважати на: а) специфіку їх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення у технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду¹.

Для прикладу, за місцезнаходженням під час судового розгляду був оглянутий автомобіль, що визнаний речовим доказом².

Виїзд суду та учасників кримінального провадження для огляду речового доказу – складова частина з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами. Прибувши на місце знаходження такого доказу, головуєчий оголошує там про продовження судового розгляду.

Водночас, проведення судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду не є поширеним у правозастосовній практиці. Лише 17,1 % проанкетованих нами респондентів повідомили, що брали участь у такому різновиді судового огляду речових доказів (див. Додаток Д).

У вітчизняній доктрині кримінального процесу висловлена думка про те, що у випадку огляду речових доказів за їх місцезнаходженням засада безпосередності діє в обмежених рамках³.

Видається, що підстави для такого висновку відсутні. Як слушно зазначає С.О. Ковальчук, для реалізації засади безпосередності у стадії судового розгляду місце проведення огляду речових доказів (зал судового засідання чи місце їх знаходження) вирішального значення немає. Важливо лише, щоб такі докази безпосередньо сприймалися судом⁴.

¹ Фігурський В.М., Тимошук В.С. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 257.

² Ухвала Шумського районного суду Тернопільської області від 14 березня 2017 р. Справа № 609/1064/15-к. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65280023>

³ Дехтяр О.Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. *Наше право*. 2013. № 7. С. 139.

⁴ Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. С. 361.

Кримінально-процесуальний закон не дає відповіді на запитання, в якому порядку здійснюється судовий огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду. Доцільно погодитися з думкою, що такий огляд має відбуватися за правилами, встановленими для проведення огляду на місці (ст. 361 КПК України)¹.

З метою подолання означеної прогалини вітчизняними науковцями розроблено нову редакцію ч. 2 ст. 357 КПК України, присвячену правовому регулюванню огляду речових доказів за їх місцезнаходженням. Запропоновано зазначити, що «неприбуття учасників кримінального провадження, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає проведенню огляду речових доказів за їх місцезнаходженням»².

Положення схожого змісту закріплені у ч. 2 ст. 85 ЦПК України³, ч. 2 ст. 81 КАС України⁴ та ч. 2 ст. 82 ГПК України⁵. Однак вищенаведена пропозиція у рамках кримінального провадження, як на нас, позбавлена практичного сенсу, оскільки згідно з ч. 2 ст. 111 КПК України повідомлення учасників кримінального провадження з приводу вчинення процесуальних дій здійснюється у випадку, якщо участь цих осіб у таких діях не є обов'язковою. Інша справа – неприбуття належно викликаних учасників кримінального провадження. За цієї ситуації судовий розгляд потрібно відкласти.

У криміналістичній літературі запропоновано в окремих випадках використовувати відеоконференцію з метою огляду речових доказів за їх місцезнаходженням. Так, на переконання В.В. Мурадова, «для підвищення ефективності методики огляду речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, видається більш раціональним передбачити можливість застосування в цій ситуації комплексу технічних засобів відеозв'язку. Тобто,

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. С. 743; Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. С. 652.

² Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. С. 366.

³ Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

⁴ Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

⁵ Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>

можна провести огляд у більш оптимальні строки та за сприятливіших умовах. Своєрідний телеміст дозволив би безпосередньо під час судового засідання, в контексті усіх обставин, викладених сторонами сприйняти необхідні ознаки відповідного доказу, в усіх можливих його аспектах. Наприклад, під час так званого відеоогляду сторони могли б заявляти клопотання про той чи інший ракурс огляду, наголошувати на певних його особливостях під час демонстрації доказів і, як наслідок, формувати послідовність виконання або проходження елементів обстановки, що мають значення для справи. Режим такого сприйняття може забезпечити повноту огляду, зважаючи на технічні можливості відеоконференцзв'язку. Але й тут виникають сумніви у дотриманні засади безпосередності. Адже органолептичні можливості сторін в цьому огляді – дещо, як видається, обмежені. Разом з тим, якщо в запропонованому режимі неможливо, на думку когось із учасників процесу, безпосередньо сприйняти необхідні якості або властивості доказів, тоді на це має бути відповідна реакція суду чи представників протилежної сторони. Так, за недостатності чи неповноти такого огляду сторони можуть обґрунтовано про це заявляти у клопотаннях суду. Відтак, суд має прийняти рішення, зважаючи на обґрунтовані причини цих клопотань»¹.

Ця пропозиція заслуговує уваги. Для прикладу, у разі значної цінності речового доказу та (або) необхідності забезпечення оптимального режиму його зберігання, як альтернатива виїзному судовому засіданню цілком може використовуватися і вищезапропонована форма судового огляду речового доказу. У режимі відеоконференції також може бути проведений огляд речового доказу, якщо він знаходиться поза межами територіальної юрисдикції суду, який здійснює судовий розгляд.

У п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. «Про деякі

¹ Мурадов В.В. Техніко-криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. С. 110-111.

питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» зазначено, що, «незважаючи на те, що документи є речовими доказами, окремий порядок їх дослідження встановлено ст. 358 КПК»¹.

З таким категоричним твердженням складно погодитися. Насамперед, воно суперечить припису ч. 2 ст. 98 КПК України про те, що документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки, властиві речовим доказам. Для прикладу, документ досліджують у контексті його матеріальних ознак(матеріал, з якого він виготовлений, наявність слідів пальців рук, мікрочастинок сторонніх речовин, дописування, підчистки, витравлювання, використання подробленої печатки, заміни фотографії тощо). Крім того, аналізований підхід не відповідає положенням ч. 1 ст. 357 КПК України, у якій вказано, що повинні бути оголошені в судовому засіданні та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, **якщо в них викладені чи засвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження** (виділено мною. – **В.Т.**). Інакше кажучи, у наведених нормах йдеться про документи у розумінні ч. 1 ст. 99 КПК України. Тому судовий огляд документів, що є речовими доказами, належить здійснювати у порядку, визначеному ст. 357 КПК України.

Частина 3 цієї статті надає можливість учасникам судового провадження з дозволу головуючого ставити почергово, у порядку, визначеному останнім, запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали. Таке положення сприяє з'ясуванню механізму формування речових доказів, усуненню деяких неточностей, встановленню нових фактів.

¹ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>

Водночас законодавець, як видається невиправдано обмежує коло суб'єктів, яким дозволено поставити запитання під час судового огляду речових доказів. Не зрозуміло, чому серед таких осіб відсутні обвинувачений та потерпілий? Останні є учасниками події кримінального правопорушення, тому, як ніхто інший, володіють інформацією, яку необхідно з'ясувати за результатами огляду речових доказів. До речі, у ст. 361 КПК України, що регламентує огляд на місці такого роду обмеження відсутні. Відповідно до ч. 3 цієї статті на місці огляду *учасникам кримінального провадження* (виділено мною. – **В.Т.**), які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

Тож ч. 3 ст. 357 КПК України доцільно доповнити вказівкою про можливість поставлення запитань під час огляду речових доказів ще й обвинуваченим та потерпілим.

Свідок та експерт, а також сторони кримінального провадження можуть заявити клопотання про проведення їх повторного допиту, якщо під час судового розгляду з'ясувалося, що вони можуть надати показання стосовно обставин, зокрема пов'язаних із речовими доказами, щодо яких цих осіб не допитували. Із цих підстав суд вправі з власної ініціативи прийняти рішення про проведення повторного допиту свідка чи експерта, а також опитування спеціаліста у порядку, визначеному ч. 2 ст. 360 КПК України¹.

Водночас законодавець не забороняє учасникам судового провадження ставити запитання, пов'язані з оглядом речових доказів, один одному (для прикладу, захисник – потерпілому, прокурор – обвинуваченому, експерт – свідкові).

Під час або за наслідками судового огляду речових доказів учасники судового провадження можуть заявити клопотання про визнання цих доказів недопустимими. Однак учасник судового провадження повинен аргументувати

¹ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>

свою позицію. Натомість інші учасники вправі навести контраргументи. Такі аргументи сприяють формуванню в суду внутрішнього переконання у вирішенні питання про допустимість чи недопустимість доказів. За відсутності ознак недопустимості речового доказу суд відмовляє у задоволенні відповідного клопотання або відкладає вирішення цього питання на більш пізній етап судового розгляду (ухвалення та проголошення судового рішення), якщо його неможливо прийняти без оцінки сукупності доказів, перевірених під час судового розгляду. У протилежному випадку суд має діяти згідно з правилами, встановленими у ч. 2 ст. 89 КПК України, – у разі встановлення очевидної недопустимості речового доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість огляду такого доказу або припинення його огляду в судовому засіданні, якщо такий огляд був розпочатий.

У п. 9 Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» слушно стверджується, що під час огляду речових доказів у суді за клопотанням учасника судового провадження щодо визнання речового доказу недопустимим у зв'язку з отриманням його у порядку, не передбаченому процесуальним законом, можуть бути досліджені (оголошені й пред'явлені) протоколи їх огляду, отримані під час досудового розслідування, а також інші документи, долучені до кримінального провадження¹.

На противагу правовому регулюванню дослідження речових доказів під час судового розгляду, у ч. 1 ст. 358 КПК України чітко зазначено, що протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені

¹ Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>

відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Згідно з результатами проведеного нами анкетування судовий огляд речових доказів переважно відбувається за клопотанням учасників судового провадження. Про це зазначили 81 % адвокатів, прокурорів та суддів, які взяли участь в опитуванні (див. Додаток Д).

На думку І.І. Шепітько, «найменування ст. 358 КПК України «дослідження документів» доцільно змінити на «Огляд та оголошення документів». Оскільки, у такому разі судова дія буде відповідати своїй сутності. Термін «дослідження документів» є більш широкий, ніж їх огляд та оголошення»¹.

З такою позицією доцільно погодитися, однак з певним застереженням. У ст. 358 КПК України відображені далеко не усі способи дослідження документів. Іншими способами їх дослідження є: а) відтворення звукозапису та демонстрація відеозапису (ст. 359 КПК України); б) проведення експертизи (ст. 332 КПК України); в) допит експерта з приводу даного ним висновку за наслідками експертизи документів (ст. 356 КПК України); г) отримання консультацій або роз'яснень спеціаліста, які стосуються документів (ст. 360 КПК України). Крім того, у ст. 358 КПК України регламентується проведення не однієї слідчо-судової дії, а комплексу процесуальних дій. І такі дії не обмежуються лише оголошенням та оглядом документів. Дослідження у контексті аналізованої статті кримінально-процесуального закону, крім оголошення та огляду документів, також охоплює пред'явлення їх для ознайомлення, заслуховування пояснень учасників кримінального провадження, звернення до них з відповідними запитаннями. Утім оголошення

¹ Шепітько І.І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: монографія / І.І. Шепітько [наук. ред. О.В. Капліна] / Харків: Право, Апостіль, 2018. С. 120.

та огляд документа є одними з найпоширеніших способів одержання з нього чи про нього доказової інформації.

Як і речові докази, документи підлягають дослідженню у зв'язку з положеннями, що становлять зміст засади безпосередності (ст. 25 КПК України), а також закріпленої у кримінально-процесуальному законі концепції формування доказів.

Зі змісту ч. 1 ст. 358 КПК України випливає, що законодавець як обов'язкові способи дослідження документів під час судового розгляду визначив не тільки їх оголошення, але й огляд. Неприпустимо обмежитися лише оголошенням документа без проведення його огляду. На противагу оголошенню, документ оглядають, переважно, для встановлення його стану, ознак і властивостей.

Оглядають не лише документи, що містяться у матеріалах кримінального провадження, але й відкриті сторонами кримінального провадження під час судового розгляду згідно з положеннями ч. 11 ст. 290 КПК України.

На початку огляду документа головуєчий оголошує його вид, назву, дату складання, реєстраційний номер, відомості про те, від імені якої установи, організації чи органу виданий, його реквізити. Спершу оглядає документ головуєчий, опісля – інші судді, які входять до складу колегії, якщо кримінальне провадження розглядається у колегіальному складі суду. Потім головуєчий передає цей документ учасникам кримінального провадження через судового розпорядника (у разі його відсутності – секретаря судового засідання).

Огляд документа не зводиться лише до його сприйняття та з'ясування наявності відповідних реквізитів. Суд та учасники судового провадження також аналітично осмислюють відображену у ньому інформацію, що дає можливість виявити, для прикладу, невідповідності виду та назви документа його призначенню, різного роду неузгодженості як у змісті самого документа (послідовність викладу його частин, наявність взаємозв'язку між ними), так і у

співвідношенні з іншими уже перевіреними та оціненими доказами (достовірність викладених у ньому відомостей).

Так, в одному з вивчених нами кримінальних проваджень, внаслідок огляду світлокопій актів інвентаризації наркотичних засобів виявлено невідповідність об'єктів на світлинах із наркотичними засобами, що реально були вилучені під час досудового розслідування¹. У іншій кримінальній справі за результатами огляду фототаблиці до протоколу огляду місця події встановлено істотну відмінність між речовими доказами, зображеними на знімку, та речовими доказами в натурі².

Згідно з ч. 2 ст. 358 КПК України учасники судового провадження мають право ставити запитання щодо документів свідкам, експертам, спеціалістам. Зокрема їм можуть бути поставлені запитання щодо порядку проведення слідчої (розшукової) дії, протокол якої оголошений в залі судового засідання, або про те, чи підтверджує свідок викладені в оголошеному документі відомості.

Утім, серед суб'єктів, яким можуть бути поставлені запитання під час огляду документів також невинувачено відсутні обвинувачені та потерпілі. Таку законодавчу прогалину необхідно усунути, згадавши у ч. 2 ст. 358 КПК України ще й про цих учасників судового провадження.

Кримінально-процесуальний закон не встановлює заборон для спеціаліста, експерта ставити запитання обвинуваченому, потерпілому, свідкам у зв'язку з цією процесуальною дією.

Частиною 3 ст. 358 КПК України передбачено, що коли долучений до матеріалів кримінального провадження або наданий суду особою, яка бере участь у кримінальному провадженні, для ознайомлення документ викликає сумнів у його достовірності, учасники судового провадження мають право

¹ Вирок Котовського міськрайонного суду Одеської області від 31 жовтня 2014 р. Справа № 505/2497/13-к. Провадження № 1-кп/505/23/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41898888>

² Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 20 листопада 2018 р. Справа № 523/5989/16-к. Провадження № 1-кп/523/126/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78512737>

просити суд виключити його з числа доказів і вирішувати справу на підставі інших доказів або призначити відповідну експертизу цього документа.

Під час або за наслідками судового огляду документів учасники судового провадження можуть заявити клопотання про визнання цих доказів недопустимими. У такому випадку суд має діяти згідно з правилами, встановленими у ч. 2 ст. 89 КПК України.

На практиці така ситуація трапляється доволі часто. Здебільшого за клопотанням сторони захисту за наслідками судового огляду встановлюється очевидна недопустимість такого виду документа як протокол огляду місця події¹.

У випадку необхідності огляду документів, які містять інформацію про особисте та сімейне життя, а також відомості, що становлять таємницю, яка охороняється законом, головуючий, керуючись ч. 2 ст. 27 КПК України, може прийняти рішення про проведення цієї процесуальної дії у закритому судовому засіданні.

У КПК України не визначено часу огляду речових доказів і документів під час судового розгляду.

Знову ж таки у кримінально-процесуальному законодавстві інших держав це питання врегульоване. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 289 КПК Литовської Республіки², ч. 1 ст. 337 КПК Республіки Білорусь³, ч. 1 ст. 375 КПК Республіки Казахстан⁴, ч. 1 ст. 372 КПК Республіки Молдова⁵, а також ч. 1 ст. 284 КПК

¹ Вирок Баранівського районного суду Житомирської області від 22 січня 2013 р. Справа № 1-217/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29686915>; Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 21 вересня 2017 р. Справа № 415/388/16-к. Провадження № 1-кп/415/60/17. URL: **Помилка! Неприпустимий об'єкт гіперпосилання.**; Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 2 листопада 2017 р. Справа № 168/475/17. Провадження № 1-кп/170/53/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69946252>

² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL: http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=por&doc=10708&title=LR%20baud%FEiamojo%20proceso%20kodeksas

³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=НК9900295>

⁴ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-137

⁵ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>

Російської Федерації¹ огляд речових доказів проводиться у будь-який момент судового слідства.

Вибір моменту для огляду речових доказів і документів залежить від того, як вони стосуються кримінально-протиправних діянь обвинуваченого та визначається змістом показань допитаних під час досудового розслідування осіб. Огляд речових доказів і документів доцільно проводити не ізольовано від дослідження інших доказів, а паралельно з останніми, забезпечуючи, у такий спосіб, взаємодоповнення і взаємопідтвердження один одним. Так, огляд речових доказів і документів видається доцільним проводити під час допиту, ставлячи запитання, що стосуються ознак таких доказів або обставин, пов'язаних з їх появою у матеріалах кримінального провадження. Розпочинати з'ясування обставин кримінального провадження та перевірку їх доказами з огляду речових доказів і документів рекомендується лише за умови заперечення обвинуваченим своєї вини, якщо такі докази спростовують його доводи. Якщо речові докази та (або) документи підлягатимуть експертизі, то їх судовий огляд передуватиме її проведенню.

Проведення огляду на місці є однією з найскладніших процесуальних дій, яка вимагає значних витрат часу, сил, засобів та різнобічних знань головуючого.

Згідно з ч. 1 ст. 361 КПК України у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів.

На жаль, всупереч положенням кримінально-процесуального закону України, як вже було зазначено, часто суди за відсутності для цього підстав, доручають проведення такого огляду органу досудового розслідування. Так, в одному з кримінальних проваджень, ухвалою суду органу досудового розслідування доручено провести огляд місця події з метою уточнення показань

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. URL: <https://www.zakonrf.info/upk/>

свідків, даних впродовж судового розгляду, за наслідками якого провести відповідні виміри, скласти план і схему, а також здійснити фотографування¹.

Огляд на місці може бути проведений як щодо приміщення чи місця, що раніше були піддані огляду впродовж досудового розслідування, так і стосовно приміщення та місцевості, що раніше не оглядалися.

У ч. 1 ст. 361 КПК України закріплено застереження – огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Як зазначають автори науково-практичного коментаря до КПК України, таке застереження «обумовлено тим, що більша частина складу суду (троє присяжних) не є професійними суддями, а отже, вони не володіють необхідними професійними знаннями та навичками, психологічно не підготовлені сприймати інформацію щодо обставин вчинення кримінального правопорушення, перебуваючи безпосередньо, наприклад, на місці його вчинення чи схову знаряддя, засобів вчинення кримінального правопорушення, у зв'язку з чим можуть необ'єктивно сприймати побачене та робити висновки, керуючись насамперед внутрішніми відчуттями, тощо»².

У класичному суді присяжних розмежована компетенція присяжних та професійного судді на вирішення першими тільки питань факту, а суддею – права. Однак навіть за такого підходу з'ясування події кримінального правопорушення, вчинення його обвинуваченим, характеру і розміру шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням належить до відома присяжних. Деякі з цих обставин можуть бути встановлені, зокрема, за допомогою огляду на місці. Як відомо, у кримінально-процесуальному законодавстві України запроваджена континентальна модель участі народу у здійсненні правосуддя, за якої засідателі від народу, вирішуючи питання права і факту, мають такі ж права, що й професійні судді, беруть активну участь у дослідженні доказів та усіх матеріалів справи, не тільки встановлюють сам факт діяння, але й

¹ Ухвала Артемівського районного суду м. Луганська від 23 січня 2014 р. Справа № 434/4933/13-к. Провадження № 1-кп/439/16/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36768853>

² Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. С. 111.

визначають наявність усіх елементів складу кримінального правопорушення. Саме з огляду на це, вітчизняний кримінально-процесуальний закон не містить заборони проводити судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів, у тому числі поза межами приміщення суду, під час здійснення провадження судом присяжних. До слова, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 386 КПК України присяжний має право брати участь у дослідженні **всіх відомостей та доказів** (виокремлено мною. – **В.Т.**) у судовому засіданні.

Крім того, рекомендація доручити згідно з ч. 3 ст. 333 КПК України органу досудового розслідування виконати цю процесуальну дію у зв'язку з неможливістю проведення огляду на місці судом присяжних, але за наявної необхідності її здійснення, не може бути прийнятною¹. Це зумовлено завданнями огляду на місці, про які йшлося у попередньому розділі роботи. Неможливо доручити органу досудового розслідування усунути сумніви, що виникли у судді чи в учасників судового провадження, за відсутності таких сумнівів у самого слідчого.

Тому останнє речення ч. 1 ст. 361 КПК України про те, що «огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних», на наш погляд, належить вилучити².

Згідно з п. 5 ст. 322 КПК України для проведення огляду на місці судовий огляд може бути відкладений. Таке рішення пов'язане з необхідністю здійснення підготовки до проведення цього різновиду судового огляду.

Огляд на місці проводить весь склад суду. В огляді також беруть участь секретар судового засідання, судовий розпорядник. Учасники судового провадження під час проведення цієї процесуальної дії користуються однаковими процесуальними правами.

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. С. 111.

² Тимошук В.Є. Порядок проведення огляду на місці у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 2. С. 74.

Суб'єктів огляду на місці, як і судового огляду речових доказів та документів, можна поділити на обов'язкових, які беруть участь у проведенні цієї процесуальної дії згідно з вимогами закону, та на факультативних, котрі залучаються до участі в огляді за рішенням суду з урахуванням конкретних обставин кримінального провадження.

Участь в огляді на місці свідків доцільна, якщо їх показання стосуються місця, що оглядають. Зокрема вони можуть повідомити, чи змінилася обстановка місця події, де знаходилися учасники події, надати допомогу у з'ясуванні обставин та окремих деталей обстановки тощо.

Участь спеціалістів необхідна для надання суду компетентної допомоги з фахових (для прикладу, в огляді місця дорожньо-транспортної події) та технічних (для фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії) питань.

Експерт залучається до проведення огляду на місці за для вивчення обстановки та обставин події, що стосуються предмету експертизи. Так, участь експерта в огляді на місці є необхідною, коли суд вважає, що експерт при проведенні дослідження має врахувати відомості, що можуть бути одержані тільки за результатами цієї процесуальної дії. До того ж, експерт залучається до огляду на місці й у випадку, коли суд перевіряє висновок експерта з урахування обстановки цього місця.

Понад те, в огляді на місці можуть брати участь й інші суб'єкти – представники підприємств, установ, організацій, на території або у приміщеннях яких проводиться огляд; працівники поліції, які забезпечують порядок під час проведення огляду; працівники конвойної служби, які забезпечують охорону обвинуваченого; допоміжний персонал, що надає суду технічну допомогу.

Спостерігати за проведенням огляду на місці можуть будь-які особи.

Відповідно до ч. 2 ст. 361 КПК України огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими кримінально-процесуальним законом для огляду під час досудового розслідування. Такі правила викладені у ст. 237 КПК України під назвою «Огляд».

Звернення до ст. 237 КПК України дозволяє поділити її положення на дві групи.

Перша група норм регламентує коло учасників слідчого огляду, визначає їхнє право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду, а також визначає порядок фіксації ходу та результатів цієї слідчої (розшукової) дії (чч. 3, 4, 7 ст. 237 КПК України). Такі приписи, маючи релевантний характер до огляду на місці, з певними корективами фактично вже відображені у ст. 361 КПК України.

Натомість друга група положень ст. 237 КПК України стосується процедури огляду та вилучення речей і документів за наслідками такої процесуальної дії, заборони вчиняти дії, що заважають проведенню огляду (чч. 5, 6). Кримінально-процесуальні норми такого змісту можуть бути застосовані й до огляду на місці.

Так, під час проведення огляду на місці дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду та опечатуванню із завіренням підписами головуєчого та секретаря судового засідання. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд в залі судового засідання.

Понад те, суд має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Водночас вищенаведені правила стосуються проведення огляду, місцем якого не є житло чи інше володіння особи.

Правова регламентація огляду житла чи іншого володіння особи відповідно до відсилання ч. 2 ст. 237 КПК України, викладена у ст. 236 КПК України.

Вивчення змісту цієї статті дозволяє виокремити такі особливості огляду житла чи іншого володіння особи, що проводиться під час судового розгляду.

Ухвалу про огляд житла чи іншого володіння особи виконують суд та учасники судового провадження.

Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали суду повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки суд не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті огляду.

Перед початком виконання ухвали суду особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі судовим розпорядником, або секретарем судового засідання повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія.

Суд не має права заборонити учасникам огляду користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Суд зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до огляду на будь-якому етапі його проведення.

У разі відсутності осіб копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. Суд зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Огляд на місці проводиться в обсязі, необхідному для досягнення мети огляду.

Під час проведення огляду на місці дозволяється відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при огляді, відмовляється їх відкрити або огляд здійснюється за відсутності особи, яка володіє житлом чи іншим володінням.

Другий примірник протоколу огляду на місці разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено огляд, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

У ході проведення огляду на території або у приміщенні підприємства, установи або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

Автори одного з науково-практичних коментарів до КПК України стверджують, що про проведення огляду на місці суд постановляє мотивовану ухвалу¹. Таке твердження потребує уточнення – за умови заявлення про це обґрунтованого клопотання. Якщо проведення огляду на місці вже заплановано в ухвалі про обсяг доказів і порядок їх дослідження або в ухвалі про зміну обсягу доказів і порядку їх дослідження, то така ухвала не постановляється. Прийняття судової ухвали про огляд на місці вимагається лише у разі, якщо місцем огляду є житло або інше володіння особи.

За результатами вивченої судової практики найчастіше огляд на місці проводять за клопотанням учасників судового провадження у зв'язку з проведенням огляду місця події під час досудового розслідування з істотним порушенням вимог кримінально-процесуального закону, тактичними помилками, неповною або неточною фіксацією у протоколі огляду місця події обставин, які мають значення для кримінального провадження, невідповідністю результатів огляду місця події іншим доказам у кримінальному провадженні. Такий висновок підтверджується й даними проведеного нами анкетування (див. Додаток Д).

Виїзд суду та учасників кримінального провадження для огляду на місці – складова частина цієї процесуальної дії. Тому після прибуття на місце та проведення низки підготовчих дій (скажімо, здійснення загального ознайомчого огляду, уточнення меж місця огляду, визначення послідовності огляду об'єктів на місці) головуєчий оголошує про продовження судового засідання, пересвідчується у присутності на ньому учасників кримінального провадження, нагадує їм про завдання огляду та порядок його проведення, а також наголошує на необхідності дотримання розпорядку судового засідання.

¹ Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 р. / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. С. 655.

Згідно з ч. 3 ст. 361 КПК України на місці огляду учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду.

За суттю, під час огляду на місці відбувається своєрідна перевірка показань на місці тих осіб, які були учасниками події або очевидцями. Особливо це актуально тоді, коли обвинувачений стверджує, що протокол огляду місця події, схеми до нього складені з помилками, не відображають реальної обстановки події.

Відповідно до ч. 4 ст. 361 КПК України учасники судового провадження під час огляду мають право звертати увагу суду на те, що, на їхню думку, може мати доказове значення. Таке положення є проявом засади диспозитивності під час судового розгляду, дає можливість реалізовувати учасникам судового провадження покладені на них кримінально-процесуальним законом функції.

На підставі вищевикладеного можна виокремити такі процесуальні особливості порядку проведення судового огляду під час кримінального провадження: 1) огляд проводиться як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників судового провадження; 2) огляд може бути проведений у будь-який момент з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами; 3) огляд проводить склад суду та учасники судового провадження; 4) за необхідності до огляду можуть бути залучені й учасники кримінального провадження – свідки, спеціалісти, експерти; 5) особи, які беруть участь у проведенні огляду, можуть звертати увагу на ті чи інші, обставини, пов'язані з оглядом; 6) учасникам кримінального провадження можуть бути поставлені запитання, пов'язані з оглядом.

2.2. Фіксація ходу та результатів судового огляду

Завдання судового огляду можуть бути реалізовані за умови, що його зміст та наслідки одержать належну фіксацію. Застосування під час судового огляду передбачених кримінально-процесуальним законом та розроблених

криміналістикою засобів і способів фіксації забезпечує максимальну повноту та об'єктивність відображення об'єктів огляду, а також одержання достовірних доказів.

Фіксація проведення судового огляду – це закріплення у встановленій кримінально-процесуальним законом формі обстановки вчинення кримінального правопорушення, стану, ознак та властивостей об'єктів, інших виявлених судом і учасниками кримінального провадження відомостей, а також усіх проведених ними під час судового огляду дій та вербальної комунікації.

Ведучи мову про фіксацію ходу та результатів процесуальних дій, дослідники слушно пропонують розрізняти поняття «засіб фіксації» та «спосіб (метод) фіксації»¹.

Так, засобом фіксації судового огляду є пристрій, пристосування, необхідні для закріплення процесуальної діяльності суду та учасників кримінального провадження (для прикладу, протокол, фотоапарат, відеокамера, карта пам'яті, схема місця огляду). Натомість під способом (методом) фіксації судового огляду розуміють прийом або систему прийомів, що дають можливість закріпити зміст і результати цієї процесуальної дії (приміром, протоколювання, фотографування, відеозйомка, виготовлення схеми місця події).

Як уже частково було зазначено, проведення судового огляду згідно з ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України та ст. 108 КПК України фіксується за допомогою технічних засобів, а також у журналі судового засідання. За правовим значенням ці засоби фіксації є обов'язковими. Водночас за обсягом відомостей, що фіксують, вони є загальними, адже надають можливість закріпити весь перебіг судового огляду, а не лише його окремі фрагменти. Натомість за способом відображення інформації зазначені засоби фіксації належать до вербальних (складання журналу судового засідання) та

¹ Мамонов В.С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты осмотра места происшествия в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Саратовская гос. акад. права. Саратов, 2007. С. 151; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 133-134.

аудіовізуальних (закріплення змісту та наслідків судового огляду технічними засобами).

Відповідно до п. 4 ст. 108 КПК України у журналі судового засідання відображається сам факт виконання судового огляду – зазначається час проведення огляду та його вид, а також передані суду впродовж цієї процесуальної дії речі та документи.

Окремо у ч. 5 ст. 361 КПК України зазначено, що проведення огляду на місці і його результати відображаються у протоколі огляду місця (основний, загальний і вербальний засіб закріплення відомостей) та можуть фіксуватися технічними засобами. Зокрема для відображення ходу та результатів огляду на місці використовують фотографування, відеозапис, складання схем, виготовлення відбитків та зліпків речей і документів. Вони є допоміжними способами фіксації перебігу та результатів огляду на місці, пояснюють і збагачують зміст протоколу огляду місця. За обсягом ці способи можуть бути як загальними (відеозапис), так і окремими (фотографування, виготовлення схем, моделей предметів). За способом відображення інформації їх можна поділити на наглядно-образні (фотографування, відеозапис), графічні (складання схем), а також предметні (виготовлення копій, зразків речей і документів).

На запитання «Які додаткові способи фіксації ходу та результатів судового огляду, в якому Ви брали участь, використовували під час його проведення?» 52,7 % респондентів зазначили фотографування, 27,3 % – відеозйомку, 3,9 % – складання схем та 1,5 % – виготовлення копій та зразків речей і документів (див. Додаток Д).

Очевидно, що такий стан справ є незадовільним. Обмеженим видається саме тлумачення (інтерпретація) додаткових способів фіксації огляду на місці респондентами.

Огляд на місці здійснюється судом разом з учасниками судового провадження та є виїзною процесуальною дією, що виконується за загальними правилами судового розгляду з особливостями, обумовленими у ст. 361 КПК

України. Хоча ч. 2 цієї статті й відсилає до правил огляду на місці у стадії досудового розслідування, а ч. 5 – уточнює, що такий огляд фіксується у протоколі та за необхідності технічними засобами, утім зміст ч. 3 та 4 ст. 361 України – право сторін та учасників судового провадження ставити запитання, звертати увагу суду на ті чи інші обставини, що, на їхню думку, мають доказове значення, вказує на те, що огляд на місці виконується згідно із загальних правил дослідження доказів під час судового розгляду.

Як же зазначалося у попередньому розділі, оглядом на місці можуть бути вирішені, щонайменше, три групи завдань: а) збирання доказів (якщо ця процесуальна дія у кримінальному провадженні проводиться вперше); б) перевірка наявних відомостей про факти та усунення суперечностей у них шляхом безпосереднього сприйняття обстановки місця; в) судові дослідження доказів щодо обстановки місця та пов'язаних з нею важливих обставин, – як отриманих під час досудового розслідування, так і одержаних уперше під час огляду на місці.

Тому правила фіксації огляду на місці мають логічно впливати з цих трьох груп завдань і бути їх симбіозом. У протоколі огляду традиційно фіксують ознаки обстановки місця, натомість матеріали фотозйомки, будучи згодом оформленими як додаток до протоколу огляду місця попри вербальний опис у протоколі даватиме наглядно-образне сприйняття обстановки місця. Проте заявлені клопотання учасників судового провадження, звернення ними уваги на ті чи інші аспекти, поставлені ними запитання не завжди заносять до протоколу, а лише у випадках наполягання на цьому. Внаслідок цього ця важлива інформація про хід судового огляду на місці, активність сторін, ініціативність у ньому суду може бути втрачена з точки зору можливостей перевірки апеляційною інстанцією оскарженого судового рішення з підстав обмеження під час судового огляду на місці дії принципів змагальності, диспозитивності, публічності.

Відтак стає очевидною і логічно зрозумілою потреба здійснення відеозапису огляду на місці за вимогою ч. 4 ст. 107 КПК України, яка є

загальним правилом для усього судового провадження. Встановлюючи обов'язковість застосування технічного запису судового розгляду, ч. 4 ст. 107 КПК України визначає й винятки з цієї вимоги, однак серед них не зазначає про проведення судом огляду з виїздом на місце, як і не містить відсильної норми про те, що технічний запис може не здійснюватися в інших, передбачених КПК України випадках.

Способи фіксації огляду на місці (протоколювання, фотозйомка, відеозапис) охоплюють різні аспекти доказової інформації та відомостей про сам порядок проведення огляду, а тому не є взаємозамінними. Тож доречно запровадити ще й правило обов'язкової фіксації огляду на місці безперервним відеозаписом.

Крім того, на нашу думку, проведення судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду також належить фіксувати у протоколі. Відповідне доповнення доречно відобразити у ч. 2 ст. 357 КПК України: «Хід та результати проведення огляду речових доказів поза межами приміщення суду відображаються у протоколі цієї процесуальної дії з додатками, а також на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано зміст такої дії»¹.

Кримінально-процесуальний закон не встановлює вимог до протоколу огляду місця та огляду речових доказів поза межами приміщення суду. Утім, ст. 104 КПК України визначає структуру та зміст протоколу процесуальної дії, що проводиться під час досудового розслідування. Як видається, окреслені у ній вимоги можуть бути застосовані й до протоколу судового огляду, однак з урахуванням процесуальних особливостей, передбачених главою 28 КПК України.

Протоколом огляду місця, огляду речових доказів є письмовий акт, оформлений у передбаченому кримінально-процесуальним законом порядку, в якому фіксують зміст та наслідки цих різновидів судового огляду,

¹ Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 91.

встановлюють відомості про обстановку вчинення кримінального правопорушення, стан, ознаки та властивості об'єктів, іншу виявлену судом і учасниками кримінального провадження інформацію, що має значення для кримінального провадження та підлягає доказуванню.

За структурою протокол огляду місця, судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням традиційно складається із вступної, описової та заключної частин.

У *вступній частині* цього протоколу відображають: назву процесуальної дії, час її початку і закінчення; найменування суду, що проводить відповідний вид судового огляду; осіб, які беруть участь у проведенні судового огляду, із зазначенням їх процесуального статусу, прізвища та ініціалів; місце проведення огляду; відомості про повідомлення учасників судового огляду щодо застосування технічних засобів фіксації проведення цієї процесуальної дії; технічні характеристики цих засобів (виробник та модель фотоапарата чи відеокамери, об'єктивів, фотоспалаху), а також носіїв інформації, які використовуватимуться для фіксування ходу та результатів судового огляду (виробник і тип носія, обсяг пам'яті, серійний номер); умови (погода, температура, освітлення), за яких проводився огляд.

Окрім цього, у вступній частині протоколу має зазначатися факт роз'яснення головуючим порядку проведення судового огляду поза межами приміщення суду, права та обов'язків його учасників.

Описова частина протоколу огляду місця, судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням повинна містити відомості про: координати місця огляду (населений пункт, вулиця, номер будинку, квартири; відстань до найближчого населеного пункту, якщо місце огляду знаходиться за його межами); межі місця судового огляду та його орієнтовні розміри; місце огляду; факт проведення реконструкції обстановки на місці огляду, в чому вона полягала та на підставі яких відомостей здійснена; вид, форму, розміри, колір, матеріал, інші ознаки та властивості об'єкта судового огляду; усі дії суду та інших учасників цієї процесуальної дії в тій послідовності, в якій вони

проводилися; суб'єкти, умови і порядок застосування технічних засобів, зокрема про об'єкти, методи і види зйомки; запитання, що були поставлені під час судового огляду, в тому числі й ті, що були відведені головуючим, та короткий зміст відповідей на них; усе, на що звертали увагу суду учасники судового огляду; відомості, одержані впродовж його проведення, зокрема документи, предмети, що були вилучені або надані під час огляду.

До правил заповнення описової частини протоколу огляду місця належать:

- 1) протокол необхідно писати зрозуміло, короткими реченнями, використовуючи загальноприйняті терміни;
- 2) опис кожного об'єкта має здійснюватися від загальної характеристики до його окремих ознак;
- 3) відстань між елементами обстановки місця огляду належить вказувати якомога точніше;
- 4) необхідно уникати невизначених виразів на зразок «неподалік», «біля», «у бік», тощо;
- 5) лише завершивши опис одного об'єкта, можна переходити до опису іншого;
- 6) об'єкти, пов'язані між собою, доцільно описувати послідовно один за одним, аби створити правильну уяву про їх взаємозв'язок (скажімо, двері і замок);
- 7) однакові об'єкти доцільно називати одним терміном, але їм потрібно додавати послідовний номер (для прикладу, дерево № 1, дерево № 2 тощо).

У *заключній частині* протоколу зазначають: вилучені речі та документи і спосіб їх ідентифікації; куди вони скеровані або передані на зберігання; факт і спосіб ознайомлення учасників процесуальної дії зі змістом протоколу; додатки, що долучають до протоколу (наприклад, фототаблиця, схема місця огляду); зауваження і доповнення до протоколу з боку учасників судового огляду; підписи головуючого та секретаря судового засідання.

Видається, що вищевказані відомості мають бути викладені в окремій статті КПК України – «Стаття 361¹. Протокол огляду місця, речових доказів за їх місцезнаходженням».

КПК України не містить припису про час складання протоколу судового огляду. На наш погляд, цей протокол належить виготовити під час або відразу ж після закінчення огляду. Для цього секретар судового засідання впродовж судового огляду робить чорнові записи. Якщо з об'єктивних причин цього зробити неможливо (дощ, сніг тощо), то секретар судового засідання складає протокол огляду на підставі чорнових записів за першої можливості.

Серед допоміжних способів фіксації перебігу та наслідків судового огляду, насамперед, виокремимо фотографування та відеозйомку.

На противагу протоколюванню, такі способи мають перевагу наглядності, детальності, об'єктивності відображення та швидкості закріплення відомостей.

Фотографування як спосіб фіксації, що використовують під час проведення процесуальних дій, назагал переважає протоколювання здатністю закріпити і відтворити форму та просторові відношення елементів відображуваного об'єкта. У багатьох випадках найдетальніший опис не здатний замінити фотографічного зображення місця, об'єкта, ознаки яких необхідно точно зафіксувати¹.

Фотозйомка під час судового огляду дає можливість закріпити: а) розташування місця огляду у навколишній обстановці; б) шляхи підходу до цього місця; в) обстановку місця огляду; г) розташування елементів обстановки місця щодо один одного; д) властивості, стан та ознаки окремих об'єктів.

Фіксація всього виявленого під час судового огляду вимагає дотримання методичної послідовності фотографування. Це досягається виконанням орієнтуючої, оглядової, вузлової і детальної зйомки.

Як відомо з криміналістичної літератури, *орієнтуючу зйомку* використовують для відображення загального виду місця, об'єкта судового

¹ Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. Львів: Тріада плюс, 2008. С. 111.

огляду разом із навколишньою обстановкою. Деталі оточуючої обстановки виконують роль орієнтирів для визначення місця огляду та його елементів¹. Цей вид зйомки проводять на початку судового огляду. Орієнтуючу зйомку виконують панорамним методом або з використанням ширококутного об'єктива (з фокусною відстанню 11-24 мм за використання з дзеркальних або бездзеркальних фотоапаратів з розміром матриці 24x36 мм).

Панорамну зйомку здійснюють двома способами: а) з однієї точки, шляхом повороту фотоапарата навколо вертикальної осі з почерговим захопленням наступної ділянки об'єкта, що фотографують; б) з декількох точок шляхом переміщення по лінії, паралельній об'єкту, який фотографують.

До основних вимог, що ставляться до панорамної зйомки належать: 1) фотоапарат має бути встановлений під одним кутом нахилу під час проведення всієї серії панорамних світлин у такий спосіб, щоб оптична вісь об'єктива була паралельна площині, на якій встановлений фотоапарат; 2) зйомка наступних ділянок об'єкта, якого фотографують, із захопленням частини попередньої ділянки, що забезпечує одержання на сусідніх кадрах спільних орієнтирів, по яких здійснюють суміщення фотознімків в одну фотопанораму; 3) дотримання певних умов зйомки (діафрагма – для забезпечення достатньої глибини різкості, використання UV світлофільтра для усунення деякої кількості ультрафіолетових променів і створення контрастнішої світлин тощо)².

Оглядову зйомку проводять для фіксування місця, об'єкта судового огляду з невеликим охопленням навколишньої обстановки, як правило, з декількох точок, кількість яких залежить від складності обстановки. Цей вид зйомки дає уяву про місце огляду, розташування та взаємозв'язок його елементів. Оглядових знімків виготовляють декілька, фотографуючи місце, об'єкт з різних боків.

¹ Постика И.В. Судебная фотография: теория и практика. Монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. С. 104-129; Судебная фотография / С.В. Душеин, А.Г. Егоров и др. СПб: Питер, 2005. С. 179-198; Дмитриев В.Н. Судебная фотография: курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2009. С. 220-255.

² Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1960. С. 15.

Вузлова зйомка дає можливість зафіксувати найважливіші частини (ділянки) місця судового огляду, окремі об'єкти обстановки місця. Вона покликана розгорнути місце огляду, закріплюючи великим планом деякі елементи обстановки, показати стан групи об'єктів.

Детальна зйомка призначена для фіксації властивостей, стану та ознак окремих предметів великим планом. Завдяки ній можливо визначити дійсні розміри сфотографованого об'єкта або його окремих деталей. Детальна зйомка виконується зверху масштабним способом.

Здійснюючи масштабну зйомку важливо: 1) в одній площині поряд з об'єктом, що фотографують, помістити масштабну лінійку з міліметровими деталями, яка орієнтує у дійсних розмірах об'єкта; 2) встановити фотоапарат паралельно площині об'єкта, який знімають, та спрямувати об'єктив у центр цього об'єкта¹.

Фотознімки, які відображають процес і результати судового огляду, оформляють у вигляді фототаблиці, яка виконує згідно з п. 4 ч. 2 ст. 105 КПК України роль додатку до протоколів огляду місця чи огляду речового доказу.

Фототаблицю виготовляє особа, яка проводила фотографування, – спеціаліст з дотриманням таких правил:

- перший аркуш фототаблиці містить інформацію про те, що вона є додатком до протоколу судового огляду та дату його проведення;
- знімки у фототаблиці розміщують у відповідному порядку залежно від відображених у протоколі судового огляду відомостей (орієнтуючі, оглядові, вузлові, детальні). Усі знімки у фототаблиці повинні мати єдину, послідовну нумерацію;
- світлини повинні бути взаємопов'язані. Тобто, обстановка, яка закріплена на оглядовому знімку, відтворюється і на вузловому; об'єкт, відображений на вузловому знімку фіксується також і на детальному. На орієнтуючих і оглядових фотографіях стрілками вказують місця

¹ Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1960. С. 16.

розміщення об'єктів, зафіксованих на вузлових і детальних фотозображеннях. Стрілки – вказівники нумерують, а у написах під знімками роблять пояснення, на що вони вказують;

- написи під знімками повинні розкривати їхній зміст, конкретизувати місце і об'єкт зйомки;
- фотографії виготовляють форматом 13x18 см (за винятком панорамних, які можуть мати розмір 9x13 см чи 10x15 см) з мінімальною роздільною здатністю 300 dpi. Їх наклеюють на стандартні бланки фототаблиць чи на окремі аркуші цупкого паперу;
- панорама складається з декількох знімків, що наклеюють на один аркуш паперу. Решту фотографій приклеюють окремо;
- з метою підвищення якості відтворення важливих деталей допускається обробка цифрових зображень у частині яскравості, контрастності, зміни балансу білого, підвищення різкості тощо;
- кожен знімок скріплюють відбитком печатки криміналістичного підрозділу органу досудового розслідування, де працює спеціаліст, у такий спосіб, щоб одна частина відбитку була відображена на фотографії, а інша частина – на бланку чи аркуші фототаблиці;
- кожен бланк чи аркуш фототаблиці скріплюють підписом особи, яка її виготовила;
- якщо фототаблицю виготовляють в рамках одного технологічного процесу (за допомогою кольорового лазерного, струменевого принтера або інших засобів друку) печаткою завіряють тільки підпис спеціаліста;
- на останньому аркуші у спеціально наклеєному конверті розміщують карту пам'яті з вихідними файлами фотографій. Конверт також скріплюють печаткою¹.

¹ Фиксация результатов осмотра места происшествия. Справочное пособие для следователей. К.: РИО МВД УССР, 1981. С. 45-46; Технологии криминалистической фото- и видеосъёмки: методические указания / сост.: А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. С. 21; Кобилянський О.Л., Кофанов А.В. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій: Методичні рекомендації. К.: УкрДГРІ, 2012. С. 11-14; Вакулик О.О. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Криміналістика». Тема: Криміналістична фотографія і відеозйомка. К., 2016. С. 25-26; Судебная запечатлевающая и исследовательская

Ще одним наглядно-образним способом фіксації проведення судового огляду є **відеозапис**.

Поєднання звукозапису і кінозображення синхронно відображає дію і мовлення, підвищує інформативність протоколу, оскільки дає можливість врахувати не тільки зміст слів, але й «мову жестів»¹.

Цей спосіб сприяє вирішенню таких завдань: а) з документальною точністю фіксувати та досліджувати динамічні події, процеси з їх звуковим супроводом; б) зберігати інформацію про динамічні ознаки об'єктів та відтворювати її під час кримінального провадження; в) фіксувати та вивчати недоступні для людського зору швидкоплинні процеси (наприклад, політ кулі, руйнування перепон, момент зіткнення транспортних засобів); г) фіксувати події одночасно в динаміці та за часом, що дає можливість врахувати момент конкретних дій, швидкість руху або кількість подій за одиницю часу².

Беручи до уваги припис ч. 2 ст. 361 КПК України про те, що огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими для огляду під час досудового розслідування, а огляд житла чи іншого володіння особи, згідно з ч. 2 ст. 237 КПК України, проводиться за правилами, визначеними для обшуку житла чи іншого володіння особи, огляд на місці, об'єктом якого є житло чи інше володіння особи, відповідно до ч. 2 ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України обов'язково фіксують за допомогою відеозапису³.

Відеозапис застосовують під час проведення судового огляду з метою фіксації того ж обсягу інформації, що й при фотографуванні, однак з огляду на специфіку операторських методів, така зйомка поділяється на зйомку дрібним (загальним), середнім і великим планами. Зйомка дрібним планом виконує роль орієнтуючої фотозйомки. Найчастіше з дрібного плану розпочинається

фотографія: учебно-практическое пособие / Сост. В.В.Воронин, А.В.Камелов, Г.В.Павличенко, П.В.Петров, А.С.Раева Н.Новгород: Нижегородский государственный университет, 2018. С. 65-67.

¹ Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. Львів: Тріада плюс, 2008. С. 113.

² Технологии криминалистической фото- и видеосъёмки: методические указания / сост.: А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. С. 22-23; Вакулик О.О. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Криміналістика». Тема: Криміналістична фотографія і відеозйомка. К., 2016. С. 23.

³ Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 94.

відеофільм. Ця зйомка вводить у загальну оточуючу обстановку місця огляду. Середній план демонструє безпосередньо місце судового огляду, фіксує загальне розташування об'єктів, осіб, які беруть участь у процесуальній дії, і виконувані ними ролі. Великий план виділяє деякі, найважливіші об'єкти зйомки та дії учасників, фіксує загальні та окремі ознаки предметів, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Це роблять за допомогою таких операторських прийомів як: «панорамування», «наїзд», «від'їзд» тощо. Прийом «наїзд» служить для виділення із загальної обстановки того або іншого об'єкта, а «від'їзд» дозволяє прив'язати об'єкт, зафіксований великим планом, до оточуючої обстановки. З метою досягнення більшої інформативності, дрібні предмети, сліди, особливості поведінки та емоційного стану учасників судового огляду з числа обвинувачених, потерпілих, свідків фіксують з акцентуванням уваги на них¹.

Використання криміналістичного відеозапису під час судового огляду набуває доказового значення лише за умови належного оформлення, що включає процесуальний і технічний аспекти. Процесуальний аспект регламентований кримінально-процесуальним законом. Натомість правила технічного оформлення вироблені практикою. Упродовж відеозапису фільмуванню підлягає уся процесуальна дія від початку до кінця. Фільм komponують з трьох послідовних частин: вступної, основної та заключної. У вступній частині відображають процес з моменту, коли головуєчий після прибуття складу суду та учасників кримінального провадження на місце огляду оголошує про продовження судового засідання. На початку відеозапису необхідно зафіксувати учасників судового огляду. На цьому етапі у відеофільмі також демонструють роз'яснення учасникам цієї процесуальної дії їх прав та обов'язків, необхідність виконання розпоряджень головуєчого, повідомлення про застосування відеозапису під час судового огляду. В основній частині

¹ Технологии криминалистической фото- и видеосъёмки: методические указания / сост.: А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. С. 23; Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів: метод. рек. / [В. В. Невгад, Р. М. Дударець, А. А. Саковський, М. П. Климчук]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 18, 19.

відеофільму фіксують хід судового огляду із синхронним звукозаписом висловлювань його учасників. У процесі відеозапису рекомендується давати коментарі: що знімається, внаслідок яких дій встановлені ті або інші відомості. Коментарі повинні бути зрозумілими та чіткими. З огляду на те, що головуючий керує оглядом на місці, стежачи за дотриманням вимог кримінально-процесуальної форми, покладення на нього ще й функції коментування видається надмірним і зайвим. Тому саме спеціалісту доцільніше коментувати хід та результати судового огляду. Заключну частину відеофільму знімають після демонстрації учасникам судового огляду вступної та основної його частин. У кадрах, знятих середнім і великим планами, фіксують опитування головуючим учасників судового огляду, чи відповідає відеозапис змісту та результатам судового огляду. Завершується фільм відповідями на поставлені запитання та повідомленням головуючого про час закінчення цієї процесуальної дії¹.

Як уже зазначалося вище, графічним способом фіксації змісту та результатів судового огляду є виготовлення схем місця та об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

Схемою місця, об'єктів є графічне зображення місця події, місцевості, житла чи іншого володіння особи та окремих об'єктів в ортогональній проекції* з використанням умовних позначень, виконане у відповідному масштабі або без нього. Цей засіб фіксації дає можливість наглядно зобразити відповідне місце, його елементи, їх розташування стосовно один одного, а також відносні розміри, форму об'єктів.

Доречно зазначити, що у п. 4 ст. 105 КПК України мова йде тільки про схеми як додаток до протоколу, однак не згадується про плани і креслення.

¹ Технологии криминалистической фото- и видеосъёмки: методические указания / сост.: А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. С. 23-24; Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів: метод. рек. / [В.В. Невгад, Р.М. Дударець, А.А. Саковський, М.П. Климчук]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 11, 20.

* Йдеться про паралельну проекцію предмета чи його частини на площині, перпендикулярній до напрямку проєкційних променів.

У мовознавстві термін «схема» тлумачать як спрощене зображення в загальних рисах системи, будови чого-небудь, або взаєморозташування, зв'язку частин чогось; графічне зображення умовними символами структури якого-небудь об'єкта. Схожим є трактування слова «креслення» – умовне графічне зображення якогось об'єкта (машини, споруди, виробу тощо), виконане за допомогою креслярських інструментів на папері, кальці тощо. Своєю чергою, під «планом» розуміють креслення, що відображає на площині в умовних знаках і певному масштабі місцевість, предмет, споруду тощо¹.

Звідси випливає, що ці поняття характеризуються схожим змістом, тому додатком до протоколу судового огляду є схема (план, креслення).

У спеціальній літературі запропонована видофікація схем, що виготовляють для фіксації змісту та результатів слідчого огляду, за різноманітними критеріями². Вважаємо можливим використати ці пропозиції й щодо групування схем, які складають за наслідками судового огляду.

Так, *за обсягом інформації, що відображається*, схеми судового огляду можна поділити на орієнтуючі, оглядові, вузлові та детальні.

На орієнтуючій схемі місце огляду зображають поряд з оточуючою його обстановкою; на оглядовій – саме місце судового огляду разом з невеликим охопленням оточуючої обстановки; на вузловій – групи об'єктів, розташовані в межах місця огляду; на детальній – окремі об'єкти та їх особливості.

За наявністю масштабу схеми судового огляду можуть бути без зазначення масштабу, із обранням масштабу та комбіновані.

У першому випадку схему виготовляють з дотриманням приблизного співвідношення між розмірами приміщення, території, об'єктів, що оглядають,

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 1420, 585, 978.

² Манцвєтова А. И. Методы фиксации результатов осмотра места происшествия: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук / Министерство юстиции СССР. Всесоюзный институт юридических наук. М., 1950. С. 8; Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1960. С. 16; Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учебное пособие. М.: ГроссМедиа; РОСБУХ, 2007. С. 56-57; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 149-150; Карабанов А.Л., Мелькин С.К. Осмотр места происшествия: обнаружение, фиксация, изъятие и исследование следов: справ.-метод. пособие. М.: Волтерс Клувер, 2011. С. 11.

а також відстані між ними. Натомість у другому випадку впродовж складанні схеми обирають масштаб і лише після цього, з урахуванням, обраного масштабу, об'єкти відображають на схемі.

Під час складання схеми у певному масштабі використовують числовий або лінійний масштаб. Числовий масштаб позначають у вигляді звичайного дроби, чисельником якого є одиниця, а знаменником – число, що показує, у скільки разів справжній розмір місця огляду більший, ніж його зображення. Лінійний масштаб застосовують для відображення обстановки приміщення, коли важливо позначити точне розташування великої кількості предметів¹.

Третіми є схеми, що поєднують масштабне і позамасштабне зображення.

За видом об'єкту, що відображається: схема місця події, місцевості, житла чи іншого володіння особи, окремого об'єкта.

За ступенем точності відомостей, що відображаються, схеми судового огляду можуть бути пласкими (зображають тільки ті елементи обстановки місця та окремі об'єкти, проекція яких може бути подана зверху) та розгорнутими (застосовують, якщо додатково необхідно відобразити об'єкти, що знаходяться у вертикальних площинах).

За призначенням схеми, що складають за наслідками судового огляду, поділяють на ситуаційні, загальні та окремі.

Ситуаційна схема графічно відображає розташування місця огляду щодо навколишньої обстановки. Загальна схема призначена для фіксації обстановки самого місця судового огляду. Окремі схеми покликані зображати деякі деталі обстановки місця огляду.

Криміналістами вироблені правила виготовлення схеми огляду місця, об'єкта:

- схема повинна містити: назву; вказівку на те, що є додатком до протоколу; дату складання; відомості про особу, яка його склала (процесуальний статус, прізвище та ініціали); напрям сторін світу

¹ Биленчук П.Д., Сервецкий И.В., Остапенко А.И. Осмотр места происшествия: учебное пособие. К.: Академия МВД Украины, 1993. С. 36.

- (позначають стрілкою «Пн-Пд»); пояснювальні написи; розшифрування умовних позначень; підпис особи, яка склала схему;
- у схемі повинна бути повно і точно відображена обстановка місця судового огляду, але, водночас, не містити деталей, що не стосуються до події, яка є предметом судового розгляду;
 - схема має включати тільки загальноприйняті позначення об'єктів на місцевості та у приміщенні;
 - схема повинна бути складена в єдиному масштабі з прийнятим зменшенням усіх розмірів з таким розрахунком, щоб обраний масштаб забезпечував відображення відповідних об'єктів;
 - плани приміщень виготовляють у великому масштабі. Одночасно паралельно до країв аркуша загальноприйнятими умовними позначеннями на нього наносять лінії стін приміщення, дверей, перегородок. Згодом у напрямку від стін до центру схеми позначають найважливіші об'єкти і сліди, роблять пояснювальні написи та здійснюють орієнтування схеми за напрямками світу;
 - складаючи схеми багатоповерхової будівлі або будівлі з великою кількістю кімнат, насамперед, важливо визначити, яку геометричну фігуру утворює проекція зовнішніх контурів цієї будівлі. Потім рекомендується окреслити контури будівлі, вікна, двері та інші важливі об'єкти. Після цього схему потрібно зорієнтувати за сторонами світу. Насамкінець, необхідно нанести контури внутрішніх приміщень, що дотикаються до зовнішніх стін будівлі, а потім й інших;
 - схему місцевості виготовляють за правилами топографічної зйомки. Для цього, зокрема, використовують компас та візирну лінійку. Потрібно обрати таку вихідну точку, з якої були б добре помітні основні орієнтири місцевості та об'єкти, що мають значення для кримінального провадження;
 - під час нанесення на схему орієнтирів та інших об'єктів огляду використовують спосіб засічок та спосіб прикладів за напрямками;

– у ході складання схем лісових масивів, ділянок доріг, сільськогосподарських угідь рекомендується користуватися картами-схемами, що наявні у місцевих радах, підрозділах Укравтодору, органах Держгеокадастру¹.

У протоколі судового огляду допускається здійснення посилок на відповідні схеми.

Предметними способами фіксації перебігу та результатів судового огляду є **виготовлення копій, зразків речей і документів**.

Згідно з п. 1 ч. 2 ст. 105 КПК України додатками до протоколу можуть бути спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів. Видається, що, будучи родовим, термін «об'єкт» охоплює речі та документи. Тому редакцію зазначеного пункту доцільно конкретизувати, залишивши у ній вказівку на копії та зразки лише речей і документів².

Доречно звернути увагу й на п. 4 ч. 1 ст. 105 КПК України, у якому як додатки до протоколу процесуальної дії визначені зліпки. Таке виокремлення видається зайвим, оскільки зліпок тлумачиться як «копія, зліплена з чого-небудь; відбиток чого-небудь»³. Інакше кажучи, зліпок є різновидом копії. Ще одним різновидом копії речей є відбиток сліду певного об'єкту. Якщо зліпок є копією об'ємного сліду, то відбиток (відтиск) – поверхневого.

За наслідками огляду на місці може виникнути необхідність моделювання обстановки та окремих елементів місця огляду. Такий спосіб фіксації дає можливість створити предметний зразок об'єкта.

¹ Фиксация результатов осмотра места происшествия. Справочное пособие для следователей. К.: РИО МВДУССР, 1981. С. 23-30; Биленчук П.Д., Сервецкий И.В., Остапенко А.И. Осмотр места происшествия: учебное пособие. К.: Академия МВД Украины, 1993. С. 36-40; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 150; Карабанов А.Л., Мелькин С.К. Осмотр места происшествия: обнаружение, фиксация, изъятие и исследование следов: справ.-метод. пособие. М.: Волтерс Клувер, 2011. С. 12-13; Руководство для следователей по осмотру места происшествия: учебно-практическое пособие /А.В. Боловинов, С.И. Данилова, Л.С. Корнева [и др.]; под ред. И.А. Попова, Г.В. Костылевой, Н.Е. Муженской. М.: Проспект, 2011. С. 40-41.

² Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Research Journal*. 2019. № 4. С. 97.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 463.

Йдеться про систему наукових положень і прийомів відновлення та (або) відтворення за слідами іданими за участю джерела доказової інформації та на її основі, елементів і ознак досліджуваного об'єкта з використанням макетних моделей з метою отримання відомостей про цей об'єкт. Предметний (речовий, наглядний) макет саме є такою системою. До переваг макету належить те, що він дає можливість наближено відтворити ознаки об'єкта, який досліджують, а також відображає об'єкт як у натуральному, так і в будь-якому іншому масштабі. Поряд з предметною реконструкцією, завдяки досягненням науково-технічного прогресу, можливе використання й оптичної голографії з метою комп'ютерного моделювання обстановки місця події та її елементів¹.

Водночас, такі додатки до протоколу огляду як копії, зразки речей і документів відтворюють не усі, а лише окремі властивості об'єктів, слідів, є заміниками оригіналів².

З огляду на час, що минув з моменту події кримінального правопорушення, вплив атмосферних явищ, діяльність людей, тварин, мікроорганізмів, а також беручи до уваги факт проведення слідчого огляду під час досудового розслідування, залишається невелика ймовірність збереження на місці судового огляду слідів пальців рук, долонь, босих ніг, слідів ніг у шкарпетках, панчохах, взуття, доріжки слідів ніг, слідів протектору транспортних засобів (у тому числі слідів гальмування), залишків матеріалів, речовин та виробів з них (текстильних волокон; лакофарбових, полімерних та паливно-мастильних матеріалів; скла та інших силікатних матеріалів; металів, сплавів та виробів з них; ґрунту; біологічних об'єктів тощо), різного роду мікрослідів.

¹ Мальханов В.В. Предметное макетное моделирование в деятельности по выявлению и расследованию преступлений: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук : уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность / Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Н. Новгород, 2007. С. 6, 10, 14-15.

² Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. Львів: Тріада плюс, 2008. С. 79.

Оскільки проблематика виявлення, фіксації та вилучення слідів, інших об'єктів з місця події всебічно і повно висвітлена у криміналістичній літературі¹, то розгляд цих питань стосовно огляду на місці навряд чи доцільне.

Зосередимося на етапах фіксації об'єктів судового огляду та на деяких аспектах упаковки вилучених предметів.

Так, застосуванню предметних засобів фіксації об'єктів судового огляду передують такі етапи: 1) їхнє закріплення в описовій частині протоколу із вказівкою на їх місце знаходження та індивідуальні ознаки; 2) вказівка у заключній частині протоколу про вилучення об'єктів з місця огляду, та їх упаковку; 3) фотографування цих об'єктів з різних ракурсів та (або) відеозйомка середнім і великим планом.

Кожен предмет, що вилучають за наслідками судового огляду, має бути упакований у спосіб, який унеможливило пошкодження або знищення такого предмету чи слідів на ньому.

Вид упаковки предмета залежить від особливостей його форми, маси, розміру, складу тощо. Найпоширенішою та універсальною є упаковка в поліетиленові пакети.

Упаковка має бути максимально герметичною (для прикладу, якщо предмет поміщається у поліетиленовий пакет-струну (grippe) або паперовий конверт, то пакет закривають застібкою Zip-Lock, а конверт заклеюють). До того ж, до усіх вилучених предметів повинна бути прикріплена бирка з пояснювальним написом (місце виявлення, під час якої процесуальної дії вилучені, дата), а також підписом спеціаліста².

¹ Грановский Г.Л. Основы трасологии. Общая часть. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1965. 24 с.; Грановский Г. Л. Основы трасологии. Особенная часть. М., 1974. 240 с.; Корниенко Н.А. Следы человека в криминалистике: учеб.-метод. пособие. СПб. [и др.] : Питер, 2001. 339 с.; Майлис Н.П. Судебная трасология: учеб. для студентов юрид. вузов. М.: Экзамен, Право и закон, 2003. 272; Трасологічні дослідження: Курс лекцій / А.В. Кофанов, О.Г. Волошин, О.В. Літвінова. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с.; Курс лекцій з криміналістики. Основи слідознавства/ Коросташова Т. О., Ланцедова Ю. О., Тунтула О. С.; [за наук. ред. О. А. Кириченка]. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 48 с.

² Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 168.

У разі упаковки предмета у жорстку ємність на неї наклеюють бирку з вищевикладеними відомостями¹.

Дослідники справедливо зазначають, що помилково ставити питання про те, яким з окреслених способів та засобів фіксації огляду належить віддати перевагу. Деякі з них є обов'язковими в силу вимог закону. Всеосяжна повнота закріплення обстановки місця огляду, стану, ознак і властивостей окремих об'єктів може бути досягнута тільки шляхом поєднання застосування різних способів і засобів фіксації. Характерні для кожного з розглянутих способів і засобів фіксації позитивні властивості доповнюють один одного².

Так, фотографування та відеозапис дають можливість зафіксувати обстановку місця, об'єкт значно наглядніше, ніж найдетальніший опис. На відміну від них, протоколювання володіє порівняною простотою та універсальністю. Крім того, загальнодоступність і дешевизна протоколювання, порівняно з іншими засобами фіксації (складність науково-технічних засобів, необхідність навиків роботи з ними тощо) робить його поки що незамінним засобом фіксації огляду на місці. Застосування під час судового огляду науково-технічних засобів підвищує інформативність протоколів, з одного боку, за рахунок включення до їхнього змісту відомостей, одержаних за допомогою застосування науково-технічних засобів, а з іншого – шляхом розширення відомостей (переважно технічного характеру), які не мають безпосереднього доказового значення³.

Утім, науково-технічні засоби використовують не у кожному судовому огляді. Лише 67,3 % опитаних нами адвокатів, прокурорів та суддів повідомили про застосування таких засобів під час судових оглядах, учасниками яких вони були. З огляду на вищевикладені переваги використання науково-технічних засобів, зазначений показник видається явно недостатнім (див. Додаток Д).

¹ Руководство для следователей по осмотру места происшествия: учебно-практическое пособие /А.В. Боловинов, С.И. Данилова, Л.С. Корнева [и др.]; под ред. И.А. Попова, Г.В. Костылевой, Н.Е. Муженской. М.: Проспект, 2011. С. 39.

² Манцетова А. И. Методы фиксации результатов осмотра места происшествия: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук / Министерство юстиции СССР. Всесоюзный институт юридических наук. М., 1950. С. 13.

³ Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. Львів: Тріада плюс, 2008. С. 114-115.

Висновки до розділу 2

Судовий огляд речових доказів за місцезнаходженням має відбуватися за правилами, встановленими для проведення огляду на місці (ст. 361 КПК України).

На противагу правовому регулюванню дослідження речових доказів під час судового розгляду, у ч. 1 ст. 358 КПК України чітко зазначено, що протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження.

Зі змісту ч. 1 ст. 358 КПК України випливає, що законодавець як обов'язкові способи дослідження документів під час судового розгляду визначив не тільки їх оголошення, але й огляд. Неприпустимо обмежитися тільки оголошенням документа без проведення його огляду. Документ оглядається, переважно, для встановлення його стану, ознак і властивостей.

Вибір моменту для огляду речових доказів і документів залежить від того, яким чином вони стосуються кримінально-протиправних діянь обвинуваченого та визначається змістом показань, допитаних під час досудового розслідування осіб. Огляд речових доказів і документів варто проводити не ізольовано від дослідження інших доказів, а паралельно з останніми, забезпечуючи, у такий спосіб, взаємодоповнення і взаємопідтвердження один одних.

У ч. 1 ст. 361 КПК України закріплено застереження – огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних. Як відомо, у кримінально-процесуальному законодавстві України запроваджена континентальна модель участі народу у здійсненні правосуддя, за якої засідателі від народу, вирішуючи питання права і факту, мають такі ж права,

що й професійні судді, беруть активну участь у дослідженні доказів та усіх матеріалів справи, не тільки встановлюють сам факт діяння, але й визначають наявність усіх елементів складу кримінального правопорушення. Саме з огляду на це, вітчизняний кримінально-процесуальний закон не містить заборони проводити судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів, у тому числі поза межами приміщення суду, під час здійснення провадження судом присяжних. До слова, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 386 КПК України присяжний має право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні. Тому останнє речення ч. 1 ст. 361 КПК України про те, що «огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних», на наш погляд, належить виключити.

Ухвала про огляд житла чи іншого володіння особи виконується судом та учасниками судового провадження.

Під час огляду на місці відбувається своєрідна перевірка показань на місці тих осіб, які були учасниками події або очевидцями.

Фіксація проведення судового огляду – це закріплення у встановленій кримінально-процесуальним законом формі обстановки вчинення кримінального правопорушення, стану, ознак та властивостей об'єктів, інших виявлених судом і учасниками кримінального провадження відомостей, а також усіх проведених ними під час судового огляду дій та вербальної комунікації.

Проведення судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду також належить фіксувати у протоколі та з обов'язком використанням відеозапису.

Судовий огляд на місці, об'єктом якого є житло чи інше володіння особи, відповідно до ч. 2 ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України обов'язково фіксується за допомогою відеозапису.

РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ Й ПСИХОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОГО ОГЛЯДУ

Успішне здійснення судового огляду залежить не лише від знань і дотримання суддями та учасниками судового провадження положень кримінально-процесуального закону, але й від їх поінформованості в організаційно-тактичних та психологічних особливостях виконання цієї процесуальної дії, від уміння практичного застосування ними відповідних прийомів, а також від ретельної підготовки до проведення судового огляду.

Судовий огляд виконують згідно із загальними тактичними прийомами, виробленими криміналістикою для проведення слідчого огляду. Це пояснюється тим, що окремо розробленої тактики здійснення судового огляду не існує. Суд, прокурор, захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інші користувачі положень криміналістичної тактики обирають з бази криміналістики рекомендації і тактичні прийоми, розроблені для досудового розслідування, та використовують їх або без будь-яких змін, або у видозміненому вигляді до судового огляду з урахуванням особливостей провадження в суді першої інстанції.

Наукою розроблено низку вимог щодо проведення слідчого огляду¹, які, з певними корективами їхнього змісту, можуть бути поширені й на різновиди судового огляду. До них належать такі.

¹ Осмотр места происшествия: справочник следователя. 2-изд. М.: Юрид. лит., 1982. С. 4-5; Тихиня В. Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве: автореф. дисс. ... уч. степени докт. юрид. наук: специальность 12.00.03 – гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. Л., 1984. С. 22; Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. М., 1997. С. 48-51; Давыдов А.А. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. Нальчик: Каб.-Балк. ун-т, 2003. С. 18-22; Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачі / Панов М.І., Шепітько В.Ю. Коновалова В.О. та ін. К.: Ін Юре, 2003. С. 89-90; Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. М.: Проспект, 2007. С. 25-26; Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. М.: ГроссМедив; РОСБУХ, 2007. С. 13-15; Марков В.А. Осмотр места происшествия (тактика и практика): учеб. пособие. Самара: Самар. гуманитар. акад., 2008. С. 10; Комягина Ю.С. Лаврухин С.В. Следственные действия: сущность, классификация, принципы. М.: Юрлитинформ, 2009. С. 151-152; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.:

1. Вибір найоптимальнішого моменту проведення. Судовий огляд має бути проведений у найоптимальніший для цього момент з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. Ним є період часу після допитів обвинуваченого, потерпілого, свідків і, зазвичай, перед пред'явленням для впізнання та дорученням про проведення експертизи. Як слушно зазначають дослідники, у першому випадку огляд є засобом перевірки отриманих показань, а у другому – результати огляду слугують підставою для проведення пред'явлення для впізнання чи експертизи¹.

Не слід виключати й позицію про те, що така вимога характерна лише для слідчого огляду та не властива судовому огляду, оскільки проведення цієї процесуальної дії залежить від тактики й стратегії сторін кримінального провадження, яка знаходить відображення в ухвалі про обсяг і порядок дослідження доказів. А відтак судові огляди в різних категоріях проваджень проводитимуть тоді, коли сторони визнають це за необхідне.

Така позиція заперечує активність суду у кримінальному провадженні, що впливає із засади публічності. Як уже неодноразово було зазначено, огляд на місці може бути проведений й з власної ініціативи суду. Понад те, ухвала про обсяг і порядок дослідження доказів не є незмінною. За потреби обсяг доказів, що досліджуватимуться, та порядок їх дослідження можуть бути змінені (ч. 2 ст. 349 КПК України). До того ж, не варто відкидати й ситуацію, за якої огляд на місці залишатиметься єдиним способом з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, коли ні допити, зокрема одночасні, ні інші процесуальні дії не дали можливості усунути розбіжності у показаннях обвинувачених, потерпілих, свідків щодо обставин, які підлягають доказуванню. А зволікання з його проведенням унеможливить встановлення

Юрлітинформ, 2010. С. 103-105; Баев О.Я. Тактика следственных действий: учебное пособие. М.: Юрлітинформ, 2013. С. 114-117.

¹ Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. С. 185; Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. С. 154; Когутич І.І. Галузеві правові та теоретико-прикладні аспекти методики підтримання державного обвинувачення в суді. Львів, 2015. С. 180-192.

таких обставин (одержані відомості про те, що невдовзі розпочнеться реконструкція приміщення, у якому відбулася подія кримінального правопорушення).

2. Законність. Ця вимога полягає у проведенні судового огляду на підставі, за умов та у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законом. Увесь хід та результати цієї процесуальної дії мають бути зафіксовані у способи, передбачені КПК України. До того ж, під час судового огляду не допускаються дії, що принижують честь і гідність його учасників або небезпечні для їх здоров'я, а також якими завдається шкода.

3. Цілеспрямованість судового огляду, постійний аналіз його ходу та результатів. Суд та учасники судового провадження мають проявити наполегливість при вирішенні поставлених перед судовим оглядом завдань, вдатися до творчого підходу задля одержання відповідних відомостей. Такі суб'єкти повинні чітко розуміти, на з'ясування яких саме обставин спрямовані ті чи інші дії, про що свідчить той чи інший з'ясований факт або обставина. Цілеспрямованість передбачає й використання з організаційного боку усіх можливостей для ефективної діяльності суб'єктів судового огляду. Ця вимога ґрунтується на мисленій моделі досліджуваної події, яка конкретизується впродовж проведення огляду. Логічно змодельована картина події кримінального правопорушення дає можливість відновити часову послідовність її етапів, роль, дії учасників події та інші елементи, що її наповнюють. З цією метою головуєчий використовує власні криміналістичні знання, а також знання спеціалістів, яких залучають до проведення судового огляду.

4. Планомірність і системність судового огляду. Суть цієї вимоги полягає у виборі та застосуванні найоптимальнішого, найраціональнішого способу судового огляду з урахуванням конкретної ситуації, що склалася під час судового розгляду. Головуючий повинен забезпечити чіткий, суворо визначений порядок дій суб'єктів судового огляду, правильно розподілити наявні сили і засоби, враховуючи конкретні завдання, що поставлені перед відповідним різновидом огляду. Порядок, про який йдеться, передбачає

виконання судового огляду за правилом «від загального до окремого». Спершу здійснюють загальний огляд та фіксацію обстановки місця та об'єктів на ньому. Після цього переходять до статичного і динамічного дослідження місця і його елементів. Ця вимога також передбачає визначену послідовність – ретельний огляд усього, що знаходиться у межах місця огляду, особливо тих об'єктів, дослідження яких безпосереднього пов'язане з виконанням завдань судового огляду, а також перехід до іншого об'єкта тільки після повного обстеження першого.

Значення такої вимоги важко переоцінити, оскільки судовий огляд є складною в організаційному аспекті проведенню дія, тому без попередніх обмірковувань, підготовки ефективно її провести неможливо.

5. Організуюча роль суду у проведенні судового огляду. У проведенні судового огляду бере участь значне коло осіб. Тому керувати його виконанням повинен єдиний суб'єкт – головуючий. Адже згідно зі ст. 321 КПК України саме головуючий в судовому засіданні керує його ходом, забезпечує додержання послідовності та порядку вчинення процесуальних дій, спрямовує судовий розгляд на забезпечення з'ясування всіх обставин кримінального провадження, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для кримінального провадження. Ця вимога полягає ще й у тому, що головуючий здійснює підготовку до судового огляду, роз'яснює його суть, завдання, розподіляє обов'язки, здійснює постійний контроль за діями усіх його учасників. Понад те, головуючий вправі реалізувати іншу послідовність проведення огляду на місці, ніж ту, що запропонували учасники судового провадження.

В аспекті розподілу основних кримінально-процесуальних функцій може скластись думка про те, що ніякого цілеспрямованого єдиного керівництва проведенням судового огляду головуючий не здійснює, оскільки це, начебто, суперечить засаді змагальності. Однак цю засаду помилково використовувати для штучного та безпідставного обмеження повноважень головуючого. Проведення судового огляду за клопотанням учасників судового провадження

не покладає на них жодних обов'язків щодо її організації та виконання, контролю за дотриманням правил здійснення. Це суперечило б положенням КПК України. Як і у випадку проведення огляду на місці з ініціативи суду, забезпечення здійснення цієї процесуальної дії покладається на головуючого, що впливає із засади публічності. Саме він є відповідальним за організацію судового огляду. Без його керівництва проведенням судового огляду, ця процесуальна дія перетвориться у хаос.

Здійснення судового огляду завжди вимагає певної психологічної підготовки головуючого, зокрема, вміння концентрувати і переключати увагу, керувати діями учасників огляду, підтримувати необхідну дисципліну, робочу атмосферу.

Тож єдине керівництво головуючим проведенням судового огляду проявляється у таких напрямках: 1) організація судового огляду; 2) контроль за його проведенням; 3) безпосередня участь у судовому огляді.

6. Активність судового огляду полягає у тому, що суд може його провести *ex officio*, незалежно від волевиявлення учасників судового провадження, проявляючи творчий підхід, наполегливість задля виконання завдань, які заплановано виконати завдяки цій процесуальній дії.

7. Всебічність, повнота та об'єктивність судового огляду. Під час судового огляду повинні бути піддані дослідженню та зафіксована максимальна кількість об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, незалежно від того, чи вони підтверджують або спростовують версію сторін. Стосовно проведення огляду документів у судовому засіданні ця вимога передбачає вивчення матеріалу, з якого він виготовлений, його змісту, реквізитів тощо. Суд та учасники судового провадження, вивчаючи обстановку на місці, сліди кримінального правопорушення та інші об'єкти, сприймають та фіксують їх у такому вигляді та у тій послідовності, в яких вони виявлені на момент судового огляду. Ця вимога також передбачає таке виконання судового огляду, яке виключає необхідність у його повторному проведенні.

8. Застосування науково-технічних засобів. Такі засоби, насамперед, використовують для фіксації ходу та результатів проведення судового огляду. Для прикладу, використання фото- і відеозйомки забезпечує об'єктивне відображення обстановки на місці огляду, її елементів, окремих об'єктів. Крім того, у деяких випадках виявлення слідів (маловидимих і невидимих) та інших речових доказів (мікрочасток) неможливе без застосування науково-технічних засобів. Їхнє використання дає можливість виявити такі відомості, які зазвичай залишаються непоміченими.

Тактику та психологію проведення судового огляду у криміналістичній літературі прийнято поділяти на три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний.

Сенс такого поділу полягає у тому, що дії суду та учасників судового провадження під час судового огляду не однорідні. Крім того, цей поділ відображає реалізацію вищезазначених вимог щодо проведення такої слідчо-судової дії. Ці вимоги можуть бути дотримані за умови, що судовий огляд проводитиметься у відповідному порядку, у чіткій послідовності. Понад те, розподіл ходу та результатів проведення судового огляду на етапи дає можливість систематизувати дії суду та учасників судового провадження, встановити таку їхню послідовність, яка забезпечить максимально якісний та ефективний огляд. Насамкінець, упорядкованість дій суду й учасників судового провадження сприяє плідному використанню прийомів криміналістики та юридичної психології впродовж цієї процесуальної дії¹.

Стосовно проведення огляду, у криміналістиці окрім категорії «етап» використовується поняття «стадія». Вони перебувають у співвідношенні ціле – частина. Тому вищенаведені етапи проведення судового огляду поділяють на менші складові – стадії, які наповнюють зміст конкретного етапу.

¹ Биленчук П.Д., Сервецкий И.В., Остапенко А.И. Осмотр места происшествия: учебное пособие. К.: Академия МВД Украины, 1993. С. 10; Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. М., 1997. С. 56.

Запровадження технологічного підходу у криміналістиці дає можливість не тільки оптимізувати судову діяльність, але й підвищити ефективність і результативність проведення процесуальних дій.

На думку Н.І. Клименко, технологічна модель конкретної слідчої дії становить узагальнене теоретичне знання, яке є результатом наукового дослідження окремої слідчої дії в сукупності варіантів її проведення, та в якому зосереджені її загальні особливості¹.

У криміналістичній літературі також запропонована дефініція технологічної моделі огляду (система, що динамічно розвивається, елементами якої є рішення і дії, що послідовно реалізуються на практиці) та наповнено її зміст².

Ґрунтуючись на цих вихідних положеннях, технологічну модель судового огляду можна визначити як систему організаційно, інформаційно та функціонально взаємопов'язаних дій, рішень, що послідовно реалізують суд і учасники кримінального провадження. Вона охоплює:

- 1) побудову мисленої моделі події кримінального правопорушення;
- 2) ухвалення рішення про проведення судового огляду;
- 3) виокремлення завдань та розробку плану проведення судового огляду;
- 4) формулювання заходів організаційного, інформаційного, технічного та іншого забезпечення майбутнього огляду;
- 5) здійснення попереднього огляду з метою коригування вже складеного плану, уточнення завдань, одержання орієнтуючої інформації тощо;
- 6) виконання конкретних дій щодо реалізації визначених завдань судового огляду;
- 7) завершення фіксації перебігу та наслідків судового огляду, здійснення оцінки його результатів.

¹ Клименко Н.І. Криміналістичні знання: поняття, структура, розвиток. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. Харків: Право, 2010. С. 27.

² Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. М.: ТК Велби, Проспект, 2007. С. 24-25.

3.1. Підготовчий етап проведення судового огляду

Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії.

На противагу слідчому, який проводив огляд місця події, суд та учасники судового провадження знають у загальних рисах, якими умовами характеризуватиметься здійснення огляду на місці. Однак вони все ж повинні бути готові до найрізноманітніших ситуацій. Це спонукає до ретельної підготовки проведення судового огляду.

Аналізований етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (*кабінетна стадія*); б) після прибуття на місце огляду (*польова стадія*). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду¹.

До виїзду на місце судового огляду головуючий повинен вжити таких заходів.

1. Виокремити завдання, на вирішення яких спрямований запланований різновид судового огляду. Для цього учасникам судового провадження та суду потрібно попередньо дослідити і оцінити докази (наприклад, показання обвинуваченого, потерпілого, свідків, документи), що дасть можливість визначити обставини, які необхідно з'ясувати під час судового огляду. Так само оголошення та огляд документів, зокрема протоколу огляду місця події, сприятиме встановленню певних неточностей, суперечностей, прогалин у доказовому матеріалі, що можуть бути усунуті за допомогою судового огляду.

2. Визначити місце та час проведення судового огляду. Огляд на місці проводиться там, де відбулася подія, що є предметом судового розгляду. Натомість речовий доказ оглядається поза межами приміщення суду за його місцезнаходженням.

¹ Тимошук В.С. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 5. Т. 30. С. 214.

Головуючий має з'ясувати, які житлові будівлі, установи, дороги знаходяться неподалік місця судового огляду. Якщо ця процесуальна дія проводитиметься у нежитловому приміщенні, то доцільно також дізнатися графік роботи підприємства, установи, поверховість будівлі, наявність запасного виходу та інші необхідні відомості.

Обидва види судового огляду проводять у денний час. Доцільніше планувати проведення цієї процесуальної дії на першу половину дня. Це зумовлено тим, що оглядом можуть охоплюватися значні ділянки місцевості і для цього витрачається чимало часу. У зимовий період тривалість світлового дня невелика, тому під час проведення огляду на місці у другій половині дня може швидко сутеніти, що негативно позначиться на ефективності його проведення. Світлий період доби створює оптимальні умови для організації роботи, фіксації ходу та результатів судового огляду, сприяє всебічному, повному обстеженню обстановки, доброму орієнтуванню на місцевості¹.

Крім того, обираючи час огляду на місці, доцільно враховувати такі об'єктивні умови, як інтенсивність руху транспорту на відповідній ділянці дороги, проведення неподалік ремонтних робіт та інші обставини, що можуть перешкодити його проведенню. Тож необхідно вибрати такий час, коли вказаних обставин не буде або забезпечити тимчасове припинення руху на конкретній ділянці автошляху чи зупинення робіт на період проведення судового огляду.

3. Обміркувати способи і засоби прибуття на місце судового огляду, розпорядитися про доставку обвинуваченого, який перебуває під вартою, з'ясувати можливість залучення пересувної криміналістичної лабораторії.

4. Вивчити літературу з тактики і психології огляду на місці, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також здійснити консультування зі спеціалістами з відповідних питань (про послідовність дій на місці, про

¹ Тимошук В.С. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2019. № 5. Т. 30. С. 214.

залучення осіб, які надаватимуть технічну допомогу, про можливості та порядок застосування технічних засобів тощо).

5. Окреслити коло суб'єктів, яких необхідно залучити до проведення судового огляду, та забезпечити їх належний виклик. Після прибуття на місце огляду головуючий може дійти висновку, що коло учасників цієї процесуальної дії необхідно розширити. Для прикладу, залучити технічних помічників з метою переміщення вантажів, проведення розкопок тощо. У такому разі судовий огляд належить відкласти або зробити перерву в судовому засіданні.

6. Дати вказівку секретареві судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням. Йдеться про готовність комп'ютерної техніки, звукозаписувальної апаратури, тобто про те, що входить до кола службових повноважень секретаря судового засідання., судового розпорядника.

7. Узгодити зі спеціалістом укомплектованість уніфікованої криміналістичної валізи (наявність фото-, відеоапаратури, засобів вимірювання та освітлення, пошукових засобів, набору для виявлення, фіксації та вилучення слідів, виготовлення копій, зразків об'єктів, засобів упаковки об'єктів, що вилучатимуться, тощо) з урахуванням як загальних вимог до проведення судового огляду, так і конкретних особливостей майбутньої процесуальної дії у цьому кримінальному провадженні.

За результатами анкетування адвокатів, прокурорів та суддів доводиться констатувати, що участь спеціаліста в судовому огляду не є поширеною в судовій практиці. Зокрема, лише 39 % респондентів дали позитивну відповідь на запитання «Чи залучався до судового огляду, в якому Ви брали участь, спеціаліст?» (див. Додаток Д).

Т.Ф. Дмитрієва у системі техніко-криміналістичних засобів, що використовують під час огляду місця події, виділяє два рівні. На першому рівні за функціональною спрямованістю до них належать: а) техніко-криміналістичні засоби для виявлення слідів злочину та інших об'єктів; б) техніко-

криміналістичні засоби для фіксації слідів злочину та інших об'єктів, виявлених за результатами огляду місця події; в) техніко-криміналістичні засоби для вилучення слідів злочину та інших об'єктів, виявлених за результатами огляду місця події. Натомість другий рівень за об'єктами, для вилучення яких застосовуються техніко-криміналістичні засоби, охоплює: 1) засоби для виявлення слідів рук і ніг; 2) засоби для виявлення мікрооб'єктів; 3) засоби для виявлення об'єктів з металу; 4) засоби для виявлення неметалевих об'єктів; 5) засоби для виявлення аудіо-, відеозображень або фотозображень; 6) засоби для виявлення комплексу слідів¹.

Вищенаведена система техніко-криміналістичних засобів може бути орієнтиром для головуючого у різноманітності таких засобів та їх підбору для вирішення конкретних завдань огляду на місці.

8. Скласти план проведення огляду на місці або огляду речового доказу за місцезнаходженням. Планом судового огляду є модель тих дій та рішень, які необхідно здійснити у зв'язку з його проведенням. У ньому мають бути відображені: завдання судового огляду, що підлягають вирішенню при його проведенні; місце та час судового огляду; його суб'єкти; заходи, що забезпечують належний порядок проведення судового огляду; де, ким та які дії проводитимуться; де мають знаходитися учасники судового огляду; технічні засоби, які використовуватимуться для фіксації ходу та результатів судового огляду; що саме буде фіксуватися, з якої точки, яким планом.

На жаль, більшість (55,6 %) проанкетованих нами практичних працівників нехтують такими рекомендаціями, вважаючи недоцільним складання письмового плану виконання судового огляду (див. Додаток Д). Така позиція неодмінно позначиться на ході та результатах проведення цієї процесуальної дії у вигляді недосягнення сторонами кримінального провадження та судом поставлених завдань.

¹Дмитриева Т.Ф. Криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия: монография. Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. С. 92-96.

Прибувши на місце судового огляду (польова стадія), головуючий повинен:

1. Розпорядитися про залишення місця огляду сторонніми особами (які не є учасниками судового огляду, власниками чи володільцями об'єктів, в яких проводитиметься судовий огляд, та не виконують технічних функцій), недопущення проникнення їх на це місце, а також оточення певних ділянок місцевості (наприклад, лісового масиву, житлового кварталу). Таке розпорядження дається співробітникам Національної поліції.

Однак з огляду на засаду гласності та відкритості судового провадження (ст. 27 КПК), така рекомендація жодним чином не позбавляє вищезазначених осіб спостерігати за проведенням такої процесуальної дії.

2. Повідомити про продовження судового розгляду, необхідність дотримання розпорядку судового засідання; оголосити завдання і послідовність судового огляду; роз'яснити права, обов'язки спеціалісту, а також попередити його про юридичну відповідальність за відмову чи ухилення від виконання своїх обов'язків, якщо він вступає у процес на цьому етапі кримінального провадження; проінструктувати кожного з учасників цієї процесуальної дії про його роль у ній (що, коли робити, де знаходитися).

Спеціаліст може надати допомогу головуючому у роз'ясненні учасникам судового провадження порядку пересування по місці огляду, правил поводження з об'єктами, що підлягають огляду. Крім того, він пропонує головуючому план своїх дій під час огляду на місці, що забезпечує виконання поставлених перед спеціалістом завдань, уточнює послідовність дій щодо фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також по вилученню слідів та інших об'єктів.

3. Перевірити наявність засобів, які покликані забезпечити належне проведення ходу та результатів судового огляду, а за необхідності – прийняти відповідне рішення (про оголошення перерви в судовому засіданні або про відкладення судового розгляду) щодо поповнення нестачі.

4. З'ясувати, чи внесені (ким, які саме, з якою метою) зміни в обстановку місця огляду з моменту проведення слідчого огляду або вчинення кримінального правопорушення (якщо це місце оглядатиметься вперше). Зміни до обстановки місця судового огляду зумовлюються атмосферними явищами, іншими природними процесами, діями людей, тварин, життєдіяльністю рослин тощо.

5. За необхідності здійснити реконструкцію обстановки місця огляду, якій обов'язково має передувати допит як свідків спеціалістів та понятих, які брали участь в огляді місця події під час досудового розслідування, а також учасників події.

У судовій практиці реконструкцію обстановки місця судового огляду проводять зрідка. Лише 4,4 % опитаних нами респондентів повідомили про проведення реконструкції обстановки місця огляду, в якому вони брали участь (див. Додаток Д).

Серед іншого, це пов'язано з тим, що деякі дослідники заперечують можливість проведення реконструкції місця судового огляду, мотивуючи це тим, що реконструкція є елементом слідчого експерименту. На їхню думку, суд спочатку повинен провести і закінчити огляд, зафіксувати його результати, а потім переходити до експерименту як самостійної процесуальної дії¹.

З наведеним підходом ми не погоджуємося.

У криміналістиці реконструкцією розглядають як процес відтворення істотних, з позицій завдань розслідування, ознак відсутнього або такого, що змінився об'єкта (оригіналу), пов'язаного з досліджуваною подією, за описами, зображеннями або рештками². Реконструкція дає широкі можливості у конструюванні версій щодо відсутніх елементів події, сприяє у відновленні її деталей, простеженні зв'язків між наявними та уявними об'єктами³.

¹ Ульянов В.Г. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве (процессуальные и криминалистические аспекты) : дисс. ... докт. юрид. наук: уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. ун-т, Краснодар, 2002. С. 206.

² Куванов В.В. Реконструкция при расследовании преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.717 / Высшая школа МВД СССР. М., 1972. С. 5.

³ Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮА, 1994. С. 12.

Будучи початковим етапом слідчого експерименту, реконструкція може бути тактичним прийомом інших процесуальних дій пізнавальної спрямованості – слідчого та судового огляду, пред'явлення для впізнання. Понад те, без проведення реконструкції обстановки місця огляду неможливо виконати деякі завдання судового огляду – усунення незрозумілостей під час проведення огляду місця події, перевірка показань обвинуваченого, потерпілого, свідків, з'ясування характеру і механізму дій учасників події, перевірка судових версій¹.

Під час огляду на місці здійснюють реконструкцію обстановки та (або) окремих об'єктів, механізму події (відновлення початкового розташування предметів на місці події, розташування на відповідних місцях учасників та очевидців події, поновлення матеріальних засобів).

Обстановка місця події є цінним джерелом інформації, яка необхідна для пізнання суті досліджуваної події. У результаті змін, що вносяться до обстановки місця події, втрачається значна частина інформації про злочин та особу, яка його вчинила. Але обстановка на місці злочину ніколи не зникає повністю, безповоротно. Деякі елементи обстановки залишаються абсолютно не видозміненими (приміщення, ділянки місцевості тощо), інші – змінені піддаються проведенню криміналістичної реконструкції².

Належить розрізняти реконструкцію під час проведення судового огляду місця, що було об'єктом дослідження у стадії досудового розслідування, та місця, яке раніше не оглядали.

Реконструкцію проводять на підставі показань свідків, які знають обсяг та характер змін, що відбулися, і порівняння цих показань з протоколом огляду місця події, фотографій, схем, якщо огляд місця проводився під час досудового розслідування. Реконструкцію обстановки у місці, що раніше не оглядали,

¹ Тимошук В.Є. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2019. № 5. Т. 30. С. 216.

² Экишева С.В. Проблемы применения криминалистической реконструкции при осмотре места происшествия. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки.* 2014. Выпуск 2. Часть 2. С. 163.

здійснюють з урахуванням показань свідків та раніше витребуваних документів (для прикладу, з офіційного поверхового плану відповідної будівлі до і після перепланування)¹.

Реконструкція полягає у поверненні меблів чи інших речей, винесених з приміщення, та розташуванні їх у попередньому порядку. За відсутності таких об'єктів, їх можна замінити макетами, муляжами чи умовними зображеннями на картоні або папері. У випадку перепланування приміщення, здійснити реконструкцію не видається можливим. Суду залишається лише достеменно з'ясувати та зафіксувати усі зміни, що відбулися, оскільки в іншому разі проведення огляду на місці втрачає сенс².

У протоколі огляду місця має бути відображений не тільки сам факт реконструкції, але й те, на підставі яких відомостей її проводили, які науково-технічні засоби застосовували, у чому вона полягала, умови її проведення та результати. Крім того, місце огляду має бути сфотографоване до та після реконструкції, а сам її процес – зафіксований за допомогою відеозапису. Це дасть можливість об'єктивно оцінити обставини, що зумовили необхідність у реконструкції, та відповідність між первинною та реконструйованою обстановкою місця огляду³.

Система дій та рішень головуючого на цьому етапі судового огляду за функціональним призначенням є інформаційно-організаційними. Так, визначення завдань, на вирішення яких спрямований планований різновид судового огляду, місця та часу його проведення, дослідження спеціальної літератури, яка стосується предмета судового огляду, з'ясування факту внесення змін до обстановки місця огляду мають інформаційний характер. Натомість, такі заходи, як: формування складу часників судового огляду, вказівка секретарю судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових

¹ Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). М.: Юрид. лит., 1972. С. 247.

² Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). М.: Юрид. лит., 1972. С. 247-248.

³ Баев О.Я. Тактика следственных действий: учебное пособие. М.: Юрлитинформ, 2013. С. 127-128.

доказів за їх місцезнаходженням, узгодження зі спеціалістом укомплектованості уніфікованої криміналістичної валізи, складання плану проведення судового огляду, розпорядження про видалення з місця огляду сторонніх осіб, повідомлення про продовження судового розгляду, перевірка наявності засобів, які покликані забезпечувати належне проведення ходу та результатів судового огляду, реконструкція обстановки місця огляду, належать до організаційних.

Після проведення усіх наведених дій та ухвалення рішень підготовчого характеру, суд і учасники судового провадження можуть перейти до наступного (дослідницького) етапу, який полягає у безпосередньому огляді відповідного місця.

3.2. Дослідницький та заключний етапи проведення судового огляду

Дослідницький етап проведення судового огляду є центральною, найбільш трудомісткою частиною цієї процесуальної дії. Він розпочинається зі сприйняття та вивчення судом і учасниками судового провадження обстановки місця огляду, взаєморозташування на ній відповідних об'єктів.

Цей етап судового огляду охоплює три стадії: оглядову, статичну і динамічну.

На *оглядовій стадії* головуєчий, оперуючи уже перевіреною під час судового розгляду інформацією, вчиняє такі дії та приймає такі рішення.

1. Разом з учасниками судового провадження проводить попередній або загальний огляд на місці (рекогносцировку*) з метою визначення його меж та способу виконання, а також вирішує інші організаційні й тактичні питання. Крім того, рекогносцировка дає можливість: а) ознайомитися з особливостями місця аби під час огляду не залишилися поза увагою окремі елементи

* Термін рекогносцировка (з лат. *recognosco* – оглядати) має два значення: 1) розвідка, що провадиться перед початком бою з метою уточнення розташування сил ворога, характеру місцевості тощо; 2) огляд та обстеження місцевості з метою вибору астрономічних та геофізичних опорних пунктів для топографічних зйомок (Бибик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів. Харків: Фоліо, 2005. С. 466.).

обстановки місця; б) з'ясувати під час огляду окремі деталі механізму події, зумовлені особливостями місцевості; в) визначити заходи, що унеможливають втечу обвинуваченого, оптимальне використання впродовж судового огляду спеціалістів, технічного персоналу, науково-технічних засобів.

Попередній огляд на місці значно збільшує можливості суду та учасників судового провадження щодо мисленого відтворення події кримінального правопорушення, полегшує процес пізнання цієї події.

Порядок попереднього огляду полягає у тому, що головуючий та учасники судового провадження обстежують територію місця огляду, відомості про що фіксують у протоколі огляду місця¹.

Доречно зазначити, що у криміналістичній літературі відсутній єдиний підхід щодо місця попереднього (загального) огляду у системі етапів проведення огляду місця події.

Одна група дослідників вважає, що попередній огляд є підготовчим етапом огляду місця події².

Інші криміналісти вбачають у попередньому огляді місця події елемент дослідницької стадії цієї процесуальної дії.

Видається, що доцільно віддати перевагу другому з наведених підходів. Це пояснюється тим, що метою попереднього огляду є визначення меж огляду місця події та вибір оптимального способу його проведення. А тези про включення останніх до дослідницького етапу слідчого огляду не заперечується науковцями. До того ж, під час попереднього огляду можуть бути виявлені об'єкти, з'ясоване таке їх взаєморозташування, інформація про що не була відома до початку проведення огляду місця події. Оскільки такі об'єкти мають бути ретельно вивчені, то проведення таких пізнавальних операцій виходить за межі підготовчого етапу судового огляду.

¹ Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 62-63.

² Мамонов В.С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты осмотра места происшествия в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Саратовская гос. акад. права. Саратов, 2007. С. 65; Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 53.

Під час попереднього огляду рекомендується використовувати плани приміщень та карти місцевості¹.

До попереднього огляду на місці головуючий може залучити спеціаліста для допомоги у визначенні меж огляду, а також обранні найдоцільнішого способу його проведення. Вивчивши інформацію про подію кримінального правопорушення, спеціаліст під час ознайомлення з обстановкою місця та виборі способу огляду, повідомляє головуючого про оптимальний маршрут пересування, місця, де додатково можуть знаходитися сліди вчинення кримінального правопорушення та інші об'єкти, не виявлені під час огляду місця події у стадії досудового розслідування. Звідси випливає, що іноді доцільно ознайомити спеціаліста з матеріалами кримінального провадження в частині, необхідній для виконання поставлених перед ним завдань.

До того ж, спеціаліст може надати допомогу головуючому у роз'ясненні учасникам судового провадження порядку пересування по місці огляду, правил поводження з об'єктами, що підлягають огляду.

Водночас спеціаліст не повинен підміняти головуючого, а головуючий не уповноважений передоручати спеціалісту свої обов'язки.

Грунтуючись на результатах розвідок участі спеціаліста у проведенні слідчих дій², можна стверджувати, що під час огляду на місці спеціаліст надає суду такі види допомоги: а) криміналістичну – пояснення механізму утворення слідів; б) методичну – реалізація прийомів виявлення, фіксації та вилучення доказів; в) технічну – фіксація ходу та результатів проведення цієї процесуальної дії.

Між головуючим та спеціалістом має бути встановлена система зв'язку, що реалізується за допомогою жестів, сигналів, за якими спеціаліст повинен проводити фотозйомку, відеозапис. Такий зв'язок дає можливість проводити

¹ Антонов В.П. Особенности организации производства осмотра места происшествия по делам террористической направленности: Учеб.-метод. пособие. М.: Юрлитинформ, 2006. С. 24.

² Хрусталева В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб: Питер, 2003. С. 32-33; Алексейчук В.І. Використання спеціальних знань під час огляду місця події при розслідуванні вбивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. № 10. С. 78-86; Поляруш А. Участь спеціаліста в огляді місця події за злочинами, з незаконним обігом піддакцизних товарів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 272-275.

зйомку оперативно, без затримок, не відволікаючи увагу учасників судового провадження від огляду на місці.

2. Визначає межі огляду на місці, що піддаватиметься дослідженню. На основі ознак та дефініції меж огляду місця події, сформульованої у криміналістичній літературі¹, можна запропонувати таке визначення меж огляду на місці. Під межами огляду на місці виправдано розуміти лінію, що проходить навколо місця судового огляду, та визначається простором приміщення або штучним загородженням (маркерною стрічкою, мотузкою, попереджувальними прапорцями, наявними транспортними засобами тощо) території відкритої місцевості, у рамках якої відбулася подія кримінального правопорушення, знаходяться сліди його вчинення, а також шлях прибуття та виходу обвинуваченого з цього місця. Такі межі визначають з урахуванням багатьох чинників – характеру події, дій її учасників, особливостей місця (приміром, лісосмуга, ділянка дороги, приміщення) та локалізації окремих елементів, закономірностей механізму слідоутворення тощо. На основі цих відомостей формують мислену модель події, яка підлягає уточненню, конкретизації під час судового огляду.

Для прикладу, якщо подія відбулася в одній з кімнат квартири, то огляду підлягає вся квартира, сходові клітки, а за необхідності й цілий під'їзд. Якщо подія мала місце у будівлі, то оглядатиметься уся будівля, включаючи підвал, горище, підсобні приміщення і, навіть, навколишня місцевість².

Свою думку щодо меж огляду на місці, звичайно, можуть висловити й учасники судового провадження. Однак у будь-якому випадку остаточне рішення ухвалює головуючий.

Під час огляду на місці не варто відкидати випадки розширення або звуження його меж. Так, судовий огляд за площею може співпадати з оглядом

¹ Осмотр места происшествия: справочник следователя. 2-изд. М.: Юрид. лит., 1982. С. 11; Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Washington, D.C., U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2000. С. 15; Карабанов А.Л., Мелькин С.К. Осмотр места происшествия: справ.-метод. пособие. М.: Волтерс Клувер, 2011. С. 6; Руководство для следователей по осмотру места происшествия: учебно-практическое пособие / А.В. Боловинов, С.И. Данилова, Л.С. Корнева [и др.]; под ред. И.А. Попова, Г.В. Костылевой, Н.Е. Муженской. М.: Проспект, 2011. С. 25.

² Осмотр места происшествия / Под ред. А.Н. Васильева. М.: Госюриздат, 1960. С. 31.

місця події повністю або частково чи, навіть, охоплювати додаткову територію, приміщення. Не виключені й ситуації судового огляду тих об'єктів, що є елементами місця події, але з певних причин не обстежені впродовж огляду місця події.

3. Визначає зону у безпосередній близькості від місця судового огляду для розташування обладнання та устаткування, що використовуватимуть впродовж виконання цієї процесуальної дії, а також зону для тимчасового зберігання вилучених доказів.

4. Приймає рішення про спосіб огляду на місці. Дослідники стверджують, що це поняття охоплює такі складові: а) спосіб просторового охоплення місця події; б) напрям руху під час огляду; в) спосіб дослідження окремих елементів обстановки вчинення кримінального правопорушення¹.

Насамперед, важливо визначитися з вихідною точкою судового огляду (інформаційним вузлом, опорним пунктом), яка містить чимало криміналістично значущих відомостей, та, з якою, за конкретної ситуації, найдоцільніше його розпочати.

З вибором вихідної точки пов'язаний спосіб самого огляду на місці.

Найпоширенішим є *круговий спосіб огляду* (зліва направо за годинниковою стрілкою від центру або до центру; тут поступово збільшується чи відповідно зменшується радіус площі, що оглядається), який залежно від напрямку спіралі поділяється на: ексцентричний – від центру та концентричний – до центру.

З використанням першого з них, огляд на місці розпочинають від центру – інформаційного вузла (для прикладу, місця зламу, епіцентру вибуху) до периферії, тобто визначених раніше меж судового огляду. І, навпаки, у разі застосування концентричного способу, огляд на місці відбувається з периферії до центру.

¹ Осмотр места происшествия /Под ред. А.Н. Васильева. М.: Госюриздат, 1960. С. 33.

Судовий огляд від центру до периферії проводять, якщо: а) в обстановці місця немає центру чи окремих вузлів* ; б) немає побоювань щодо збереження слідів кримінального правопорушення. Натомість огляд на місці від периферії до центру здійснюють, коли: а) не має змоги визначити конкретний центр місця огляду; б) доступ до центру неможливий без обстеження периферії¹.

У криміналістичній літературі виокремлюють поєднання вищевказаних різновидів кругового способу огляду за схемою: 1) центр – центр – периферія (до цього способу вдаються за умови кількох центрів, розташованих неподалік один одного; для прикладу, зламаний сейф та місце підпалу); 2) центр – вузол (вузли) – периферія (застосовується у разі, коли на місці огляду окрім центру наявний вузол; приміром, місце засідки, боротьби у справі про вбивство); 3) центр – периферія – вузол (огляд проводиться за слідами переміщення потерпілого з виходом на місце нападу чи вбивства)².

Крім того, судовий огляд може бути реалізований за допомогою таких способів:

а) *лінійного (фронтального)* – місце огляду умовно поділяють на радіально або паралельно розташовані відносно центру відрізки, які послідовно досліджують – з півночі на південь, зі сходу на захід (таким способом зазвичай оглядають ділянку дороги, берег ріки та озера, вагон потяга). Американські криміналісти рекомендують, щоб розмір смуги огляду був приблизно рівним довжині руки дослідника³;

б) *квадратного (зонального)* – територію місця огляду ділять на квадрати чи зони та оглядають окремо кожен квадрат або зону(цей спосіб використовують для огляду ділянок місцевості – подвір'я, галявин, полів, лісонасаджень, а також будівель і приміщень – складів, цехів, баз, квартир,

* Йдеться про місце концентрації взаємопов'язаних слідів кримінального правопорушення, окремих великих об'єктів його обстановки.

¹ Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 64.

² Комягина Ю.С. Лаврухин С.В. Следственные действия: сущность, классификация, принципы. М.: Юрлитинформ, 2009. С. 195-196.

³ Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Washington, D.C.: Bureau of Justice Assistance U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, National Forensic Science Technology Center, 2013. С. 40.

кімнат). Згідно з рекомендаціями американських криміналістів у межах квадрата чи зони огляд проводять шляхом їх дослідження в одному напрямку, а потім завершення обстеження секції в перпендикулярному напрямку. Хоча це займає вдвічі більше часу, ніж лінійний (фронтальний) огляд, цей спосіб забезпечує ретельний огляд місцевості та великих за площею приміщень¹.

Після завершення огляду частини місця, має бути зроблено маркування, яке вказує на те, що ця ділянка обстежена².

Як слушно стверджується у криміналістичній літературі, підхід до вибору способу пересування на місці огляду не повинен бути механічним. Необхідно виходити з конкретної обстановки та на підставі цього вирішувати питання про те, який спосіб (способи) найдоцільніше використовувати. Зокрема, помилково завжди використовувати обраний спосіб огляду на всю територію, що оглядають, оскільки її частину доречно оглянути використовуючи один спосіб, а решту – інший³.

Судовий огляд приміщень, у тому числі житла, як правило, здійснюють від периферії (вихідна точка огляду – вхід у приміщення). Під час такого огляду його суб'єкти рухаються вздовж лівої від входу стіни, оглядаючи усі об'єкти, що розташовані по маршруту їхнього руху; після цього оглядають протилежну від входу стіну та розташовані вздовж неї об'єкти, потім праву від входу стіну та об'єкти вздовж неї, а згодом оглядають центр приміщення.

Натомість судовий огляд ділянки місцевості здійснюють усіма вищезазначеними способами. Вибір вихідної точки огляду та напрям руху по місцю, що оглядають, вирішується у кожному конкретному випадку залежно від чинників, про які вже йшла мова раніше.

¹Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Washington, D.C.: Bureau of Justice Assistance U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, National Forensic Science Technology Center, 2013. С. 40.

² Introduction to Criminalistics. Chapter 1. Investigation the Crime Scene. Jones & Bartlett Learning, LLC. С. 14.

³ Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. С. 111.

Водночас під час судового огляду місцевості іноді виявляється, що початково визначені його межі, є недостатніми, а тому виникає необхідність в огляді додаткових ділянок місцевості¹.

У тактиці огляду місця події прийнято також розрізняти і його стадії. Виділяють дві стадії – статичну і динамічну. Наведений підхід цілком може бути застосований і до огляду на місці.

Статична стадія дослідницького етапу судового огляду покликана забезпечити сприйняття, обстеження та фіксацію обстановки місця огляду, об'єктів, що знаходяться у його межах та мають значення для кримінального провадження, у їх незмінному (нерухомому, статичному) стані. Вона дає можливість з'ясувати, які об'єкти знаходяться на місці, їх розташування, взаємозв'язок елементів обстановки, зовнішній вигляд, стан, не пересуваючи їх, тобто нічого не чіпаючи та не змінюючи.

Ця стадія включає виготовлення орієнтуючих та оглядових світлин, відеозйомку дрібним і середнім планами, а також фіксацію обстановки місця огляду, взаєморозташування її елементів, певних слідів у протоколі огляду місця чи огляду речового доказу за місцезнаходженням, схемах.

Натомість **динамічна стадія** передбачає активний огляд об'єктів на місці поодиночі, переміщуючи їх, задля виявлення ознак, властивостей, латентних слідів, використовуючи технічні засоби. Об'єкти дозволяється пересувати, перевертати, розбирати тощо. Необхідно оглянути поверхню предметів, їх уламків тощо. Детально оглядаючи об'єкти та відшуковуючи на них сліди, необхідно дотримуватися криміналістичних рекомендацій про способи спостереження, виявлення, дослідження, фіксації слідів та інших речових доказів. Також доцільно звертати увагу на обставини, що вказують на часові параметри залишених слідів. Ця стадія включає і вилучення об'єктів, які перед тим фіксували у стані спокою.

¹ Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство (под ред. А.А. Матьшева). СПб: Лань, 1997. С. 13.

Під час динамічної стадії допускають прості дослідні дії. Для прикладу, аби встановити чи видають скрип двері, їх відкривають і закривають. Такі нескладні дії не підміняють слідчий експеримент як самостійну слідчу (розшукову) дію, адже не спрямовані на з'ясування чутності звуку відкривання дверей із сусідньої кімнати чи квартири.

На цій стадії виконують вузлові та детальні зйомки об'єктів на місці судового огляду, проводять відеозйомку великим планом, здійснюють їх опис у протоколі, відображення у схемах.

З огляду на те, що місце огляду може займати чималу територію, здійснюють чергування статичної та динамічної стадій щодо окремих частин місця огляду.

У кожному випадку проведення огляду на місці важливо враховувати вид кримінального правопорушення, що є предметом судового розгляду, і, базуючись на цьому, обстежувати обстановку місця, виявляти ті чи інші обставини. Водночас не варто забувати, що відомості на місці судового огляду можуть бути умисно нав'язані не тільки слідчому, який проводив огляд місця події, але й суду та учасникам судового провадження. Тому доцільно піддати обґрунтованому сумніву ті чи інші обставини, встановлені за наслідками огляду місця, а, відтак, і версію сторони обвинувачення щодо події кримінального правопорушення.

Впродовж судового огляду головуючий зобов'язаний надати можливість усім його учасникам ретельно обстежити обстановку, не обмежуючи їх ні у часі, ні у кількості об'єктів¹.

Запитання учасникам кримінального провадження, які беруть участь в огляді на місці, можуть бути поставлені у будь-який момент дослідницького етапу.

Інформація, яка знаходиться на місці судового огляду, має різнобічний характер та різне доказове значення. Як справедливо зауважив В.П. Колмаков,

¹ Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 65.

у тактиці огляду психологічні та логічні відомості тісно переплетені й взаємопов'язані¹.

У складному психологічному процесі огляду на місці, за зразком огляду місця події², можна виокремити кілька взаємопов'язаних елементів: а) сприйняття обстановки місця події; б) мислений аналіз виявлених слідів та речових доказів; в) встановлення причинного зв'язку виявленого до розслідуваної події; г) створення мисленої моделі досліджуваної події.

Сприйняття обстановки місця огляду, що здійснюється судом та учасниками судового провадження, підпорядковане загальним закономірностям сприйняття, однак поряд з цим володіє специфікою, яка визначається професійними особливостями, спрямованістю сприйняття, точною та швидкою оцінкою сприйнятого, підпорядкуванням сприйняття вже сформованій або такій, що ще формується, мисленій моделі події.

Специфіка сприйняття, як справедливо зауважує В.Ю. Шепітько, визначає як саму тактику огляду, так і ті тактичні прийоми, що можуть бути використані³.

До особливостей сприйняття слідчим обстановки місця події (у нашому випадку – судом, прокурором, захисником та спеціалістом обстановки місця судового огляду) В.О. Коновалова відносить засновану на досвіді вибірковість, яка спрямована на знаходження слідів та речових доказів, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, точну та швидку оцінку сприйнятого, здатність виявляти у сприйнятому таку інформацію, яка дає можливість відшукати інші докази у кримінальному провадженні⁴.

Суддя, прокурор, захисник, спеціаліст, виконуючи огляд на місці, сприймають його обстановку як люди, котрі володіють спеціальною підготовкою та навиками роботи в цій галузі, тобто з погляду професіоналів.

¹ Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. С. 131.

² Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 67; Основы загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 150.

³ Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮОА, 1994. С. 4.

⁴ Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 67.

Тому вони зазвичай достатньо підготовлені до сприйняття під час огляду на місці. Професійні знання допомагають їм визначити сліди, докази, які повинні бути за цих обставин та порівняти їх з дійсністю, з її особливостями. У цьому плані надзвичайно важливу роль відіграють криміналістичні рекомендації, сприяючи більш системному та детальному сприйняттю при судовому огляді¹.

Професійна цілеспрямованість судді, прокурора, захисника, спеціаліста в ході сприйняття під час огляду на місці дають їм можливість встановлювати ймовірні місця знаходження слідів. Відповідно до свого досвіду та криміналістичних рекомендацій вони виявляють таку інформацію про предмети, яка має або може мати значення для кримінального провадження².

Суттєво підвищує ефективність сприйняття вербалізація побаченого. Вважається, що немає кращого способу побачити, розгледіти предмет, ніж відтворити його образ. Саме цим можна пояснити позитивну роль, яку відіграє протоколювання, відеозйомка, складання схем, а також наступне обговорення учасниками огляду на місці їхнього змісту.

Знаючи психофізіологічні закономірності чутливості аналізаторів, головуючий може створити найсприятливіші умови для огляду на місці. Зокрема, його сенсорна система повинна бути адаптована до умов сприйняття обстановки місця судового огляду. Властивості об'єктів, що важко розрізняються, головуючий та інші учасники судового провадження повинні сприймати в умовах підсилення контрастності. Знання того, де і які ознаки об'єктів можна виявити, значно сенсифікує чутливість окремих аналізаторів. Водночас під час огляду на місці доцільно використовувати різноманітні технічні засоби, що розширюють межі чуттєвого пізнання учасників цієї процесуальної дії³.

Не останню роль у спрямованості сприйняття відіграє те настановлення, яке виникає у головуючого до огляду на місці, в період дослідження доказів у

¹ Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 150-151.

² Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 67-68.

³ Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 151.

судовому засіданні. Розпочинаючи огляд, головуючий керується обґрунтованою матеріалами кримінального провадження уявою про подію, що відбулася. Спочатку уява охоплюється типовими версіями, які в міру перевірки доказів конкретизуються і трансформуються в окремі. Настановлення, про яке йдеться, є неповним, неточним, складається з окремих фрагментів, але воно існує, оскільки увага головуючого зосереджена на певній події, і він, звичайно, обмірковує різноманітні варіанти того, як вона відбулася. Знаючи характер події, беручи до уваги вже досліджені докази, головуючий обмірковує версії сторін обвинувачення та захисту¹.

Позитивне значення цього настановлення полягає в активізації мислення головуючого у заданому напрямі, готовності до подолання можливих перешкод.

Утім настановлення може на початку огляду на місці нав'язати головуючому схему, що суперечить, не відповідає дійсності. У цьому проявляється негативне його значення, оскільки воно стримує вільне сприйняття головуючим об'єктивної дійсності, зосередженої на місці судового огляду, перешкоджає творчому мисленню, сковує його. Під дією настановлення у нього виробляється готовність реагувати на ситуацію чітко визначеним способом. Саме тому таке настановлення у певних випадках є своєрідним психічним гальмом, джерелом судових помилок. Тому головуючий змушений відходити від нього шляхом сприйняття та аналізу обставин, слідів, що суперечать його попереднім уявленням².

Огляд на місці пов'язаний з опитуванням учасників судового провадження, які беруть у ньому участь. Пояснення цих суб'єктів вимагають глибокого психологічного аналізу. У них часто можуть зустрічатися психологічно зумовлені спотворення. У напружених ситуаціях можливі мимовільні помилки сприйняття. Тому головуючий повинен бути уважним.

¹ Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. М., 1997. С. 62; Романов В.В. Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1999. С. 353.

² Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 152.

Адже спрямованість огляду на місці здійснює вплив на обвинуваченого, потерпілого, свідків, які можуть вдатися до довільної зміни своїх показань.

Володіючи владними повноваженнями, головуєчий не повинен упускати з виду психологічні аспекти міжособистісних відносин. Його тверде, але спокійне, доброзичливе та ділове спілкування з учасниками судового огляду – важлива передумова успішності проведення огляду на місці.

Під час огляду на місці вже в процесі сприйняття спостерігаються елементи *мисленого аналізу*, що дозволяють зараховувати сприйняте до об'єктів, які мають значення для кримінального провадження, містять доказову інформацію, або індивідуальних у плані пізнання події.

Виявлений в процесі огляду на місці об'єкт спочатку розглядається та аналізується з точки зору його звичної в людському розумінні суті та значенні. Після цього аналітичне сходження думки спрямоване на встановлення у виявленому об'єкті таких ознак, які свідчать про його використання в події кримінального правопорушення. Наступний аналіз передбачає знаходження за аналізованим об'єктом деяких відомостей, що дають можливість визначити роль та значення цього об'єкта, місце, способи, тривалість його застосування тощо. Тож названий етап сприяє встановленню зв'язку певного об'єкта з подією кримінального правопорушення і у такий спосіб з'ясувати коло обставин, що мають значення для кримінального провадження¹.

Під час мисленого аналізу об'єктів, що проводиться під час огляду на місці, використовуються елементи фактичного аналізу, зокрема, таких методів, як вимірювання, моделювання, порівняння, спостереження за допомогою науково-технічних засобів. Тут оцінюють значення одного факту в системі інших фактів, нове порівнюється з відомим.

Аналіз окремих слідів під час огляду дає можливість виявити ширше коло об'єктів, що стосуються кримінального провадження, визначити взаємозв'язок між ними, ігнорувати об'єкти, що не мають зв'язку зі справою².

¹ Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 70.

² Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮА, 1994. С. 10.

Під час огляду його учасникам необхідно бути готовими піддавати аналізу такі ознаки і властивості об'єктів, що вказують на: 1) час появи на місці (аналіз часових зв'язків); 2) зв'язок об'єктів з цим або іншим місцем (аналіз просторових зв'язків); 3) структуру об'єктів для встановлення їх групової приналежності; 4) ідентифікаційні ознаки слідів з метою з'ясування можливостей ототожнення з об'єктами, що їх утворили; 5) можливість походження слідів від одного чи кількох учасників події (потерпілого, обвинуваченого), сторонніх осіб; 6) зв'язок об'єктів між собою та з подією кримінального правопорушення, механізм їх утворення; 7) причини відсутності певних слідів, інших об'єктів, їх властивостей та ознак¹.

Пізнавальна діяльність в ході огляду на місці зумовлена тим, що більшість речових доказів, як правило, відображають лише окремі фрагменти події, що є предметом судового розгляду. Важлива для судового провадження інформація, що міститься у речовому доказі, вимагає мисленої інтерпретації, передбачення можливого розвитку судової діяльності².

Аналіз обстановки місця судового огляду спрямований на те, щоб отримати певну кількість інформації, яка дозволить встановити стосовно досліджуваного об'єкта часові зв'язки з подією, просторові та особистісні зв'язки, зв'язки за джерелом кримінального правопорушення, зв'язки за способом його укриття. Тому кожний виявлений об'єкт аналізують не тільки в аспекті його існування в матеріальному світі, а також його характеристик та зв'язків з ним, але й у розумінні його місця, ролі та значення у встановленні події кримінального правопорушення. Цією вимогою визначаються і спрямованість аналізу, і його певна обмеженість комплексом даних, що можуть мати значення для судового розгляду³.

Під час огляду на місці один і той же предмет найкраще розглядати під різними кутами зору, піддаючи сумнівам свої попередні висновки щодо тих чи

¹ Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. С. 131.

² Еникеев М.И. Психология следственных действий: учеб.-практ. пособие. М.: Проспект, 2007. С. 22.

³ Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 154.

інших його властивостей, не довіряючи одноразовому спостереженню, постійно відповідаючи на запитання: «Що це означає?», «Чому та у зв'язку з чим це відбулося?», «Чи могло це відбутися?»

За результатами аналізу головуєчий та учасники судового провадження роблять попередні висновки.

У ході аналізу обстановки місця судового огляду не доцільно зловживати аналогіями, намагатися використати раніше відомі конструкції версій, забувати про неповторність та індивідуальність кожної події в її деталях.

Поширеною помилкою під час огляду є ігнорування випадковостей, коли деякі елементи досліджуваної події розглядаються лише як результат цілеспрямованих дій особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Не менш небезпечна й інша крайність, коли істотні ознаки події сприймаються як такі, що не заслуговують уваги, як випадковий збіг обставин¹.

Аналіз, що здійснюють під час огляду на місці, піднімається на більш високу ступінь, що сприяє безпосередньому встановленню тих обставин, які проявилися у слідах чи їх сукупності, що складають обстановку місця події. Так, виявлення на місці судового огляду основних слідів пострілу (пробоїни на стіні з цегли, відколи на дереві) дає можливість у результаті їх аналізу дійти однозначного висновку про те, що застосовувалася вогнепальна зброя. У такий спосіб, у вказаній ситуації результати аналізу відразу приводять до встановлення причинних зв'язків.

Логічним зв'язком між виявленим та ймовірними діями осіб, виступає **причинно-наслідкове поєднання**, що відновлює з багатьох фрагментів картину події, де пояснені усі взаємозв'язки.

Водночас причинно-наслідковий зв'язок не завжди носить очевидний характер. Про його наявність можуть свідчити інші більш поверхневі, зовнішні зв'язки.

¹ Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. – С. 303.

На місці судового огляду є чимало слідів, але не всі вони пов'язані з подією, що є предметом судового розгляду. Серед них є ті, що виникли задовго до події. Вони, як правило, не можуть мати до нього стосунку. Є сліди, що з'явилися після виявлення події, і, навіть, після огляду місця події у стадії досудового розслідування. Вони також зазвичай не пов'язані із вчиненим кримінальним правопорушенням. Сліди ж, давність утворення яких відповідає часу події, ймовірно, пов'язані з кримінальним правопорушенням, що є предметом судового розгляду, і тому повинні бути ретельно вивченими¹.

Неможна забувати й про те, що в кожному випадку зв'язок між причиною і наслідком є тільки окремою ланкою загальних поєднань між явищами. Те, що було причиною цього факту, раніше породжене якою-небудь іншою причиною, а кожен наслідок, своєю чергою, спричинив новий.

Мислене уявлення про подію кримінального правопорушення, її механізм, осіб, які його вчинили, складається на основі результатів аналізу виявлених слідів та предметів і встановлення причинних зв'язків між ними тією мірою, що визначається наявною інформацією. Узагальнення результатів аналізу дозволяє накопичувати інформацію, синтезувати її шляхом встановлення причинних зв'язків та служить основою для формування *мисленої моделі події*.

Кожна мислена модель події, що відбулася, з погляду її дослідження в суді, має більшу чи меншу ступінь ймовірності, яка визначається, з одного боку, наявною інформацією, а з іншого – кількістю обставин, які необхідно з'ясувати. У тих випадках, коли інформації більше, а обставин, які потрібно встановити, – менше, обґрунтованість версії, яка висувається, щодо події кримінального правопорушення буде значною, а сама мислена модель – більш повною. Повнота моделі істотно полегшує визначення способів виявлення тих окремих елементів предмету доказування, які перетворюють мислену модель у дійсно встановлені обставини².

¹ Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобечко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 156.

² Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 74-76.

Моделювання події дає змогу виявити певні невідповідності, а також нові обставини. Реальна модель події повинна збігатися з інформацією, одержаною за результатами судового огляду¹.

Проведення огляду на місці вимагає вирішення великої кількості мислених завдань. Серед них – перевірка інформації, з'ясування нових відомостей, їхня оцінка.

Мислені завдання, які пов'язані з перевіркою доказової інформації, обумовлені переліком питань, які вирішуються впродовж огляду на місці. Їхнє вирішення визначається рекомендаціями криміналістичної тактики. Мислені ж завдання, пов'язані з оцінкою доказів, виявлених в результаті огляду місця події, мають певну специфіку, пов'язану з тим, що виявлене не відразу може бути оцінене, а потребує додаткового дослідження та з'ясування інших даних².

Як прийом побудови версій іноді використовують мислене уявлення події, за якого головуючий, учасники судового провадження ставлять себе на місце учасників цієї події. За всієї ефективності цього прийому не слід забувати, що такі суб'єкти, трактуючи подію лише зі свого погляду, вважають, що й інші особи повинні були діяти саме так, як діяв би вони на їхньому місці, може помилково відкинути ті припущення, які вони пояснюють, як «надто просто» або «надто складно», «надто нерозумно» чи «надто розумно» для особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.

В.О. Коновалова зауважує, що мислені моделі, які конструюють упродовж огляду місця є дуже динамічними – їх виникнення, зміна та зникнення відбувається по мірі виявлення та оцінки доказової інформації.

Кожна обставина, яку з'ясовують під час огляду на місці, є певною ланкою в логічному ланцюгу досліджуваної події, розглядається як факт, що виключає або підтверджує попереднє припущення.

¹ Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮА, 1994. С. 10-11.

² Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. С. 158.

Модель, яку створюють стосовно події, яку розглядають у суді, відрізняється тим, що вона має синтезуючий характер, об'єднуючи в собі одночасно дії особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілого, обставини, що передували вчиненню кримінального правопорушення, та його наслідки і, відповідно, дозволяє уявити мислену картину події кримінального правопорушення¹.

Обстановка місця судового огляду здійснює чималий психологічний вплив на суб'єктів, які були учасниками події кримінального правопорушення. Особливо це проявляється у випадку, коли перед оглядом на місці стоїть завдання перевірки показань обвинуваченого, потерпілого, свідків. Невідповідність показань цих суб'єктів реальній обстановці змушує їх змінити ці показання і повідомити правдиві відомості.

До того ж, сама обстановка сприяє активізації пам'яті учасників судового провадження, усуненню суперечностей і неточностей у їх попередніх показаннях. Це зумовлено тим, що знову опинившись на місці події, учасник судового провадження, який дав показання, повторно відтворює мислену модель того, що відбулося.

Під час судового огляду головуючому доцільно уважно спостерігати за поведінкою таких учасників судового провадження як обвинувачений, потерпілий, свідки. Це сприяє з'ясуванню їхнього емоційного стану, бажанню підтвердити свої показання, налаштованості мислених процесів, а також допомагає правильній оцінці результатів цієї процесуальної дії та служить підґрунтям для коригування судових версій.

Понад те, спостереження за учасниками судового провадження може розкрити їхні спроби ввести в оману, пошкодити об'єкти на місці огляду. Особливо це стосується обвинуваченого, який перебуваючи під вартою, може намагатися втекти.

¹ Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. С. 77-78.

Судовий огляд є однією з найбільш трудомістких, тривалих у часі процесуальних дій, що вимагають від головуючого значних витрат нервових і фізичних сил. Тому неабиякого значення набуває психічна та фізична витривалість головуючого. Однак вирішальна роль в процесі огляду місця події належить не стільки органам відчуття головуючого, скільки його розумовій діяльності.

Якщо огляд на місці відбувається впродовж тривалого часу, може виникнути необхідність в оголошенні перерви для відпочинку його учасників. Перед цим складають частина протоколу огляду місця, в якому фіксують усе, що було оглянуто до перерви. Також зазначають точний час початку перерви та відновлення огляду¹.

Судовий огляд речових доказів і документів також відбувається від загального до окремого – від оголошення найменування речового доказу чи документа, реквізитів документа – до ретельного вивчення тих ознак, властивостей предмета або тієї частини документа, яка має або може мати значення для кримінального провадження. Огляд речових доказів і документів під час судового розгляду має відбуватися у спосіб, що виключає їх пошкодження або знищення.

Дещо повторюючись зазначимо, що тактика судового огляду речового доказу включає з'ясування належності та допустимості такого доказу, вивчення його стану, ознак і властивостей, виявлення інших відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Відбуватись це повинно у такій послідовності: а) головуючий оголошує, який речовий доказ оглядатиметься, повідомляє в результаті якої процесуальної дії він одержаний та приєднаний до матеріалів кримінального провадження; б) за необхідності головуючий повідомляє про призначення речового доказу та правила поводження з ним; в) спочатку речовий доказ оглядає суд, звертаючи увагу на його індивідуальні ознаки, з'ясовуючи зв'язок з подією кримінального правопорушення,

¹ Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство (под ред. А.А. Матышева). СПб: Лань, 1997. С. 11.

виявляючи дефекти та інші особливості, зокрема, що вказують на те, чи він використовувався за призначенням; г) опісля його передають для обстеження учасникам судового провадження; д) учасники судового провадження вправі висловити свою позицію з приводу речового доказу та його огляду; е) за необхідності учасники судового провадження можуть поставити запитання свідкам, експерту, спеціалісту, які оглядали речовий доказ. Ці дії поєднують з дослідженням обставин, пов'язаних з речовим доказом.

Поряд з оглядом здійснюють й перевірку речового доказу, яка охоплює визначення його справжності, незмінності його стану, ознак і властивостей з моменту одержання у стадії досудового розслідування.

Судовий огляд документів доцільно проводити за денного освітлення. Їх необхідно оглядати у прямому і боковому освітленні, у відбитому світлі та на просвіт. За необхідності використовують лупу та ультрафіолетове випромінювання. Корисно до початку огляду одержати зразок документа, аналогічний тому, який підлягає судовому огляду.

Огляд документів складається з двох етапів: 1) вивчення змісту документа; 2) з'ясування того, чи не піддавався він яким-небудь змінам¹.

На першому етапі необхідно дослідити основний зміст документа, усі написи, резолюції, помітки на ньому. Текст доцільно читати повільно, зосереджуючись на кожному слові, звертаючи увагу на тому, чи немає суперечностей між змістом документа та зальновідомими фактами, відомими у цьому кримінальному провадженні, а також на помилки у тексті. Після цього належить перевірити, чи наявні усі реквізити, без яких документ цього виду не можна вважати справжнім (належний бланк, відбиток печатки, номер, дата, підписи посадових осіб) або чи немає зайвих реквізитів. Також доречно з'ясувати, чи немає суперечностей між відбитком печатки і бланком документа

¹ Царева Л.О. Теоретические вопросы и практика совершенствования следственного осмотра документов: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза / Казахский научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Алматы, 1993. С. 9-12; Никитина О.П. Судебный осмотр документа как метод проверки достоверности заявления о фальсификации доказательств в арбитражном процессе. *Право и политика*. 2012. № 9. С. 1590-1591; Амеліна А.С. Особливості проведення огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 401.

(для прикладу, чи відповідає назва організації, яка видала документ). Потім належить перевірити, чи не підписала документ посадова особа, яка не уповноважена на це. Це здійснюється завдяки попередньому ознайомленню з внутрішніми документами підприємства, установи, організації, а також допиту їх керівників. Опісля оглядають краї документа, звертають увагу на їхню форму (різані рівні, різані звивисті, рвані) та на відстань між текстом і краями документа. Далі вивчають усі наявні на документі пошкодження, помарки, визначають їхній розмір, форму, характер та розташування. Після цього порівнюють дату видачі документа з характером ліній згину (старі чи недавнього походження).

Особливу увагу звертають на можливість підробки бланка документа за допомогою копіювальної техніки¹.

На другому етапі документ оглядають на предмет наявності ознак матеріальної підробки. Із криміналістики відомо, що на підчистку можуть вказувати: шершавість волокон паперу, пошкодження захисної сітки, зменшення товщини паперу та розмитість нових штрихів на ділянці підчистки, залишки штрихів видаленого тексту, рельєфні штрихи видаленого тексту на звороті документа. Про витравлювання свідчать: матові жовтуваті або сіруваті плями, розмитість та зміна кольору штрихів, нанесених на ділянку, що піддавалася витравлюванню, пошкодження захисної сітки та розташованих поряд знаків тексту, залишки штрихів витравленого тексту, відмінність у кольорі та інтенсивності люмінесцентності місця витравлювання та інших ділянок документа. Під час дописки мають місце: зменшення інтервалів між буквами і словами, відхилення від напрямку лінії письма, загинання дописки біля правого краю документа, відмінність у величині рельєфу основного тексту і дописки, у структурі штрихів, відтінках штрихів основного тексту і дописки. Характерними ознаками технічної підробки підпису є: звивистість і тупі закінчення штрихів, сліди зупинки інструмента для написання у вигляді

¹ Амеліна А.С. Особливості проведення огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 401.

потовщень чи переривів штрихів, наявність у штрихах та біля них частин іншого барвника, наявність рельєфу у чорнильних штрихах. Про підробку відбиток печаток, штампів вказують: нестандартність букв, неоднакова висота, ширина букв, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами і буквами, нерадіальне розташування знаків по обводу, дзеркальність окремих знаків, помилки у тексті, розпливчатість окремих штрихів. Для переклейки фотографій характерно: відсутність на фотографії відбитку печатки, не співпадіння частин відбитки печатки на документі та на фотографії, надрізи, забруднення і припіднятність волокон паперу на документі біля фотографії¹.

Окрім традиційних, об'єктом судового огляду також можуть бути й електронні документи.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. інформація у цих документах зафіксована у вигляді електронних даних (текстових, графічних, анімаційних, мультимедійних), включаючи обов'язкові реквізити документа, та міститься на відповідних носіях (жорстких, оптичних, магнітно-оптичних дисках; SSD та USB FLASH накопичувачах; картах пам'яті; SIM-, CHIP-картах і т.п.)².

Якщо традиційний (аналоговий) документ може існувати в початковому вигляді впродовж тривалого часу, то електронний документ можна змінювати внаслідок особливостей його структури в інформаційно-телекомунікаційних системах. Традиційний документ зберігає свої основні характеристики в процесі його створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення. Електронний документ є незмінним тільки за умови його зберігання в пам'яті комп'ютера, проте він може бути суттєво змінений під час інформаційних дій щодо нього. Електронний документ, його форма, порівняно з традиційним документом, безпосередньо

¹ Селиванов Н.А., Теребилов В.И. Первоначальные следственные действия. М.: Госюриздат, 1956. С. 199-201.

² Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

залежить від інформаційних систем, за допомогою яких він існує та які мають тенденцію до швидкісного розвитку, змінювання у міру вдосконалення інформаційних технологій. Електронний документ має виконувати всі функції традиційного документа, містити інформацію про події та явища, що мають юридичне значення, але водночас він має свою специфічну природу, обумовлену його обігом в інформаційно-телекомунікаційних мережах та закріплені на новому виді носія – електронному носії. Специфіка електронного документа полягає, зокрема, в тому, що особа здатна сприймати його лише за допомогою спеціальних технічних та програмних засобів. За суттю, електронний документ є електронною інформацією, яка передається або приймається у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб.

Як упродовж досудового розслідування, так і під час судового розгляду кримінального провадження можуть бути оглянуті такі групи електронних документів: а) на фізичних носіях інформації (жорстких дисках – HDD, SSD; інших носіях інформації – CD-, DVD- та Blue-ray дисках, USBFLASH накопичувачах, Memory Stick, xD, SD, CompactFlash, XQD, CF Express та інших картах пам'яті, SIM-, CHIP-картах, планках оперативної пам'яті оргтехніки тощо); б) опубліковані в мережі Інтернет; в) розміщені у хмарних сервісах зберігання даних¹.

У журналі судового засідання не залежно від групової приналежності електронного документа необхідно зазначити технічні характеристики та серійні номери обладнання, назви та версії програмного забезпечення, за допомогою яких проведений судовий огляд. Також мають бути з'ясовані та відображені усі реквізити електронного документа.

На підготовчому етапі огляду електронного документа необхідно з'ясувати, на якому фізичному носії він збережений, аби підібрати відповідне

¹ Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя і здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 184.

обладнання для роботи з ним. До основних реквізитів такого документа належать його формат, програма та дата створення, користувач, який створив цей документ, каталог розміщення на носії, зміст тощо. Для електронного фотодокумента також можливе відображення місця створення світлини (GPS координат), за умови, що така опція активована на пристрої. Огляд електронних документів, розміщених на фізичному носії інформації, здійснюють шляхом безпосереднього сприйняття судом та учасниками судового провадження інформації, що міститься в електронному документі, за допомогою комп'ютера. На завершальному етапі огляду електронного документа, розміщеного на фізичному носії інформації, такий документ необхідно роздрукувати або скопіювати на компакт-диск із зазначенням серійних номерів та технічних характеристик обладнання, за допомогою якого його створено¹.

Для судового огляду електронних документів, опублікованих у мережі Інтернет, у журналі судового засідання доцільно зазначити серійний номер комп'ютера, назву та версію операційної системи, яка встановлена на ньому, назву та версію програми-браузера, за допомогою якої здійснюється доступ до мережі Інтернет. Огляд здійснюється шляхом безпосереднього сприйняття судом та учасниками судового провадження інформації, розміщеної на веб-сторінці за допомогою комп'ютера з доступом до мережі Інтернет. Веб-сторінка має бути масштабована у браузері на повний розмір (100 %). У браузері належить відключити усі додатки та надбудови, що можуть змінити вигляд веб-сторінки, яку оглядають. Основними реквізитами такого електронного документа є адреса у мережі Інтернет, на якій розміщено веб-сторінку; назва веб-сайту, категорія та назва публікації; відомості про автора публікації (якщо публікація не є анонімною). Зазначені реквізити мають бути зафіксовані у журналі судового засідання. Веб-сторінку, що оглядалася, необхідно роздрукувати із зазначенням серійного номера, назви та моделі

¹ Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя і здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 186; Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 82-83.

принтера. Альтернативним засобом фіксації веб-сторінки є збереження її у форматі html засобами програми-браузера, з подальшим записом такого файла на компакт-диск¹.

Хмарні сервіси працюють на сховищах, які не потрібно встановлювати на комп'ютер, але дають можливість отримувати доступ з будь-якої точки виходу. У хмарних сховищах дані зберігаються на численних розподілених у мережі серверах, що надаються у користування клієнтам. Хмара, з погляду клієнта, становить один великий віртуальний сервер. Фізично ж такі сервери можуть бути розташовані віддалено один від одного географічно. Серед популярних сервісів хмарного зберігання даних можна виокремити Google Диск, Dropbox, Microsoft OneDrive, iCloud Drive, Mega, pCloud, iDrive, Spider Oak, Nextcloud, Media Fire, Vox, e-Disk Ukr.net, Яндекс.Диск, Хмара Mail.ru.

У хмарних сервісах зберігання інформації можуть міститися публікації, фотоматеріали тощо. У журналі судового засідання мають бути зазначені адреса в мережі Інтернет та назва сервісу, до якого отримується доступ. Більшість сервісів хмарного зберігання інформації дозволяють отримати інформацію про каталог розміщення у сховищі, час та авторство створення документа, що там зберігається, а також хронологію його редагування. Зазначену інформацію має бути відображено у журналі судового засідання, так само, як і постійне посилання в мережі Інтернет на документ, що оглядають, якщо на момент доступу суду та учасників судового провадження до хмарного сервісу таке посилання було створене володільцем аккаунту².

У контексті цього дослідження важливо зупинитися й на психології огляду речових доказів і документів за участю присяжних.

Вітчизняний кримінально-процесуальний закон не забороняє прокурору демонструвати під час судового провадження в суді присяжних фотознімки, на

¹ Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя і здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 187-188; Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 83-84.

² Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя і здоров'я журналіста. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 188-189.

яких зображений понівечений труп, тілесні ушкодження на тілі потерпілого, наслідки вибуху, відповідні знаряддя, за допомогою яких були вчинені дії, які кваліфікуються як мордування, катування. Водночас у кримінальному процесі англо-американської системи права суд повинен відмовити у визнанні доказів, наданих прокурором, допустимими, якщо небезпека заподіяння несправедливої шкоди обвинуваченому переважає їхнє доказове значення (*exclusion of prejudicial evidence*)¹. Очевидно, це пояснюється тим, що у кримінальному провадженні України не діє англо-американська модель суду присяжних, за правилами якої необхідно вживати заходів щодо зниження емоційного впливу сторін на присяжних, демонструвати ним тільки психологічно нейтральні докази. Натомість континентальна модель участі народу у правосудді не вимагає ретельного обмірковування тактики дослідження документів та речових доказів, як і не забороняє надавати їх для огляду присяжним. Тобто не враховується той факт, що такого роду докази здійснюють дуже сильний психологічний вплив на присяжних, налаштовують їх проти обвинуваченого, породжують упереджене ставлення до нього (*«probative danger outweighs the probative value»*). Без сумніву, це прогалина кримінально-процесуального закону України.

Заключний етап проведення судового огляду полягає у складанні вже згадуваних протоколу огляду місця чи протоколу огляду речового доказу за його місцезнаходженням чи їх чорнового варіанту, а також додатків до нього – схем, копій чи зразків речей і документів. Також здійснюють упакування вилучених об'єктів з їх переліком у протоколі огляду місця. До змісту цієї стадії також входить вжиття заходів з приводу заяв і зауважень, що надійшли від учасників судового огляду.

¹ Ogiso R. The Exclusionary Rule in Criminal Procedure: a comparative study of the English, American and Japanese approaches. *AmicusCuriae*. 2001. Issue 37. С. 28-32; Chemerinsky E., Levenson L.L. *Criminal Procedure*. Second Edition. New York: Wolters Kluwer Law & Business, 2013. С. 373-458.

На думку В.П. Колмакова виокремлення такого етапу огляду є зайвим, оскільки фіксація ходу та результатів цієї процесуальної дії здійснюють упродовж усього огляду¹.

Однак заключний етап огляду не вичерпується лише однією фіксацією. На цьому етапі критично оцінюють результати проведеного судового огляду під кутом зору раніше висвітлених вимог до проведення цієї процесуальної дії. Заключний етап дає можливість узагальнити з криміналістичного, психологічного та логічного аспектів виявлені обставини, встановити взаємозв'язок вивчених об'єктів та явищ, виокремити їх ознаки і властивості, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, пояснити логічні суперечності між одержаними відомостями.

Як слушно зазначають Р.С. Белкін та Є.М. Лівшиц, огляд як такий завершений, однак залишається вирішити низку питань методичного та організаційного характеру, забезпечити можливість використання результатів огляду під час наступного судового засідання у цьому кримінальному провадженні².

На заключному етапі судового огляду усі виконані дії повинні бути критично оцінені судом та учасниками судового провадження під кутом ефективності.

Ефективність судового огляду прямо пропорційна активності, цілеспрямованості, упевненості, зосередженості уваги, наполегливості, емоційної врівноваженості і психічної витривалості головуючого та учасників судового провадження. Відсутність у них цих позитивних якостей, їхній несприятливий психофізіологічний стан: утомля, зайве хвилювання, розгубленість, невпевненість у собі, пригніченість, нерішучість, неорганізованість – негативно позначаються на результатах цієї процесуальної дії.

¹ Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. С. 150.

² Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. М., 1997. С. 57.

Насамперед, необхідно дати відповідь на питання про те, чи вирішені усі поставлені перед судовим оглядом завдання. Якщо хоча б одна з них не виконана, то необхідно повернутися до огляду деяких об'єктів. Це дає змогу оцінити рівень дотримання усіх криміналістичних вимог до проведення цієї процесуальної дії, достовірність і повноту відображення одержаних відомостей у протоколі огляду місця, схемах до нього, а за потреби – усунути виявлені прогалини та недоліки.

Крім того, оцінка результатів судового огляду охоплює й такі складові.

1) Аналіз результатів цієї процесуальної дії у взаємозв'язку з іншими перевіреними під час судового розгляду доказами.

Так, суд та учасники судового провадження проводять мислені операції з аналізу результатів проведеного судового огляду.

Вони визначають належність одержаних відомостей до предмету доказування. Для прикладу, за результатами судового огляду автомобільного акумулятора з'ясувалося, що він не належить до тих, що були викрадені з автомобілів потерпілих¹.

Після цього суб'єкти судового огляду переходять до оцінки допустимості одержаних відомостей під кутом зору виокремлених у доктрині кримінального процесу умов: 1) доказ повинен бути одержаний належним суб'єктом, який є правомочним у даному провадженні проводити ту процесуальну дію, в ході якої одержується доказ; 2) відомості про факти повинні бути одержані лише з джерел, передбачених законом; 3) для одержання доказу повинна бути проведена належна процесуальна дія; 4) доказ повинен бути одержаний з дотриманням правил проведення процесуальної дії, в ході якої отримують доказову інформацію.

Насамкінець, на суд та учасників судового провадження покладається й оцінка достовірності результатів судового огляду, а також висновків, які будуть сформульовані за наслідками його проведення.

¹ Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 24 січня 2018 р. (провадження 1-кп/337/20/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71769544>

У першому випадку йдеться про правильність, істинність результатів самого огляду на місці. Тобто зафіксований результат справді має місце. Скажімо, під час огляду на місці з'ясовано, що обвинувачений не міг закопати знаряддя вчинення кримінального правопорушення – сокиру, оскільки ґрунт цієї місцевості належить до валунно-галькових.

Натомість, у другому випадку достовірність висновків, яких можна дійти за наслідками судового огляду визначається з урахуванням уже належно перевірених та оцінених доказів. Так, у вищенаведеному випадку показання обвинуваченого не знайшли підтвердження.

Тож результати судового огляду, за умови дотримання встановлених кримінально-процесуальним законом приписів, додержання криміналістичних вимог до його проведення, а також використання оптимальних тактичних прийомів, цілком можна оцінити на предмет належності, допустимості та достовірності.

2) Обґрунтоване пояснення механізму події кримінального правопорушення та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відновити механізм вчинення кримінального правопорушення означає з'ясувати: а) початковий стан матеріальної обстановки аби визначити, які зміни відбулися внаслідок вчинення кримінально-протиправного діяння; б) спосіб підготовки до вчинення кримінального правопорушення, спосіб його вчинення і укриття слідів, інсценування та негативні обставини; в) послідовність дій обвинуваченого, потерпілого, інших осіб, їх пересування, контакти, результати застосування різних технічних та інших засобів (зброї, побутових предметів тощо); г) часові параметри – початок і закінчення події, послідовність дій, відрізків часу та етапів кримінального правопорушення¹.

3) Побудову й перевірку версій, що відрізняються від версій сторін обвинувачення та захисту.

¹ Марков В.А. Осмотр места происшествия (тактика и практика): учеб. пособие. Самара: Самар. гуманит. акад., 2008. С. 8-9.

На усіх етапах проведення судового огляду головуючий керується уже озвученими учасниками судового провадження версіями. Однак кожна нова обставина, з'ясована під час судового огляду, змушує головуючого проводити складну аналітичну роботу щодо підтвердження вже відомої версії або про її спростування та висунення нової версії. Мислену діяльність по конструюванню версій здійснюють безперервно впродовж усього судового огляду. Без цього огляд втратив би цілеспрямований характер.

4) Зміни, що відбулися в обстановці місця судового огляду.

Обстановка місця судового огляду є зовнішнім виразом вчиненого кримінального правопорушення. Усі зміни, які внесені до такої обстановки, підлягають виявленню та аналізу задля відновлення картини події. Не відновивши обстановки місця судового огляду, неможливо виконати низку завдань, поставлених перед проведенням цієї процесуальної дії. Тому важливо з'ясувати, чи одержана з різних джерел повна інформація про первинну обстановку місця судового огляду. Крім того, необхідно оцінити наскільки використані для реконструкції обстановки засоби адекватно(з урахуванням потреб судового огляду) відображають первісний стан об'єктів.

5) Критичне ставлення до пояснень, відповідей на запитання учасників судового огляду, думок спеціаліста, який брав участь в огляді на місці.

Пояснення, відповіді на запитання учасників судового провадження під час огляду на місці істотно збагачує можливості судового розгляду щодо повнішого, яскравішого мисленого відтворення минулої події, полегшує процес її пізнання.

Утім впродовж огляду на місці головуючому необхідно уважно спостерігати за вербальними і конклюдентними проявами поведінки тих учасників судового провадження, які дають пояснення, відповідають на поставлені запитання. Таке спостереження повинно включати в себе оцінку міміки, висловлювань, психофізіологічних реакцій та має на меті з'ясувати надійність одержаної інформації, а також бажання особи повідомити достовірні відомості.

Висновки до розділу 3

Суд, прокурор, захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інші користувачі положень криміналістичної тактики вибирають з бази криміналістики рекомендації і тактичні прийоми, розроблені для досудового розслідування, та використовують їх або без будь-яких змін, або у видозміненому вигляді до судового огляду з урахуванням особливостей провадження в суді першої інстанції.

Проведення судового огляду має ґрунтуватися на дотриманні таких вимог: вибір найоптимальнішого моменту проведення; законність; цілеспрямованість, постійний аналіз ходу та результатів судового огляду; плановірність і системність; організуюча роль суду у проведенні судового огляду; активність; всебічність, повнота та об'єктивність; застосування науково-технічних засобів.

Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії. Система дій та рішень головуючого на підготовчому етапі судового огляду за функціональним призначенням є інформаційно-організаційними.

Дослідницький етап проведення судового огляду є центральною, найбільш трудомісткою частиною цієї процесуальної дії. Він розпочинається зі сприйняття та вивчення судом і учасниками судового провадження обстановки місця огляду, взаєморозташування на ній відповідних об'єктів.

У кожному випадку проведення огляду на місці важливо враховувати вид кримінального правопорушення, що є предметом судового розгляду, і, базуючись на цьому, обстежувати обстановку місця, виявляти ті чи інші обставини. Водночас не варто забувати, що відомості на місці судового огляду можуть бути умисно нав'язані не тільки слідчому, який проводив огляд місця події, але й суду та учасникам судового провадження. Тому доцільно піддати обґрунтованому сумніву ті чи інші обставини, встановлені за наслідками огляду

місця, а, відтак, і версію сторони обвинувачення щодо події кримінального правопорушення.

У складному психологічному процесі огляду на місці, можна виокремити кілька взаємопов'язаних елементів: а) сприйняття обстановки місця події; б) мислений аналіз виявлених слідів та речових доказів; в) встановлення причинного зв'язку виявленого до розслідуваної події; г) створення мисленої моделі досліджуваної події.

Тактика судового огляду речового доказу включає таку послідовність дій: а) головуєчий оголошує, який речовий доказ оглядатиметься, повідомляє в результаті якої процесуальної дії він одержаний та приєднаний до матеріалів кримінального провадження; б) за необхідності головуєчий повідомляє про призначення речового доказу та правила поводження з ним; в) спочатку речовий доказ оглядає суд, звертаючи увагу на його індивідуальні ознаки, з'ясовуючи зв'язок з подією кримінального правопорушення, виявляючи дефекти та інші особливості, зокрема, що вказують на те, чи він використовувався за призначенням; г) опісля його передають для обстеження учасникам судового провадження; д) учасники судового провадження вправі висловити свою позицію з приводу речового доказу та його огляду; е) за необхідності учасники судового провадження можуть поставити запитання свідкам, експерту, спеціалісту, які оглядали речовий доказ. Ці дії поєднують з дослідженням обставин, пов'язаних з речовим доказом.

Огляд документів складається з двох етапів: 1) вивчення змісту документа; 2) з'ясування того, чи не піддавався він яким-небудь змінам.

Заключний етап проведення судового огляду не вичерпується лише однією фіксацією. На цьому етапі критично оцінюють результати проведеного судового огляду під кутом зору раніше висвітлених вимог до проведення цієї процесуальної дії. Заключний етап дає можливість узагальнити з криміналістичного, психологічного та логічного аспектів виявлені обставини, встановити взаємозв'язок вивчених об'єктів та явищ, виокремити їх ознаки і

властивості, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, пояснити логічні суперечності між одержаними відомостями.

ВИСНОВКИ

Дослідження процесуальних та організаційно-тактичних аспектів проведення судового огляду у кримінальному провадженні, дало можливість сформулювати низку висновків і пропозицій.

1. Судовий огляд проводиться для виконання таких завдань: а) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення; б) встановлення стану, ознак і властивостей об'єктів судового огляду; в) перевірка відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; г) виявлення інших відомостей, що мають значення для кримінального провадження.

Судовий огляд – це слідчо-судова дія, яка полягає у безпосередньому (зрідка опосередкованому) сприйнятті й обстеженні судом та учасниками кримінального провадження об'єктів, а у деяких ситуаціях одержанні інформації щодо них і у словесній формі, задля з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення, встановлення стану, ознак і властивостей цих об'єктів, перевірки відомостей про обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, а також виявлення інших значущих для справи відомостей, хід та результати якої відображаються у журналі судового засідання, а у випадку передбаченому законом – у протоколі огляду, з можливістю їхньої фіксації за допомогою технічних засобів.

За допомогою судового огляду можна значно конкретніше уявити обстановку вчинення кримінального правопорушення, її окремі елементи, визначити характер та обсяг змін у ній, механізм дій учасників події, ніж з показань осіб. Лише завдяки огляду документів можливо дійти висновку про наявність ознак його підробки та визначити необхідність призначення і проведення судової експертизи, а також сформулювати питання, які ставитимуться на вирішення експерту. Зазначені обставини не можуть бути

встановлені іншими засобами доказування. У цьому аспекті ця слідчо-судова дія є незамінною.

Судовий огляд місця події здійснюється за значно сприятливіших обставин, ніж огляд місця події у стадії досудового розслідування, оскільки є заздалегідь запланованим, відбувається з урахуванням доказів, перевірених в судовому засіданні, в умовах визначеної правової ситуації, суть якої викладена у підсумковому процесуальному документі досудового розслідування.

Відомості, одержані за результатами проведення судового огляду, можуть бути використані для підготовки і виконання інших слідчо-судових та процесуальних дій. І, навпаки, нездатність розпорядитися інформацією, одержаною внаслідок судового огляду, може значно знизити пізнавальну діяльність в суді першої інстанції.

Судовий огляд може бути видофікований за різноманітними критеріями.

За об'єктом: а) огляд речових доказів; б) огляд документів; в) огляд на місці. За місцем проведення: а) в залі судового засідання; б) поза межами приміщення суду. За суб'єктами, залученими до його проведення: а) судовий огляд, що проводиться лише за участі учасників судового провадження; б) судовий огляд, що проводиться за участі учасників кримінального провадження. За можливістю проведення під час провадження в суді першої інстанції з ускладненою процесуальною формою: а) судовий розгляд, що може бути проведений під час провадження в суді присяжних (судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів); б) судовий розгляд, що не може бути проведений під час провадження в суді присяжних. За етапом кримінального провадження, в якому закріплені правила виконання судового огляду: а) судовий огляд, що проводиться за правилами, встановленими для судового розгляду; б) судовий огляд, який здійснюється згідно з правилами, передбаченими кримінально-процесуальним законом для огляду під час досудового розслідування. За способом фіксації ходу та результатів судового огляду: а) у журналі судового засідання та за допомогою технічних засобів; б) у протоколі огляду місця та за допомогою технічних засобів. За змістом:

а) однорідний; б) комплексний. За зв'язком з процесом ідентифікації: а) судовий огляд, під час якого відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження; б) судовий огляд, під час якого не відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а вирішуються діагностичні завдання. За видами одержуваної інформації: а) судовий огляд, під час якого одержується лише невербальна інформація; б) судовий огляд, під час якого одержується як невербальна, так і вербальна інформація. За методом відображення відомостей про факти: а) судовий огляд, в якому домінуючим методом є спостереження; б) судовий огляд, що ґрунтується на поєднанні методів спостереження та опитування. За обсягом: а) основний; б) додатковий. За послідовністю проведення: а) первинний; б) повторний.

2. Статуту кримінального судочинства Російської імперії 1864 р. був відомий такий різновид судового огляду як огляд на місці. Окремо була регламентована процедура судового огляду речових доказів.

Відповідно до § 239 КПК Австро-Угорщини 1873 р. предмети, які мають бути пред'явлені обвинуваченому або свідкові, належить доставити до суду перед початком судового розгляду. § 254 цієї пам'ятки права наділяв головуючого правом під час судового провадження вживати заходів щодо демонстрації доказів у кримінальній справі.

Питання проведення судового огляду були викладені у книзі VII «Провадження в суді першої інстанції» КПК Польщі 1928 р. Цей кодифікований акт допускав проведення під час судового розгляду огляд на місці.

У КПК УРСР 1927 р. було регламентовано судовий огляд речових доказів, документів та судовий огляд місця вчинення злочину.

КПК УРСР 1960 р. ґрунтовніше врегулював порядок проведення цих різновидів судового огляду. Згідно зі ст. 313 цієї пам'ятки права речові докази повинні бути оглянуті судом і пред'явлені учасникам судового розгляду, а коли це необхідно, – свідкам і експертам. Особи, яким пред'явлені речові докази,

можуть звертати увагу суду на ті або інші особливості, які мають значення для вирішення справи, про що відображається в протоколі судового засідання. На відміну від КПК УРСР 1927 р., зазначено, що огляд речових доказів, які не можна доставити в судове засідання, проводиться в разі необхідності на місці їх знаходження. Також у цьому кодифікованому акті (ст. 315) змінена назва третього виду судового огляду – «огляд місця події». У цій статті визначено й спосіб фіксації ходу і результатів огляду – протокол судового засідання.

3. До процесуальних особливостей порядку проведення судового огляду під час кримінального провадження належать: 1) огляд проводиться як за ініціативою суду, так і за клопотанням учасників судового провадження; 2) огляд може бути проведений у будь-який момент з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами; 3) огляд проводить склад суду та учасники судового провадження; 4) за необхідності до огляду можуть бути залучені й учасники кримінального провадження – свідки, спеціалісти, експерти; 5) особи, які беруть участь у проведенні огляду, можуть звертати увагу на ті чи інші, обставини, пов'язані з оглядом; 6) учасникам кримінального провадження можуть бути поставлені запитання, пов'язані з оглядом.

4. Проведення судового огляду фіксується за допомогою технічних засобів, а також у журналі судового засідання. За правовим значенням ці засоби фіксації є обов'язковими. Серед допоміжних способів фіксації перебігу та наслідків судового огляду, насамперед, виокремимо фотографування та відеозйомку. Графічним способом фіксації змісту та результатів судового огляду є виготовлення схем місця та об'єктів, що мають значення для кримінального провадження. Предметними способами фіксації перебігу та результатів судового огляду є виготовлення копій, зразків речей і документів.

5. Судовий огляд виконують згідно із загальними тактичними прийомами, виробленими криміналістикою для проведення слідчого огляду. Це пояснюється тим, що окремо розробленої тактики здійснення судового огляду не існує.

Тактичними вимогами до проведення судового огляду є: вибір найоптимальнішого моменту проведення; законність; цілеспрямованість; постійний аналіз ходу та результатів судового огляду; плановірність і системність; організуюча роль суду у проведенні судового огляду; активність; всебічність, повнота та об'єктивність; застосування науково-технічних засобів.

Технологічна модель судового огляду охоплює: побудову мисленої моделі події кримінального правопорушення; ухвалення рішення про проведення судового огляду; виокремлення завдань та розробку плану проведення судового огляду; формулювання заходів організаційного, інформаційного, технічного та іншого забезпечення майбутнього огляду; здійснення попереднього огляду з метою коригування вже складеного плану, уточнення завдань, одержання орієнтуючої інформації тощо; виконання конкретних дій щодо реалізації визначених завдань судового огляду; завершення фіксації перебігу та наслідків судового огляду, здійснення оцінки його результатів.

6. Тактику та психологію проведення судового огляду у криміналістичній літературі прийнято поділяти на три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний.

Підготовчий етап судового огляду містить дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду.

До виїзду на місце судового огляду головуючий повинен вжити таких заходів: виокремити завдання, на вирішення яких спрямований запланований різновид судового огляду; визначити місце та час проведення судового огляду; обміркувати способи і засоби прибуття на місце судового огляду, розпорядитися про доставку обвинуваченого, який перебуває під вартою, з'ясувати можливість залучення пересувної криміналістичної лабораторії; вивчити літературу з тактики і психології огляду на місці, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також здійснити консультування зі

спеціалістами з відповідних питань; окреслити коло суб'єктів, яких необхідно залучити до проведення судового огляду, та забезпечити їх належний виклик; дати вказівку секретареві судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням; узгодити зі спеціалістом укомплектованість уніфікованої криміналістичної валізи з урахуванням як загальних вимог до проведення судового огляду, так і конкретних особливостей майбутньої процесуальної дії у цьому кримінальному провадженні; скласти план проведення огляду на місці або огляду речового доказу за місцезнаходженням.

Прибувши на місце судового огляду (початкова стадія), головуючий повинен: розпорядитися про видалення з місця огляду сторонніх осіб, недопущення проникнення їх на це місце, а також оточення певних ділянок місцевості; повідомити про продовження судового розгляду, необхідність дотримання розпорядку судового засідання; оголосити завдання і послідовність судового огляду; роз'яснити права, обов'язки спеціалісту, а також попередити його про юридичну відповідальність за відмову чи ухилення від виконання своїх обов'язків, якщо він вступає у процес на цьому етапі кримінального провадження; проінструктувати кожного з учасників цієї процесуальної дії про його роль у ній (що, коли робити, де знаходитися); перевірити наявність засобів, які покликані забезпечити належне проведення ходу та результатів судового огляду, а за необхідності – прийняти відповідне рішення щодо поповнення нестачі; з'ясувати, чи внесені (ким, які саме, з якою метою) зміни в обстановку місця огляду з моменту проведення слідчого огляду або вчинення кримінального правопорушення (якщо це місце оглядатиметься вперше); за необхідності здійснити реконструкцію обстановки місця огляду, якій обов'язково має передувати допит як свідків спеціалістів та понятих, які брали участь в огляді місця події під час досудового розслідування, а також учасників події.

Дослідницький етап проведення судового огляду охоплює три стадії: оглядову, статичну і динамічну.

На оглядовій стадії головує, оперуючи уже перевіреною під час судового розгляду інформацією, вчиняє такі дії та приймає такі рішення: проводить рекогносцировку з метою визначення його меж та способу виконання, а також вирішує інші організаційні й тактичні питання; визначає межі огляду на місці, що піддаватиметься дослідженню; визначає зону у безпосередній близькості від місця судового огляду для розташування обладнання та устаткування, що використовуватимуть впродовж виконання цієї процесуальної дії, а також зону для тимчасового зберігання вилучених доказів; приймає рішення про спосіб огляду на місці

Статична стадія дослідницького етапу судового огляду покликана забезпечити сприйняття, обстеження та фіксацію обстановки місця огляду, об'єктів, що знаходяться у його межах та мають значення для кримінального провадження, у їх незмінному (нерухомому, статичному) стані. Вона дає можливість з'ясувати, які об'єкти знаходяться на місці, їх розташування, взаємозв'язок елементів обстановки, зовнішній вигляд, стан, не пересуваючи їх, тобто нічого не чіпаючи та не змінюючи. Ця стадія включає виготовлення орієнтуючих та оглядових світлин, відеозйомку дрібним і середнім планами, а також фіксацію обстановки місця огляду, взаєморозташування її елементів, певних слідів у протоколі огляду місця чи огляду речового доказу за місцезнаходженням, схемах.

Натомість динамічна стадія передбачає активний огляд об'єктів на місці поодиночі, переміщуючи їх, задля виявлення ознак, властивостей, латентних слідів, використовуючи технічні засоби. На цій стадії виконують вузлові та детальні зйомки об'єктів на місці судового огляду, проводять відеозйомку великим планом, здійснюють їх опис у протоколі, відображення у схемах.

Заключний етап проведення судового огляду полягає у складанні вже згадуваних протоколу огляду місця чи протоколу огляду речового доказу за його місцезнаходженням чи їх чорнового варіанту, а також додатків до нього –

схем, копій чи зразків речей і документів. Також здійснюють упакування вилучених об'єктів з їх переліком у протоколі огляду місця. До змісту цієї стадії також входить вжиття заходів з приводу заяв і зауважень, що надійшли від учасників судового огляду. На заключному етапі судового огляду усі виконані дії повинні бути критично оцінені судом та учасниками судового провадження під кутом ефективності.

7. Найпоширенішим є круговий спосіб огляду на місці (зліва направо за годинниковою стрілкою від центру або до центру; тут поступово збільшується чи відповідно зменшується радіус площі, що оглядається), який залежно від напрямку спіралі поділяється на: ексцентричний – від центру та концентричний – до центру.

Крім того, судовий огляд може бути реалізований за допомогою таких способів: лінійного (фронтального) та квадратного (зонального).

Судовий огляд приміщень, у тому числі житла, як правило, здійснюють від периферії (вихідна точка огляду – вхід у приміщення).

Натомість судовий огляд ділянки місцевості здійснюють усіма вищезазначеними способами. Вибір вихідної точки огляду та напрям руху по місцю, що оглядають, вирішується у кожному конкретному випадку залежно від чинників, про які вже йшла мова раніше.

8. Згідно з правовою позицією, сформульованою колегією суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 1 березня 2018 р. (справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17), огляд речових доказів під час судового розгляду не є обов'язковим. Судова практика здійснення огляду речових доказів за клопотанням учасників судового провадження є усталеною.

У судовій практиці часті випадки перекладення обов'язку огляду речових доказів судом на орган досудового розслідування. Зокібна, у вивчених нами кримінальних провадженнях суд доручав органу досудового розслідування провести огляд таких речових доказів: брукхту чорних металів з метою уточнення їх маси, мотоцикла, макової соломки для з'ясування її ваги. Такі

випадки суперечать кримінально-процесуальному закону України, оскільки огляд речових доказів мав бути здійснений судом та учасниками судового провадження за місцезнаходженням речових доказів у перших двох випадках та в залі судового засідання – в останньому.

9. Огляд речових доказів є одним із способів їх дослідження, хоч і найпоширенішим. З огляду на це, назва ст. 358 КПК України «Дослідження речових доказів» є значно ширшою, ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведених способів дослідження речових доказів. Тому назву ст. 357 КПК України доцільно відкоригувати, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів, та найменувати її «Огляд речових доказів».

Вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, необхідно зважати на: а) специфіку їх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення у технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду.

Частину 3 ст. 357 КПК України доцільно доповнити вказівкою про можливість поставлення запитань під час огляду речових доказів ще й обвинуваченим та потерпілим.

Останнє речення ч. 1 ст. 361 КПК України про те, що «огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних», на наш погляд, належить вилучити.

Проведення судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду також належить фіксувати у протоколі. Відповідне доповнення доречно відобразити у ч. 2 ст. 357 КПК України: «Хід та результати проведення огляду речових доказів поза межами приміщення суду відображаються у протоколі цієї процесуальної дії з додатками, а також на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано зміст такої дії».

Кримінально-процесуальний закон не встановлює вимог до протоколу огляду місця та огляду речових доказів поза межами приміщення суду. Утім, ст. 104 КПК України визначає структуру та зміст протоколу процесуальної дії, що проводиться під час досудового розслідування. Як видається, окреслені у ній вимоги можуть бути застосовані й до протоколу судового огляду, однак з урахуванням процесуальних особливостей, передбачених главою 28 КПК України. КПК України доречно доповнити новою статтею – «Стаття 361¹. Протокол огляду місця, речових доказів за їх місцезнаходженням».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акоев К.Л. Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение / Научная редакция и предисловие А.В. Наумова. Ставрополь: Сервисшкола, 2000. 176 с.
2. Александрова С.А. Судебные действия, осуществляемые судом первой инстанции в уголовном судопроизводстве России: понятие, виды, процессуальный режим: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Воронежский гос. ун-т. Воронеж, 2010. 253 с.
3. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий. Одесса: Центрально-Украинское издательство, 2002. 264 с.
4. Алексейчук В.І. Використання спеціальних знань під час огляду місця події при розслідуванні вбивств. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. № 10. С. 78-86.
5. Амеліна А.С. Особливості проведення огляду документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 400-402.
6. Антонов В.П. Особенности организации производства осмотра места происшествия по делам террористической направленности: Учеб.-метод. пособие. М.: Юрлитинформ, 2006. 96 с.
7. Ароцкер Л.Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. М.: Юрид. лит., 1964. 223 с.
8. Аширбекова М.Т. Принцип публичности при производстве по уголовному делу. Волгоград: Волгоградский госуниверситет, 2008. 240 с.
9. Баев О.Я. Тактика следственных действий: учебное пособие. М.: Юрлитинформ, 2013. 456 с.
10. Бардах Ю. История государства и права Польши. М. : Юрид. лит., 1980. 559 с.

11. Белкин Р.С., Лившиц Е.М. Тактика следственных действий. М., 1997. 176 с.
12. Бибик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів. Харків: Фоліо, 2005. 623 с.
13. Бибило В. Соотношение следственных, судебных и иных уголовно-процессуальных действий. *Судовы веснік*. 2015. № 3. С. 70-75.
14. Биленчук П.Д., Сервецкий И.В., Остапенко А.И. Осмотр места происшествия: учебное пособие. К.: Академия МВД Украины, 1993. 51 с.
15. Бозров В. М. Процессуальные, криминалистические и психологические аспекты судебного следствия : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Свердловск, 1991. 14 с.
16. Вакулик О.О. Фондова лекція з навчальної дисципліни «Криміналістика». Тема: Криміналістична фотографія і відеозйомка. К., 2016. 40 с.
17. Васяев А.А. Исследование доказательств в ходе судебного следствия в суде первой инстанции в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Мордовский гос. ун-т имени Н.П. Огарева. Саранск, 2008. 242 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
19. Вирок Баранівського районного суду Житомирської області від 22 січня 2013 р. Справа № 1-217/11. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29686915>
20. Вирок Городищенського районного суду Черкаської області від 22 січня 2016 р. Справа № 691/249/15-к. Провадження № 1-кп/691/14/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/55177604>
21. Вирок Котовського міськрайонного суду Одеської області від 31 жовтня 2014 р. Справа № 505/2497/13-к. Провадження № 1-кп/505/23/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41898888>

22. Вирок Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 21 січня 2019 р. Справа № 179/1342/18. Провадження № 1-кп/179/9/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79286817>
23. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 20 листопада 2018 р. Справа № 523/5989/16-к. Провадження № 1-кп/523/126/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78512737>
24. Вирок Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 24 січня 2018 р. (провадження 1-кп/337/20/2018). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71769544>
25. Воробьев Г.А. Планирование судебного следствия. М.: Юрид. лит., 1978. 80 с.
26. Гаврилов Ю.В., Победкин А.В., Яшин В.Н. Следственные действия. Учебное пособие. М.: МосУ МВД России, Книжный мир, 2006. 187 с.
27. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Вип. 64. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В.М. Дрємін. Одеса, 2012. С. 461-468.
28. Господарський процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>
29. Грановский Г. Л. Основы трасологии. Особенная часть. М., 1974. 240 с.
30. Грановский Г.Л. Основы трасологии. Общая часть. М.: Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1965. 24 с.
31. Гришин С.П. Судебное следствие в смешанном уголовном процессе (гносеологический, процессуальный и тактико-криминалистический аспекты). М.: Юрлитинформ, 2008. 472 с.
32. Гулкевич З.Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. Львів: Тріада плюс, 2008. 176 с.
33. Давыдов А.А. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. Нальчик: Каб.-Балк. ун-т, 2003. 130 с.

34. Дехтяр О.Г. Реалізація засади безпосередності дослідження показань, речей і документів під час судового розгляду кримінальної справи судом першої інстанції. *Наше право*. 2013. № 7. С. 135-142.
35. Дмитриев В.Н. Судебная фотография: курс лекций. М.: Юрлитинформ, 2009. 392 с.
36. Дмитриева Т.Ф. Криминалистическое обеспечение осмотра места происшествия: монография. Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. 307 с.
37. Еникеев М.И. Психология следственных действий: учеб.-практ. пособие. М.: Проспект, 2007. 424 с.
38. Еникеев М.И., Образцов В.А., Эминов В.Е. Следственные действия: психология, тактика, технология: учеб. пособие. М.: ТК Велби, Проспект, 2007. 216 с.
39. Ерохин А.А., Зайцева Л.В. Техничко-криминалистическое исследование документов: учеб.-практ. пособие. Караганда: Центрально-Казахстанская Академия, 2014. 143 с.
40. Жижина М.В. Теория и практика применения современной криминалистики в цивилистическом процессе: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность / Моск. гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2016. 538 с.
41. Закон з дня 21 падолиста 1918 р. про тимчасовую організацію судів і влади судейської / Збірник законів, розпорядків та обіжників проголошених Державним Секретаріатом Західної-Української Народньої Республіки. Станіславів, 1918. С. 4–5.
42. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>
43. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22 травня 2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15>

44. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#n3>
45. Золотарев А. С. К вопросу о структуре и содержании уголовно-процессуальной деятельности. *Пятьдесят лет кафедре уголовного процесса УрГЮА (СЮИ): материалы Междунар. науч.-практ. конф.* Екатеринбург: Изд-во УрГУ, 2005. С. 340–346.
46. Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 жовтня 2012 р. № 223-1446/0/4-12 «Про деякі питання порядку здійснення судового розгляду в судовому провадженні у першій інстанції відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1446740-12>
47. Карабанов А.Л., Мелькин С.К. Осмотр места происшествия: обнаружение, фиксация, изъятие и исследование следов: справ.-метод. пособие. М.: Волтерс Клувер, 2011. 128 с.
48. Карабанова Т.Н. Судебное следствие в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Российский ун-т дружбы народов. М., 2008. 231 с.
49. Клименко Н.І. Криміналістичні знання: поняття, структура, розвиток. *Криміналістика XXI століття: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листопада 2010 р.)*. Харків: Право, 2010. С. 26-30.
50. Кобец П.Н. Особенности осмотра вещественных доказательств в ходе судебного следствия. *Символ науки*. 2014. № 4. С. 29-31.
51. Кобилянський О.Л., Кофанов А.В. Фотографічна фіксація перебігу та результатів слідчих (розшукових) дій: Методичні рекомендації. К.: УкрДГРІ, 2012. 64 с.
52. Коваленко А.В. Особливості тактики огляду електронних документів під час досудового розслідування посягань на життя і здоров'я журналіста.

Вісник Національної академії правових наук України. 2017. № 1. С. 182-191.

53. Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. 618 с.
54. Когутич І. Слідчо-судові дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2010. Вип. 50. С. 352-357.
55. Когутич І.І. Використання знань та засобів криміналістичної тактики і методики під час розгляду кримінальних справ у суді: монографія. Львів: Тріада плюс, 2009. 448 с.
56. Когутич І.І. Галузеві правові та теоретико-прикладні аспекти методики підтримання державного обвинувачення в суді. Львів, 2015. 476 с.
57. Кодекс адміністративного судочинства України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
58. Колесниченко А.Н., Матусовский Г.А. Применение научно-технических средств в работе над следами при осмотре места происшествия. Харьков: Изд-во Харьковского гос. ун-та, 1960. 91 с.
59. Колмаков В.П. Следственный осмотр. М.: Юрид. лит., 1969. 196 с.
60. Комягина Ю.С. Лаврухин С.В. Следственные действия: сущность, классификация, принципы. М.: Юрлитинформ, 2009. 248 с.
61. Коновалова В.Е. Правовая психология: учебное пособие. изд. 2-е испр. и доп. Харьков, 1997. 160 с.
62. Кореневский Ю.В. Криминалистика для судебного следствия. 2-е изд., испр. и доп. М.: АО «Центр ЮрИнфоР», 2002. 197 с.
63. Корниенко Н.А. Следы человека в криминалистике: учеб.-метод. пособие. СПб. [и др.] : Питер, 2001. 339 с.
64. Коровайко О.І. Особливості провадження дій, спрямованих на збирання і перевірку доказів в ході судового слідства: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова

- експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Одеська національна юридична академія. Одеса, 2010. 20 с.
65. Корчагин А. Ю. Организационно-тактические и методические основы криминалистического обеспечения судебного разбирательства уголовных дел: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Кубань, 2008. 355 с.
66. Костюков А.В. Понятие «судебное действие» в уголовном судопроизводстве России. *Вестник Удмуртского ун-та. Экономика и право*. 2014. Вып. 1. С. 164-167.
67. Кравчук І.І. Особливості провадження судових дій під час судового розгляду кримінальних проваджень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 3. С. 127-131.
68. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Відп. ред. Е.Л. Стрельцов. Х. : ООО «Одиссей», 2010. 720 с.
69. Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник для студентів юрид. спец. вищ. навч. закладів освіти / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Київ – Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. 416 с.
70. Кримінальне право України: Навчальний посібник / С.Г. Волкотруб, О.М. Омельчук, В.М. Ярін та ін.; За ред. О.М. Омельчука. К.: Наукова думка; Прецедент, 2004. 297 с.
71. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
72. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. Х.: Право, 2012. 664 с.

- 73.Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За заг. ред. проф. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. К.: Юстініан, 2012. 1224 с.
- 74.Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одісей, 2013. 1072 с.
- 75.Кримінально-процесуальний кодекс Української РСР. К. : Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1961. 203 с.
- 76.Кримінально-процесуальний кодекс УРСР. Офіціальний текст зі змінами і доповненнями на 1 лютого 1940 р. К.: Юридичне видавництво Народного комісаріату юстиції Союзу РСР, 1940. 175 с.
- 77.Крицька І.О. Речові докази у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2017. 249 с.
- 78.Куванов В. В. Реконструкция при расследовании преступлений: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.717 / Высшая школа МВД СССР. М., 1972. 16 с.
- 79.Кузин Е.Б. Совершенствование системы судебных действий следственного характера в целях обеспечения правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Южно-Уральский гос. ун-т. Челябинск, 2011. 200 с.
- 80.Курочкина Ю.С. Осмотры как судебные действия следственного характера: проблемы применения на практике. *Теоретические и практические аспекты развития юридической науки. Сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции.* Ростов-на-Дону, 2014. URL: <http://izron.ru/articles/teoreticheskie-i-prakticheskie-aspekty-razvitiya-yuridicheskoy-nauki-sbornik-nauchnykh-trudov-po-ito/sektsiya-7-ugolovnyuy-protsess-kriminalistika-operativno-rozysknaya>

deyatelnost/osmotry-kak-sudebnye-deystviya-sledstvennogo-kharaktera-probl
emy-primeneniya-na-praktike/

81. Курочкина Ю.С., Татьяна Л.Г. Система судебных действий следственного характера. *Вестник Удмуртского ун-та. Экономика и право*. 2016. Т. 26. Вып. 1. С. 132-134.
82. Курс лекцій з криміналістики. Основи слідознавства / Коросташова Т.О., Ланцедова Ю.О., Тунтула О.С.; [за наук. ред. О.А. Кириченка]. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2012. 48 с.
83. Литвин О.В. Кримінально-процесуальне доказування у стадії судового розгляду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 214 с.
84. Майлис Н.П. Судебная трасология: учеб. для студентов юрид. вузов. М.: Экзамен, Право и закон, 2003. 272 с.
85. Макарова З.В. Понятие и структура уголовно-процессуальной деятельности. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2017. Т. 17. № 2. С. 31-35.
86. Максимишин Н.М. Судовий допит: процесуальне і криміналістичне дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2016. 250 с.
87. Максудов И.Х. Судебный осмотр места происшествия и особенности его проведения: учеб пособие. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1972. 38 с.
88. Маланчук П.М., Непийпа Р.О., Гладун В.В. Судово-слідчі дії як засіб розгляду кримінальних справ у суді. *Правові горизонти*. 2017. Випуск 3. С. 92-96.
89. Малахова Л.И. Методологические основы и предмет уголовно-процессуальной деятельности. М.: Юрлитинформ, 2011. 160 с.

90. Мальханов В.В. Предметное макетное моделирование в деятельности по выявлению и расследованию преступлений: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук : уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза, оперативно-розыскная деятельность / Нижегородский гос. ун-т им. Н.И. Лобачевского. Н. Новгород, 2007. 24 с.
91. Мамонов В.С. Степанов В.В. Осмотр места происшествия: правовые, научные основы и практика применения. М.: Юрлитинформ, 2010. 184 с.
92. Мамонов В.С. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты осмотра места происшествия в современных условиях: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Саратовская гос. акад. права. Саратов, 2007. 231 с.
93. Манцетова А. И. Методы фиксации результатов осмотра места происшествия: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук / Министерство юстиции СССР. Всесоюзный институт юридических наук. М., 1950. 14 с.
94. Марков В.А. Осмотр места происшествия (тактика и практика): учеб. пособие. Самара: Самар. гуманит. акад., 2008. 120 с.
95. Машовец А.О. Теоретическая модель правовой организации судебного следствия в уголовном процессе Российской Федерации: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Уральский гос. юрид. ун-т. Екатеринбург, 2018. 425 с.
96. Мороз В.Г. Поняття місця вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони злочину. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 122-136.
97. Мурадов В.В. Техніко-криміналістичне забезпечення судового розгляду кримінальної справи : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 222 с.

98. Назарчук К. Окремі процесуальні дії, які можуть вчинятися поза межами приміщення суду. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 116-123.
99. Наказателно-процесуален кодекс. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135512224>
100. Насонов С.А. Судебное следствие в суде присяжных: законодательство, теория, практика. М.: Р. Валент, 2001. 192 с.
101. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / Панов М.І., Шепітько В.Ю. Коновалова В.О. та ін. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Ін Юре, 2003. 728 с.
102. Настольная книга судьи (рассмотрение уголовных дел в суде первой инстанции). М.: Юрид. лит., 1972. 744 с.
103. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / За ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. Х.: Фактор, 2013. 1072 с.
104. Никитина О.П. Судебный осмотр документа как метод проверки достоверности заявления о фальсификации доказательств в арбитражном процессе. *Право и политика*. 2012. № 9. С. 1587-1601.
105. Новая философская энциклопедия в 4 т. Т. II. М.: Мысль, 2010. 634 с.
106. Осмотр места происшествия: справочник следователя. 2-изд. М.: Юрид. лит., 1982. 272 с.
107. Осмотр трупа на месте его обнаружения. Руководство (под ред. А.А. Матышева). СПб: Лань, 1997. 288 с.
108. Основи загальної та юридичної психології: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / Н.Р. Бобченко, І.І. Когутич, В.П. Бойко та ін.; за ред. В.Т. Нора. К.: Ін Юре, 2014. 280 с.
109. Подволоцкий И.Н. Осмотр и предварительное исследование документов. М.: Юрлитинформ, 2004. 200 с.

- 110.Поляруш А. Участь спеціаліста в огляді місця події за злочинами, з незаконним обігом підакцизних товарів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 272-275.
- 111.Постанова Колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 лютого 2018 р. Провадження № 51-230км18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72044311?fbclid=IwAR0d3PNbArv1GKGE7lINGaBDJ-0wgMGZ2f2wOMuJbYtxCHGelS803qzAJZ8>
- 112.Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2018 р., справа № 184/2220/15-к, провадження № 51-620км17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72525441>
- 113.Постанова Колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 12 лютого 2019 р. Справа № 159/451/16-к. Провадження № 51-1173км18. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/80224144>
- 114.Постанова Новоград-Волинського міськрайонного суду Житомирської області від 17 квітня 2019 р. Справа № 1-4/11. Провадження № 1/0285/5/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81246980>
- 115.Постика И.В. Судебная фотография: теория и практика. Монография. Одесса: Юрид. лит., 2002. 296 с.
- 116.Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів: метод. рек. / [В. В. Невгад, Р. М. Дударець, А. А. Саковський, М. П. Климчук]. К. : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 67 с.
- 117.Производство по уголовным делам в суде первой инстанции: науч.-практ. пособие / под общ. ред. В.М. Лебедева. М.: Норма, 2011. 512 с.
- 118.Ратинов А.Р. Судебная психология для следователей / А.Р. Ратинов. – М.: Юрлитинформ, 2001. 350 с.

119. Романов В.В. Юридическая психология: учебник. М.: Юристъ, 1999. 488 с.
120. Россинский С.Б. Концептуальные основы формирования результатов «невербальных» следственных и судебных действий в доказывании по уголовному делу: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Московский гос. юрид. ун-т имени О.Е. Кутафина. М., 2015. 525 с.
121. Россинский С.Б. Судебный осмотр вещественных доказательств и иных предметов как «невербальный» прием познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2015. № 2. С. 24-28.
122. Руководство для следователей по осмотру места происшествия: учебно-практическое пособие / А.В. Боловинов, С.И. Данилова, Л.С. Корнева [и др.]; под ред. И.А. Попова, Г.В. Костылевой, Н.Е. Муженской. М.: Проспект, 2011. 440 с.
123. Самоходкина О.С. Доказывание при производстве по уголовным делам в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Ростовский юрид. ин-т. Ростов-на-Дону, 2006. 209 с.
124. Селедкина Н.А. Судебное следствие в российском уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность / Уральская гос. юрид. академия. Екатеринбург, 2005. 223 с.
125. Селиванов Н.А., Теребилов В.И. Первоначальные следственные действия. М.: Госюриздат, 1956. 283 с.
126. Стародумов С.В. Судебные действия как самостоятельный вид процессуальных действия. *Вестник Удмуртского университета*. 2017. Вып. 6. Т. 27. С. 123-127.
127. Стародумов С.В. Судебные действия следственного характера при рассмотрении уголовных дел в суде первой инстанции: дисс. ... канд.

- юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс / Удмуртский гос. ун-т. Ижевск, 2018. 206 с.
128. Субботин А.Л. Классификация. М., 2001. 94 с.
129. Судебная запечатлевающая и исследовательская фотография: учебно-практическое пособие / Сост. В.В. Воронин, А.В. Камелов, Г.В. Павличенко, П.В. Петров, А.С. Раева. Н. Новгород: Нижегородский государственный университет, 2018. 100 с.
130. Судебная фотография / С.В. Душеин, А.Г. Егоров и др. СПб: Питер, 2005. 368 с.
131. Сухов С. П. Тактические особенности судебного следствия: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук: 12.717 – криминалистика / Всесоюзный юридический заочный институт. М., 1972. 24 с.
132. Технологии криминалистической фото- и видеосъёмки: методические указания / сост.: А.В. Селезнёв, Э.В. Сысоев. Тамбов: Изд-во ГОУ ВПО ТГТУ, 2011. 32 с.
133. Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 61-68.
134. Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 220–228.
135. Тимошук В.Є. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 5. Т. 30. С. 213–218.
136. Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 265–273.
137. Тимошук В.Є. Порядок проведення огляду на місці у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 2. С. 72–76.

- 138.Тимошук В.Є. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 295–299.
- 139.Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 91–100.
- 140.Тихиня В.Г. Теоретические проблемы применения данных криминалистики в гражданском судопроизводстве: автореф. дисс. ... уч. степени докт. юрид. наук: специальность 12.00.03 – гражданское право; семейное право; гражданский процесс; международное частное право / Ленинградский государственный университет им. А. А. Жданова. Л.,1984. 32 с.
- 141.Трасологічні дослідження: Курс лекцій / А.В. Кофанов, О.Г. Волошин, О.В. Літвінова. К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2010. 304 с.
- 142.Уголовное право Украины. Общая и Особенная части: Учебник / Под ред. проф. Е.Л. Стрельцова. Х. : ООО «Одиссей», 2002. 672 с.
- 143.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь. URL: <http://etalonline.by/document/?regnum=НК9900295>
- 144.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31575852#pos=3;-137
- 145.Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=326970&lang=2>
- 146.Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. URL: <https://www.zakonrf.info/upk/>
- 147.Українська Центральна Рада. Документи і матеріали : у 2 т. Т. 1 (4 березня – 9 грудня 1917 р.) / упоряд.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. К. : Наукова думка, 1996. 590 с.
- 148.Ульянов В.Г. Государственное обвинение в российском уголовном судопроизводстве (процессуальные и криминалистические аспекты) :

дисс. ... докт. юрид. наук: уголовный процесс; криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. ун-т, Краснодар, 2002. 390 с.

149. Уставъ уголовного судопроизводства / Судебные уставы 20 ноября 1864 года. СПб., 1864. 472 с.
150. Ухвала Артемівського районного суду м. Луганська від 23 січня 2014 р. Справа № 434/4933/13-к. Провадження № 1-кп/439/16/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36768853>
151. Ухвала Дніпропетровського районного суду Дніпропетровської області від 5 квітня 2018 р. Справа № 175/1411/16-к. Провадження № 1-кп/175/60/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73196125>
152. Ухвала Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 10 липня 2017 р. Справа № 208/940/16-к. Провадження № 1-кп/208/100/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67769920>
153. Ухвала Запорізького районного суду Запорізької області від 16 вересня 2016 р. Справа № 317/2827/15-к. Провадження № 1-кп/317/25/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61358821>
154. Ухвала Лисичанського міського суду Луганської області від 21 вересня 2017 р. Справа № 415/388/16-к. Провадження № 1-кп/415/60/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69043016>
155. Ухвала Михайлівського районного суду Запорізької області від 29 березня 2016 р. Справа № 321/1576/15-к. Провадження № 1-кп/321/28/2016. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56765688>
156. Ухвала Новодністровського районного суду Чернівецької області від 7 лютого 2018 р. Справа № 719/311/17. Провадження № 1-кп/719/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72070657>
157. Ухвала Орджонікідзинського районного суду м. Запоріжжя від 28 лютого 2019 р. Справа № 335/167/18. Провадження № 1-кп/335/156/2019. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80202621>

158. Ухвала П'ятихатського районного суду Дніпропетровської області від 10 лютого 2017 р. Справа № 190/1488/16-к. Провадження № 1-кп/190/9/17 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64630353>
159. Ухвала Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 17 жовтня 2014 р. Справа № 185/8029/13-к. Провадження № 1-кп/185/22/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44165981>
160. Ухвала Рівненського міського суду Рівненської області від 30 жовтня 2017 р. Справа № 569/11479/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71102321>
161. Ухвала Томаківського районного суду Дніпропетровської області від 9 листопада 2017 р. Справа № 195/445/17. Провадження № 1-кп/195/48/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/70196985>
162. Ухвала Устинівського районного суду Кіровоградської області від 5 квітня 2019 р. Справа № 388/1021/18. Провадження № 1-кп/403/4/19. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80965115>
163. Ухвала Шацького районного суду Волинської області від 2 листопада 2017 р. Справа № 168/475/17. Провадження № 1-кп/170/53/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/69946252>
164. Ухвала Шумського районного суду Тернопільської області від 14 березня 2017 р. Справа № 609/1064/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/65280023>
165. Фіксація результатів огляду місця проишествия. Справочное пособие для следователей. К.: РИО МВД УССР, 1981. 208 с.
166. Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.
167. Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.

168. Хайдаров А.А. Следственно-судебные действия: проблемы регламентации. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2013. № 2. С. 282-288.
169. Хижняк Д.С. Осмотр места происшествия: учеб. пособие. М.: ГроссМедив; РОСБУХ, 2007. 96 с.
170. Хижняк Є.С. Особливості огляду електронних документів під час розслідування кримінальних правопорушень. *Держава і регіони. Серія: Право*. 2017. № 4. С. 80-85.
171. Хрусталеv В.Н., Трубицын Р.Ю. Участие специалиста-криминалиста в следственных действиях. СПб: Питер, 2003. 208 с.
172. Царева Л.О. Теоретические вопросы и практика совершенствования следственного осмотра документов: автореф. дисс. ... уч. степени канд. юрид. наук: специальность 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика, судебная экспертиза / Казахский научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Алматы, 1993. 23 с.
173. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
174. Чеджемов Т.Б. Судебное следствие. М.: Юрид. лит., 1979. 96 с.
175. Черкасова Н.Ю. Исследование доказательств в суде первой инстанции: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза / Самарский гос. ун-т. Самара, 1993. 251 с.
176. Чернишова Н.В. Кримінальне право України. Загальна частина: Навч. посібник / Н.В. Чернишова. К. : Атіка, 2003. 288 с.
177. Швец С.В. Криминалистическая тактика следственных и судебных действий в условиях использования перевода: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.12 – криминалистика; судебно-экспертная деятельность; оперативно-розыскная деятельность / Кубанский гос. аграрный ун-т. Краснодар, 2014. 360 с.

- 178.Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение. М.: Юрлитинформ, 2004. С. 11;
- 179.Шепітько В.Ю. Тактика огляду місця події: конспект лекції. Харків: УкрЮА, 1994. 20 с.
- 180.Шепітько І.І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: монографія. Харків: Право; Апостіль, 2018. 224 с.
- 181.Экишева С.В. Проблемы применения криминалистической реконструкции при осмотре места происшествия. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2014. Выпуск 2. Часть 2. С. 159-167.
- 182.Энциклопедия уголовного права. Т.4. Состав преступлений: Научное издание. СПб. : Издание профессора Малинина, 2005. 797 с.
- 183.Chemerinsky E., Levenson L.L. Criminal Procedure. Second Edition. New York: Wolters Kluwer Law & Business, 2013. 1366 p.
- 184.Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Washington, D.C., U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, 2000. 49 p.
- 185.Crime Scene Investigation: A Guide for Law Enforcement. Washington, D.C.: Bureau of Justice Assistance U.S. Department of Justice, National Institute of Justice, National Forensic Science Technology Center, 2013. 180 p.
- 186.Die Österreichische Strafproceßordnung von 1873. URL: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/StPOOE1873.htm>
- 187.Introduction to Criminalistics. Chapter 1. Investigation the Crime Scene. Jones & Bartlett Learning, LLC. 29 p.
- 188.Kodeks postępowania karnego 1928 r. URL: <http://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.1928.033.0000313,metryka,rozporzadzenie-prezydenta-rzeczypospolitej-kodeks-postepowania-karnego.html>
- 189.Kodeks postępowania karnego. URL: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>

190. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. URL:
http://www.infolex.lt/portal/start_ta.asp?act=doc&fr=pop&doc=10708&title=LR%20baud%20iamojo%20proceso%20kodeksas
191. Ogiso R. The Exclusionary Rule in Criminal Procedure: a comparative study of the English, American and Japanese approaches. *Amicus Curiae*. 2001. Issue 37. C. 28-32.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тимошук В.Є. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 295–299.
2. Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 265–273.
3. Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 220–228.
4. Тимошук В.Є. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 5. Т. 30. С. 213–218.
5. Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 61-68.
6. Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 91–100.
7. Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.
8. Тимошук В.Є. Порядок проведення огляду на місці у кримінальному провадженні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2020. № 2. С. 72-76.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Тимошук В.Є. Заключний етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Верховенство права та правова держава. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Ужгород, 20-21 вересня 2019 р.). Ужгород: Ужгородський національний Університет, 2019. С. 128-130.
2. Тимошук В.Є. Система слідчо-судових дій під час розгляду кримінального провадження судом першої інстанції. *Юридична практика в країнах ЄС та в Україні на сучасному етапі. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Арад, Румунія, 25-26 січня 2019 р.). Arad: Izdevniecība «Baltija Publishing», 2019. С. 583-585.
3. Тимошук В.Є. Тактичні вимоги до проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.* (м. Дніпро, 6-7 вересня 2019 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2019. С. 108-111.

**ПРОПОЗИЦІЇ
ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ СУДОВОГО ОГЛЯДУ У
КПК УКРАЇНИ**

1. Змінити назву ст. 357 КПК України на «Огляд речових доказів».

2. Частину 1 ст. 357 КПК України доповнити двома реченнями такого змісту: «Речові докази повинні бути оглянуті як за клопотаннями учасників судового провадження, так і за ініціативою суду. Розпочинаючи огляд речового доказу, головуючий повідомляє його назву, зазначає коли, за яких обставин і ким був виявлений матеріальний об'єкт та приєднаний до матеріалів кримінального провадження, оголошує процесуальний документ, що містить опис цього доказу».

3. Частину 2 ст. 357 КПК України доповнити трьома реченнями такого змісту: «Вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, суд бере до уваги специфіку їх фізичних ознак, можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання, а також потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду. Огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду, відбувається за правилами, встановленими для проведення огляду на місці. Хід та результати проведення огляду речових доказів поза межами приміщення суду відображаються у протоколі цієї процесуальної дії з додатками, а також на носії інформації, на якому за допомогою технічних засобів зафіксовано зміст такої дії».

4. Частину 3 ст. 357 КПК України викласти у такій редакції: «Під час огляду речових доказів учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду».

5. Частину 1 ст. 358 КПК України доповнити реченням такого змісту: «На початку огляду документа головуючий оголошує його вид, назву, дату складання, реєстраційний номер, відомості про те, від імені якої установи, організації чи органу виданий, його реквізити».

6. Частину 2 ст. 358 КПК України викласти у такій редакції: «Під час огляду документів учасникам кримінального провадження, які беруть у ньому участь, можуть бути поставлені запитання, пов'язані з проведенням огляду».

7. Вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України слова «у виняткових випадках».

8. Вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України останнє речення: «Огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних».

9. Доповнити частину 2 ст. 361 КПК України положенням такого змісту: «Після прибуття на місце та проведення низки підготовчих дій головуючий оголошує про продовження судового засідання, пересвідчується у присутності на ньому учасників кримінального провадження, нагадує їм про завдання огляду та порядок його проведення, а також наголошує на необхідності дотримання розпорядку судового засідання».

10. Частину 5 ст. 361 КПК України викласти у такій редакції: «Проведення огляду та його результати відображаються у протоколі огляду та фіксуються за допомогою відеозапису».

11. Доповнити КПК України новою статтею: **«Стаття 361¹. Протокол огляду місця, речових доказів за їх місцезнаходженням**

1. Протокол огляду місця, огляду речових доказів за їх місцезнаходженням складається із вступної, описової та заключної частин.

2. У вступній частині відображаються: назва процесуальної дії, час її початку і закінчення; найменування суду, що проводить відповідний вид судового огляду; особи, які беруть участь у проведенні судового огляду, із зазначенням їх процесуального статусу, прізвища та ініціалів; місце проведення огляду; відомості про повідомлення учасників судового огляду щодо

застосування технічних засобів фіксації проведення цієї процесуальної дії; технічні характеристики цих засобів, а також носіїв інформації, які використовуватимуться для фіксування ходу та результатів судового огляду; умови, за яких проводився огляд. У вступній частині протоколу має бути зазначено факт роз'яснення головуючим порядку проведення судового огляду поза межами приміщення суду, права та обов'язків його учасників.

3. Описова частина повинна містити відомості про: координати місця огляду; межі місця судового огляду та його орієнтовні розміри; місце огляду; факт проведення реконструкції обстановки на місці огляду, в чому вона полягала та на підставі яких відомостей здійснена; вид, форму, розміри, колір, матеріал, інші ознаки та властивості об'єкта судового огляду; усі дії суду та інших учасників цієї процесуальної дії в тій послідовності, в якій вони проводилися; суб'єкти, умови і порядок застосування технічних засобів, зокрема про об'єкти, методи і види зйомки; запитання, що були поставлені під час судового огляду, в тому числі й ті, що були відведені головуючим, та короткий зміст відповідей на них; усе, на що звертали увагу суду учасники судового огляду; відомості, одержані впродовж його проведення, зокрема документи, предмети, що були вилучені або надані під час огляду.

4. У заключній частині протоколу зазначаються: вилучені речі та документи і спосіб їх ідентифікації; куди вони скеровані або передані на зберігання; факт і спосіб ознайомлення учасників процесуальної дії зі змістом протоколу; додатки, що долучаються до протоколу; зауваження і доповнення до протоколу з боку учасників судового огляду; підписи головуючого та секретаря судового засідання».

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПОРЯДКУ І ТАКТИКИ СУДОВОГО ОГЛЯДУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

I. Загальні положення

1.1. Методичні рекомендації з процедури і тактики судового огляду (далі – Методичні рекомендації) розроблені для суду та учасників судового провадження, які виконують цю процесуальну дію під час кримінального провадження.

1.2. Методичні рекомендації ґрунтуються на нормах Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та розроблених і апробованих криміналістичних рекомендацій.

II. Порядок судового огляду

2.1. Порядок судового огляду речових доказів і документів

2.1.1. Розпочинаючи огляд речового доказу, головуючий повідомляє його назву, зазначає коли, за яких обставин і ким був виявлений матеріальний об'єкт та приєднаний до матеріалів кримінального провадження, оголошує процесуальний документ, що містить опис цього доказу (протокол огляду місця події, обшуку тощо). Особам, яким подається речовий доказ, необхідно роз'яснити їх право звертати увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з його оглядом.

2.1.2. Спочатку речові докази оглядає сам головуючий, потім інші судді, які входять до складу колегії суддів у цьому кримінальному провадженні (якщо справа розглядається судом колегіально), а також присяжними. За потреби

речовий доказ може сприйматися на дотик та запах. Згодом головуючий передає через судового розпорядника (у разі його відсутності – секретаря судового засідання) речові докази для ознайомлення учасникам судового провадження та пропонує висловити з цього приводу свої міркування. Ці суб'єкти можуть акцентувати увагу на певні властивості та стан речових доказів, розкрити їхній зв'язок з уже перевіреними під час судового розгляду доказами, зазначити про інші обставини, пов'язані з оглядом.

2.1.3. Вирішуючи питання про місце проведення судового огляду речових доказів, необхідно зважати на: а) специфіку їх фізичних ознак (велика маса, громіздкість, невіддільність від місця розташування, включення у технологічні процеси тощо); б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційну небезпеку речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду.

2.1.4. Виїзд суду та учасників кримінального провадження для огляду речового доказу – складова частина з'ясування обставин кримінального провадження і перевірки їх доказами. Прибувши на місце знаходження такого доказу, головуючий оголошує там про продовження судового розгляду.

2.1.5. Судовий огляд речових доказів, що знаходяться поза приміщенням суду, відбувається за правилами, встановленими для проведення огляду на місці.

2.1.6. Неприбуття учасників кримінального провадження, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає проведенню огляду речових доказів за їх місцезнаходженням.

2.1.7. На початку огляду документа головуючий оголошує його вид, назву, дату складання, реєстраційний номер, відомості про те, від імені якої установи, організації чи органу виданий, його реквізити. Спершу оглядає документ головуючий, опісля – інші судді, які входять до складу колегії, якщо кримінальне провадження розглядається у колегіальному складі суду. Потім головуючий передає цей документ учасникам кримінального провадження

через судового розпорядника (у разі його відсутності – секретаря судового засідання).

2.1.8. Судовий огляд документа не зводиться лише до його сприйняття та з'ясування наявності відповідних реквізитів. Суд та учасники судового провадження також аналітично осмислюють відображену у ньому інформацію, що дає можливість виявити, для прикладу, невідповідності виду та назви документа його призначенню, різного роду неузгодженості як у змісті самого документа (послідовність викладу його частин, наявність взаємозв'язку між ними), так і у співвідношенні з іншими уже перевіреними та оціненими доказами (достовірність викладених у ньому відомостей).

2.1.9. Вибір моменту для огляду речових доказів і документів залежить від того, як вони стосуються кримінально-протиправних діянь обвинуваченого та визначається змістом показань допитаних під час досудового розслідування осіб. Огляд речових доказів і документів доцільно проводити не ізольовано від дослідження інших доказів, а паралельно з останніми, забезпечуючи, у такий спосіб, взаємодоповнення і взаємопідтвердження один одним. Так, огляд речових доказів і документів видається доцільним проводити під час допиту, ставлячи запитання, що стосуються ознак таких доказів або обставин, пов'язаних з їх появою у матеріалах кримінального провадження. Розпочинати з'ясування обставин кримінального провадження та перевірку їх доказами з огляду речових доказів і документів рекомендується лише за умови заперечення обвинуваченим своєї вини, якщо такі докази спростовують його доводи. Якщо речові докази та (або) документи підлягатимуть експертизі, то їх судовий огляд передуватиме її проведенню.

2.2. Порядок огляду на місці

2.2.1. Огляд на місці може бути проведений як щодо приміщення чи місця, що раніше були піддані огляду впродовж досудового розслідування, так і стосовно приміщення та місцевості, що раніше не оглядалися.

2.2.2. Огляд на місці проводить весь склад суду. В огляді також беруть участь секретар судового засідання, судовий розпорядник. Учасники судового провадження під час проведення цієї процесуальної дії користуються однаковими процесуальними правами.

2.2.3. Участь в огляді на місці свідків доцільна, якщо їх показання стосуються місця, що оглядають. Зокрема вони можуть повідомити, чи змінилася обстановка місця події, де знаходилися учасники події, надати допомогу у з'ясуванні обставин та окремих деталей обстановки тощо.

2.2.4. Участь спеціалістів необхідна для надання суду компетентної допомоги з фахових(для прикладу, в огляді місця дорожньо-транспортної події) та технічних (для фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії)питань.

2.2.5. Експерт залучається до проведення огляду на місці за для вивчення обстановки та обставин події, що стосуються предмету експертизи. Так, участь експерта в огляді на місці є необхідною, коли суд вважає, що експерт при проведенні дослідження має врахувати відомості, що можуть бути одержані тільки за результатами цієї процесуальної дії. До того ж, експерт залучається до огляду на місці й у випадку, коли суд перевіряє висновок експерта з урахування обстановки цього місця.

2.2.6. В огляді на місці можуть брати участь й інші суб'єкти – представники підприємств, установ, організацій, на території або у приміщеннях яких проводиться огляд; працівники поліції, які забезпечують порядок під час проведення огляду; працівники конвойної служби, які забезпечують охорону обвинуваченого; допоміжний персонал, що надає суду технічну допомогу.

2.2.7. Спостерігати за проведенням огляду на місці можуть будь-які особи.

2.2.8. Під час проведення огляду на місці дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду та опечатуванню із завіренням підписами головуючого та секретаря

судового засідання. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточний огляд в залі судового засідання.

2.2.9. Понад те, суд має право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

2.2.10. Ухвалу про огляд житла чи іншого володіння особи виконують суд та учасники судового провадження.

2.2.11. Огляд житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали суду повинен відбуватися в час, коли заподіюється найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки суд не вважатиме, що виконання такої умови може істотно зашкодити меті огляду.

2.2.12. Перед початком виконання ухвали суду особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності – іншій присутній особі судовим розпорядником, або секретарем судового засідання повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія.

2.2.13. Суд не має права заборонити учасникам огляду користуватися правовою допомогою адвоката або представника. Суд зобов'язаний допустити такого адвоката або представника до огляду на будь-якому етапі його проведення.

2.2.14. У разі відсутності осіб копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у житлі чи іншому володінні особи. Суд зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у житлі чи іншому володінні особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

2.2.15. Огляд на місці проводиться в обсязі, необхідному для досягнення мети огляду.

2.2.16. Під час проведення огляду на місці дозволяється відкривати закриті приміщення, сховища, речі, якщо особа, присутня при огляді,

відмовляється їх відкрити або огляд здійснюється за відсутності особи, яка володіє житлом чи іншим володінням.

2.2.17. Другий примірник протоколу огляду на місці разом із доданим до нього описом вилучених документів та тимчасово вилучених речей (за наявності) вручається особі, у якої проведено огляд, а в разі її відсутності – повнолітньому членові її сім'ї або його представникові.

2.2.18. У ході проведення огляду на території або у приміщенні підприємства, установи або організації другий примірник протоколу вручається керівнику або представникові підприємства, установи або організації.

2.2.19. Виїзд суду та учасників кримінального провадження для огляду на місці – складова частина цієї процесуальної дії. Тому після прибуття на місце та проведення низки підготовчих дій головуючий оголошує про продовження судового засідання, пересвідчується у присутності на ньому учасників кримінального провадження, нагадує їм про завдання огляду та порядок його проведення, а також наголошує на необхідності дотримання розпорядку судового засідання.

III. Фіксація ходу та результатів проведення судового огляду

Проведення судового огляду згідно з ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України та ст. 108 КПК України фіксується за допомогою технічних засобів, а також у журналі судового засідання. За правовим значенням ці засоби фіксації є обов'язковими.

Відповідно до п. 4 ст. 108 КПК України у журналі судового засідання відображається сам факт виконання судового огляду – зазначається час проведення огляду та його вид, а також передані суду впродовж цієї процесуальної дії речі та документи.

3.1. Протокол огляду місця, судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням

3.1.1. Окремо у ч. 5 ст. 361 КПК України зазначено, що проведення огляду на місці і його результати відображаються у протоколі огляду місця та можуть фіксуватися технічними засобами. Проведення судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду також належить фіксувати у протоколі.

3.1.2. За структурою протокол огляду місця, судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням традиційно складається із вступної, описової та заключної частин.

3.1.3. У вступній частині цього протоколу відображають: назву процесуальної дії, час її початку і закінчення; найменування суду, що проводить відповідний вид судового огляду; осіб, які беруть участь у проведенні судового огляду, із зазначенням їх процесуального статусу, прізвища та ініціалів; місце проведення огляду; відомості про повідомлення учасників судового огляду щодо застосування технічних засобів фіксації проведення цієї процесуальної дії; технічні характеристики цих засобів (виробник та модель фотоапарата чи відеокамери, об'єктивів, фотоспалаху), а також носіїв інформації, які використовуватимуться для фіксування ходу та результатів судового огляду (виробник і тип носія, обсяг пам'яті, серійний номер); умови (погода, температура, освітлення), за яких проводився огляд.

3.1.4. Окрім цього, у вступній частині протоколу має зазначатися факт роз'яснення головуючим порядку проведення судового огляду поза межами приміщення суду, права та обов'язків його учасників.

3.1.5. Описова частина протоколу огляду місця, судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням повинна містити відомості про: координати місця огляду (населений пункт, вулиця, номер будинку, квартири; відстань до найближчого населеного пункту, якщо місце огляду знаходиться за його межами); межі місця судового огляду та його орієнтовні розміри; місце огляду;

факт проведення реконструкції обстановки на місці огляду, в чому вона полягала та на підставі яких відомостей здійснена; вид, форму, розміри, колір, матеріал, інші ознаки та властивості об'єкта судового огляду; усі дії суду та інших учасників цієї процесуальної дії в тій послідовності, в якій вони проводилися; суб'єкти, умови і порядок застосування технічних засобів, зокрема про об'єкти, методи і види зйомки; запитання, що були поставлені під час судового огляду, в тому числі й ті, що були відведені головуючим, та короткий зміст відповідей на них; усе, на що звертали увагу суду учасники судового огляду; відомості, одержані впродовж його проведення, зокрема документи, предмети, що були вилучені або надані під час огляду.

3.1.6. До правил заповнення описової частини протоколу огляду місця належать:

- 1) протокол необхідно писати зрозуміло, короткими реченнями, використовуючи загальноприйняті терміни;
- 2) опис кожного об'єкта має здійснюватися від загальної характеристики до його окремих ознак;
- 3) відстань між елементами обстановки місця огляду належить вказувати якомога точніше;
- 4) необхідно уникати невизначених виразів на зразок «неподалік», «біля», «у бік», тощо;
- 5) лише завершивши опис одного об'єкта, можна переходити до опису іншого;
- 6) об'єкти, пов'язані між собою, доцільно описувати послідовно один за одним, аби створити правильну уяву про їх взаємозв'язок (скажімо, двері і замок);
- 7) однакові об'єкти доцільно називати одним терміном, але їм потрібно додавати послідовний номер (для прикладу, дерево № 1, дерево № 2 тощо).

3.1.7. У заключній частині протоколу зазначають: вилучені речі та документи і спосіб їх ідентифікації; куди вони скеровані або передані на

зберігання; факт і спосіб ознайомлення учасників процесуальної дії зі змістом протоколу; додатки, що долучають до протоколу (наприклад, фототаблиця, схема місця огляду); зауваження і доповнення до протоколу з боку учасників судового огляду; підписи головуючого та секретаря судового засідання.

3.1.8. Цей протокол належить виготовити під час або відразу ж після закінчення огляду. Для цього секретар судового засідання впродовж судового огляду робить чорнові записи. Якщо з об'єктивних причин цього зробити неможливо (дощ, сніг тощо), то секретар судового засідання складає протокол огляду на підставі чорнових записів за першої можливості.

3.2. Фотозйомка проведення судового огляду

3.2.1. Фотозйомка під час судового огляду дає можливість закріпити: а) розташування місця огляду у навколишній обстановці; б) шляхи підходу до цього місця; в) обстановку місця огляду; г) розташування елементів обстановки місця щодо один одного; д) властивості, стан та ознаки окремих об'єктів.

3.2.2. Фіксація всього виявленого під час судового огляду вимагає дотримання методичної послідовності фотографування. Це досягається виконанням орієнтуючої, оглядової, вузлової і детальної зйомки.

3.2.3. Орієнтуючу зйомку використовують для відображення загального виду місця, об'єкта судового огляду разом із навколишньою обстановкою. Деталі оточуючої обстановки виконують роль орієнтирів для визначення місця огляду та його елементів. Цей вид зйомки проводять на початку судового огляду. Орієнтуючу зйомку виконують панорамним методом або з використанням ширококутного об'єктива (з фокусною відстанню 11-24 мм за використання з дзеркальних або бездзеркальних фотоапаратів з розміром матриці 24x36 мм).

3.2.4. Панорамну зйомку здійснюють двома способами: а) з однієї точки, шляхом повороту фотоапарата навколо вертикальної осі з почерговим

захопленням наступної ділянки об'єкта, що фотографують; б) з декількох точок шляхом переміщення по лінії, паралельній об'єкту, який фотографують.

3.2.5. До основних вимог, що ставляться до панорамної зйомки належать: 1) фотоапарат має бути встановлений під одним кутом нахилу під час проведення всієї серії панорамних світлин у такий спосіб, щоб оптична вісь об'єктива була паралельна площині, на якій встановлений фотоапарат; 2) зйомка наступних ділянок об'єкта, якого фотографують, із захопленням частини попередньої ділянки, що забезпечує одержання на сусідніх кадрах спільних орієнтирів, по яких здійснюють суміщення фотознімків в одну фотопанораму; 3) дотримання певних умов зйомки (діафрагма – для забезпечення достатньої глибини різкості, використання UV світлофільтра для усунення деякої кількості ультрафіолетових променів і створення контрастнішої світлини тощо).

3.2.6. Оглядову зйомку проводять для фіксування місця, об'єкта судового огляду з невеликим охопленням навколишньої обстановки, як правило, з декількох точок, кількість яких залежить від складності обстановки. Цей вид зйомки дає уяву про місце огляду, розташування та взаємозв'язок його елементів. Оглядових знімків виготовляють декілька, фотографуючи місце, об'єкт з різних боків.

3.2.7. Вузлова зйомка дає можливість зафіксувати найважливіші частини (ділянки) місця судового огляду, окремі об'єкти обстановки місця. Вона покликана розгорнути місце огляду, закріплюючи великим планом деякі елементи обстановки, показати стан групи об'єктів.

3.2.8. Детальна зйомка призначена для фіксації властивостей, стану та ознак окремих предметів великим планом. Завдяки ній можливо визначити дійсні розміри сфотографованого об'єкта або його окремих деталей. Детальна зйомка виконується зверху масштабним способом.

3.2.9. Здійснюючи масштабну зйомку важливо: 1) в одній площині поряд з об'єктом, що фотографують, помістити масштабну лінійку з міліметровими деталями, яка орієнтує у дійсних розмірах об'єкта; 2) встановити фотоапарат

паралельно площині об'єкта, який знімають, та спрямувати об'єктив у центр цього об'єкта.

3.2.10. Фотознімки, які відображають процес і результати судового огляду, оформляють у вигляді фототаблиці, яка виконує згідно з п. 4 ч. 2 ст. 105 КПК України роль додатку до протоколів огляду місця чи огляду речового доказу.

3.2.11. Фототаблицю виготовляє особа, яка проводила фотографування, – спеціаліст з дотриманням таких правил:

- перший аркуш фототаблиці містить інформацію про те, що вона є додатком до протоколу судового огляду та дату його проведення;
- знімки у фототаблиці розміщують у відповідному порядку залежно від відображених у протоколі судового огляду відомостей (орієнтуючі, оглядові, вузлові, детальні). Усі знімки у фототаблиці повинні мати єдину, послідовну нумерацію;
- світлини повинні бути взаємопов'язані. Тобто, обстановка, яка закріплена на оглядовому знімку, відтворюється і на вузловому; об'єкт, відображений на вузловому знімку фіксується також і на детальному. На орієнтуючих і оглядових фотографіях стрілками вказують місця розміщення об'єктів, зафіксованих на вузлових і детальних фотозображеннях. Стрілки – вказівники нумерують, а у написах під знімками роблять пояснення, на що вони вказують;
- написи під знімками повинні розкривати їхній зміст, конкретизувати місце і об'єкт зйомки;
- фотографії виготовляють форматом 13x18 см (за винятком панорамних, які можуть мати розмір 9x13 см чи 10x15 см) з мінімальною роздільною здатністю 300 dpi. Їх наклеюють на стандартні бланки фототаблиць чи на окремі аркуші цупкого паперу;
- панорама складається з декількох знімків, що наклеюють на один аркуш паперу. Решту фотографій приклеюють окремо;
- з метою підвищення якості відтворення важливих деталей допускається

- обробка цифрових зображень у частині яскравості, контрастності, зміни балансу білого, підвищення різкості тощо;
- кожен знімок скріплюють відбитком печатки криміналістичного підрозділу органу досудового розслідування, де працює спеціаліст, у такий спосіб, щоб одна частина відбитку була відображена на фотографії, а інша частина – на бланку чи аркуші фототаблиці;
 - кожен бланк чи аркуш фототаблиці скріплюють підписом особи, яка її виготовила;
 - якщо фототаблицю виготовляють в рамках одного технологічного процесу (за допомогою кольорового лазерного, струменевого принтера або інших засобів друку) печаткою завіряють тільки підпис спеціаліста;
 - на останньому аркуші у спеціально наклеєному конверті розміщують карту пам'яті з вихідними файлами фотографій. Конверт також скріплюють печаткою.

3.3. Відеозапис проведення судового огляду

3.3.1. Беручи до уваги припис ч. 2 ст. 361 КПК України про те, що огляд на місці здійснюється згідно з правилами, передбаченими для огляду під час досудового розслідування, а огляд житла чи іншого володіння особи, згідно з ч. 2 ст. 237 КПК України, проводиться за правилами, визначеними для обшуку житла чи іншого володіння особи, огляд на місці, об'єктом якого є житло чи інше володіння особи, відповідно до ч. 2 ст. 107, ч. 10 ст. 236 КПК України обов'язково фіксують за допомогою відеозапису.

3.3.2. Відеозапис застосовують під час проведення судового огляду з метою фіксації того ж обсягу інформації, що й при фотографуванні, однак з огляду на специфіку операторських методів, така зйомка поділяється на зйомку дрібним (загальним), середнім і великим планами. Зйомка дрібним планом виконує роль орієнтуючої фотозйомки. Найчастіше з дрібного плану розпочинається відеофільм. Ця зйомка вводить у загальну оточуючу обстановку

місця огляду. Середній план демонструє безпосередньо місце судового огляду, фіксує загальне розташування об'єктів, осіб, які беруть участь у процесуальній дії, і виконуваними ними ролі. Великий план виділяє деякі, найважливіші об'єкти зйомки та дії учасників, фіксує загальні та окремі ознаки предметів, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Це роблять за допомогою таких операторських прийомів як: «панорамування», «наїзд», «від'їзд» тощо. Прийом «наїзд» служить для виділення із загальної обстановки того або іншого об'єкта, а «від'їзд» дозволяє прив'язати об'єкт, зафіксований великим планом, до оточуючої обстановки. З метою досягнення більшої інформативності, дрібні предмети, сліди, особливості поведінки та емоційного стану учасників судового огляду з числа обвинувачених, потерпілих, свідків фіксують з акцентуванням уваги на них.

3.3.3. Упродовж відеозапису фільмуванню підлягає уся процесуальна дія від початку до кінця. Фільм komponують з трьох послідовних частин: вступної, основної та заключної. У вступній частині відображають процес з моменту, коли головуєчий після прибуття складу суду та учасників кримінального провадження на місце огляду оголошує про продовження судового засідання. На початку відеозапису необхідно зафіксувати учасників судового огляду. На цьому етапі у відеофільмі також демонструють роз'яснення учасникам цієї процесуальної дії їх прав та обов'язків, необхідність виконання розпоряджень головуєчого, повідомлення про застосування відеозапису під час судового огляду. В основній частині відеофільму фіксують хід судового огляду із синхронним звукозаписом висловлювань його учасників. У процесі відеозапису рекомендується давати коментарі: що знімається, внаслідок яких дій встановлені ті або інші відомості. Коментарі повинні бути зрозумілими та чіткими. З огляду на те, що головуєчий керує оглядом на місці, стежачи за дотриманням вимог кримінально-процесуальної форми, покладення на нього ще й функції коментування видається надмірним і зайвим. Тому саме спеціалісту доцільніше коментувати хід та результати судового огляду. Заключну частину відеофільму знімають після демонстрації учасникам

судового огляду вступної та основної його частин. У кадрах, знятих середнім і великим планами, фіксують опитування головуючим учасників судового огляду, чи відповідає відеозапис змісту та результатам судового огляду. Завершується фільм відповідями на поставлені запитання та повідомленням головуючого про час закінчення цієї процесуальної дії.

3.4. Виготовлення схем місця судового огляду та об'єктів, що мають значення для кримінального провадження

3.4.1. Графічним способом фіксації змісту та результатів судового огляду є виготовлення схем місця та об'єктів, що мають значення для кримінального провадження.

3.4.2. Схемою місця, об'єктів є графічне зображення місця події, місцевості, житла чи іншого володіння особи та окремих об'єктів в ортогональній проекції з використанням умовних позначень, виконане у відповідному масштабі або без нього.

3.4.3. До правил виготовлення схеми огляду місця, об'єкта належать:

- схема повинна містити: назву; вказівку на те, що є додатком до протоколу; дату складання; відомості про особу, яка його склала (процесуальний статус, прізвище та ініціали); напрям сторін світу (позначають стрілкою «Пн-Пд»); пояснювальні написи; розшифрування умовних позначень; підпис особи, яка склала схему;
- у схемі повинна бути повно і точно відображена обстановка місця судового огляду, але, водночас, не містити деталей, що не стосуються до події, яка є предметом судового розгляду;
- схема має включати тільки загальноприйняті позначення об'єктів на місцевості та у приміщенні;
- схема повинна бути складена в єдиному масштабі з прийнятим зменшенням усіх розмірів з таким розрахунком, щоб обраний масштаб забезпечував відображення відповідних об'єктів;

- плани приміщень виготовляють у великому масштабі. Одночасно паралельно до країв аркуша загальноприйнятими умовними позначеннями на нього наносять лінії стін приміщення, дверей, перегородок. Згодом у напрямку від стін до центру схеми позначають найважливіші об'єкти і сліди, роблять пояснювальні написи та здійснюють орієнтування схеми за напрямками світу;
- складаючи схеми багатоповерхової будівлі або будівлі з великою кількістю кімнат, насамперед, важливо визначити, яку геометричну фігуру утворює проекція зовнішніх контурів цієї будівлі. Потім рекомендується окреслити контури будівлі, вікна, двері та інші важливі об'єкти. Після цього схему потрібно зорієнтувати за сторонами світу. Насамкінець, необхідно нанести контури внутрішніх приміщень, що дотикаються до зовнішніх стін будівлі, а потім й інших;
- схему місцевості виготовляють за правилами топографічної зйомки. Для цього, зокрема, використовують компас та візирну лінійку. Потрібно обрати таку вихідну точку, з якої були б добре помітні основні орієнтири місцевості та об'єкти, що мають значення для кримінального провадження;
- під час нанесення на схему орієнтирів та інших об'єктів огляду використовують спосіб засічок та спосіб прикладів за напрямками;
- у ході складання схем лісових масивів, ділянок доріг, сільськогосподарських угідь рекомендується користуватися картами-схемами, що наявні у місцевих радах, підрозділах Укравтодору, органах Держгеокадастру.

3.5. Виготовлення копій, зразків речей і документів

3.5.1. За наслідками огляду на місці може виникнути необхідність моделювання обстановки та окремих елементів місця огляду. Такий спосіб фіксації дає можливість створити предметний зразок об'єкта.

3.5.2. Застосуванню предметних засобів фіксації об'єктів судового огляду передують такі етапи: 1) їхнє закріплення в описовій частині протоколу із вказівкою на їх місце знаходження та індивідуальні ознаки; 2) вказівка у заключній частині протоколу про вилучення об'єктів з місця огляду, та їх упаковку; 3) фотографування цих об'єктів з різних ракурсів та (або) відеозйомка середнім і великим планом.

3.5.3. Кожен предмет, що вилучають за наслідками судового огляду, має бути упакований у спосіб, який унеможлиблює пошкодження або знищення такого предмету чи слідів на ньому.

3.5.4. Вид упаковки предмета залежить від особливостей його форми, маси, розміру, складу тощо. Найпоширенішою та універсальною є упаковка в поліетиленові пакети.

3.5.5. Упаковка має бути максимально герметичною (для прикладу, якщо предмет поміщається у поліетиленовий пакет-струну (gripper) або паперовий конверт, то пакет закривають застібкою Zip-Lock, а конверт заклеюють). До того ж, до усіх вилучених предметів повинна бути прикріплена бирка з пояснювальним написом (місце виявлення, під час якої процесуальної дії вилучені, дата), а також підписом спеціаліста.

3.5.6. У разі упаковки предмета у жорстку ємність на неї наклеюють бирку з вищевикладеними відомостями.

IV. Тактика проведення судового огляду

Тактика проведення судового огляду охоплює три етапи: підготовчий, дослідницький і заключний.

4.1. Підготовчий етап проведення судового огляду

4.1.1. Підготовчий етап проведення судового огляду розпочинається з моменту прийняття рішення про проведення цієї процесуальної дії.

4.1.2. Цей етап включає дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду.

4.1.3. До виїзду на місце судового огляду головуючий повинен вжити таких заходів.

4.1.3.1. Виокремити завдання, на вирішення яких спрямований запланований різновид судового огляду. Для цього потрібно дослідити та оцінити докази (наприклад, показання обвинуваченого, потерпілого, свідків, документи), що дасть можливість визначити обставини, які необхідно з'ясувати під час судового огляду. Так само оголошення та огляд документів, зокрема протоколу огляду місця події, сприятиме встановленню певних неточностей, суперечностей, прогалин у доказовому матеріалі, що можуть бути усунуті за допомогою судового огляду.

4.1.3.2. Визначити місце та час проведення судового огляду. Огляд на місці проводиться там, де відбулася подія, що є предметом судового розгляду. Натомість речовий доказ оглядається поза межами приміщення суду за його місцезнаходженням.

Головуючий має з'ясувати, які житлові будівлі, установи, дороги знаходяться неподалік місця судового огляду. Якщо ця процесуальна дія проводитиметься у нежитловому приміщенні, то доцільно також дізнатися графік роботи підприємства, установи, поверховість будівлі, наявність запасного виходу та інші необхідні відомості.

Обидва види судового огляду проводять у денний час. Доцільніше планувати проведення цієї процесуальної дії на першу половину дня. Це зумовлено тим, що оглядом можуть охоплюватися значні ділянки місцевості і для цього витрачається чимало часу. У зимовий період тривалість світлового дня невелика, тому під час проведення огляду на місці у другій половині дня може швидко сутеніти, що негативно позначиться на ефективності його проведення. Світлий період доби створює оптимальні умови для організації

роботи, фіксації ходу та результатів судового огляду, сприяє всебічному, повному обстеженню обстановки, доброму орієнтуванню на місцевості.

Крім того, обираючи час огляду на місці, доцільно враховувати такі об'єктивні умови, як інтенсивність руху транспорту на відповідній ділянці дороги, проведення неподалік ремонтних робіт та інші обставини, що можуть перешкодити його проведенню. Тож необхідно вибрати такий час, коли вказаних обставин не буде або забезпечити тимчасове припинення руху на конкретній ділянці автошляху чи зупинення робіт на період проведення судового огляду.

4.1.3.3. Обміркувати способи і засоби прибуття на місце судового огляду, розпорядитися про доставку обвинуваченого, який перебуває під вартою, з'ясувати можливість залучення пересувної криміналістичної лабораторії.

4.1.3.4. Вивчити літературу з тактики і психології огляду на місці, фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також здійснити консультивання зі спеціалістами з відповідних питань (про послідовність дій на місці, про залучення осіб, які надаватимуть технічну допомогу, про можливості та порядок застосування технічних засобів тощо).

4.1.3.5. Окреслити коло суб'єктів, яких необхідно залучити до проведення судового огляду, та забезпечити їх належний виклик. Після прибуття на місце огляду головуючий може дійти висновку, що коло учасників цієї процесуальної дії необхідно розширити. Для прикладу, залучити технічних помічників з метою переміщення вантажів, проведення розкопок тощо. У такому разі судовий огляд належить відкласти або зробити перерву в судовому засіданні.

4.1.3.6. Дати вказівку секретареві судового засідання (судовому розпоряднику) підготувати засоби, необхідні для проведення огляду на місці та судового огляду речових доказів за їх місцезнаходженням.

4.1.3.7. Узгодити зі спеціалістом укомплектованість уніфікованої криміналістичної валізи (наявність фото-, відеоапаратури, засобів вимірювання та освітлення, пошукових засобів, набору для виявлення, фіксації та вилучення слідів, виготовлення копій, зразків об'єктів, засобів упаковки об'єктів, що

вилучатимуться, тощо) з урахуванням як загальних вимог до проведення судового огляду, так і конкретних особливостей майбутньої процесуальної дії у цьому кримінальному провадженні.

4.1.3.8. Скласти план проведення огляду на місці або огляду речового доказу за місцезнаходженням. Планом судового огляду є модель тих дій та рішень, які необхідно здійснити у зв'язку з його проведенням. У ньому мають бути відображені: завдання судового огляду, що підлягають вирішенню при його проведенні; місце та час судового огляду; його суб'єкти; заходи, що забезпечують належний порядок проведення судового огляду; де, ким та які дії проводитимуться; де мають знаходитися учасники судового огляду; технічні засоби, які використовуватимуться для фіксації ходу та результатів судового огляду; що саме буде фіксуватися, з якої точки, яким планом.

4.1.4. Прибувши на місце судового огляду (польова стадія), головуючий повинен:

4.1.4.1. Розпорядитися про видалення з місця огляду сторонніх осіб (які не є учасниками судового огляду, власниками чи володільцями об'єктів, в яких проводитиметься судовий огляд, та не виконують технічних функцій), недопущення проникнення їх на це місце, а також оточення певних ділянок місцевості(наприклад, лісового масиву, житлового кварталу). Таке розпорядження дається співробітникам поліції.

4.1.4.2. Повідомити про продовження судового розгляду, необхідність дотримання розпорядку судового засідання; оголосити завдання і послідовність судового огляду; роз'яснити права, обов'язки спеціалісту, а також попередити його про юридичну відповідальність за відмову чи ухилення від виконання своїх обов'язків, якщо він вступає у процес на цьому етапі кримінального провадження; проінструктувати кожного з учасників цієї процесуальної дії про його роль у ній (що, коли робити, де знаходитися).

Спеціаліст може надати допомогу головуючому у роз'ясненні учасникам судового провадження порядку пересування по місці огляду, правил поводження з об'єктами, що підлягають огляду. Крім того, він пропонує

головуючому план своїх дій під час огляду на місці, що забезпечує виконання поставлених перед спеціалістом завдань, уточнює послідовність дій щодо фіксації ходу та результатів цієї процесуальної дії, а також по вилученню слідів та інших об'єктів.

4.1.4.3. Перевірити наявність засобів, які покликані забезпечити належне проведення ходу та результатів судового огляду, а за необхідності – прийняти відповідне рішення (про оголошення перерви в судовому засіданні або про відкладення судового розгляду) щодо поповнення нестачі.

4.1.4.4. З'ясувати, чи внесені (ким, які саме, з якою метою) зміни в обстановку місця огляду з моменту проведення слідчого огляду або вчинення кримінального правопорушення (якщо це місце оглядатиметься вперше). Зміни до обстановки місця судового огляду зумовлюються атмосферними явищами, іншими природними процесами, діями людей, тварин, життєдіяльністю рослин тощо.

4.1.4.5. За необхідності здійснити реконструкцію обстановки місця огляду, якій обов'язково має передувати допит як свідків спеціалістів та понятих, які брали участь в огляді місця події під час досудового розслідування, а також учасників події.

Під час огляду на місці здійснюють реконструкцію обстановки та (або) окремих об'єктів, механізму події (відновлення початкового розташування предметів на місці події, розташування на відповідних місцях учасників та очевидців події, поновлення матеріальних засобів).

Обстановка місця події є цінним джерелом інформації, яка необхідна для пізнання суті досліджуваної події. У результаті змін, що вносяться до обстановки місця події, втрачається значна частина інформації про злочин та особу, яка його вчинила. Але обстановка на місці злочину ніколи не зникає повністю, безповоротно. Деякі елементи обстановки залишаються абсолютно не видозміненими (приміщення, ділянки місцевості тощо), інші – змінені піддаються проведенню криміналістичної реконструкції.

Належить розрізняти реконструкцію під час проведення судового огляду місця, що було об'єктом дослідження у стадії досудового розслідування, та місця, яке раніше не оглядали.

Реконструкцію проводять на підставі показань свідків, які знають обсяг та характер змін, що відбулися, і порівняння цих показань з протоколом огляду місця події, фотографій, схем, якщо огляд місця проводився під час досудового розслідування. Реконструкцію обстановки у місці, що раніше не оглядали, здійснюють з урахуванням показань свідків та раніше витребуваних документів (для прикладу, з офіційного поверхового плану відповідної будівлі до і після перепланування).

Реконструкція полягає у поверненні меблів чи інших речей, винесених з приміщення, та розташуванні їх у попередньому порядку. За відсутності таких об'єктів, їх можна замінити макетами, муляжами чи умовними зображеннями на картоні або папері. У випадку перепланування приміщення, здійснити реконструкцію не видається можливим. Суду залишається лише достеменно з'ясувати та зафіксувати усі зміни, що відбулися, оскільки в іншому разі проведення огляду на місці втрачає сенс.

У протоколі огляду місця має бути відображений не тільки сам факт реконструкції, але й те, на підставі яких відомостей її проводили, які науково-технічні засоби застосовували, у чому вона полягала, умови її проведення та результати. Крім того, місце огляду має бути сфотографоване до та після реконструкції, а сам її процес – зафіксований за допомогою відеозапису. Це дасть можливість об'єктивно оцінити обставини, що зумовили необхідність у реконструкції, та відповідність між первинною та реконструйованою обстановкою місця огляду.

Після проведення усіх наведених дій та ухвалення рішень підготовчого характеру, суд і учасники судового провадження можуть перейти до наступного (дослідницького) етапу, який полягає у безпосередньому огляді відповідного місця.

4.2. Дослідницький етап проведення судового огляду

4.2.1. Дослідницький етап проведення судового огляду є центральною, найбільш трудомісткою частиною цієї процесуальної дії. Він розпочинається зі сприйняття та вивчення судом і учасниками судового провадження обстановки місця огляду, взаєморозташування на ній відповідних об'єктів.

4.2.2. Цей етап судового огляду охоплює три стадії: оглядову, статичну і динамічну.

4.2.3. На оглядовій стадії головуючий, оперуючи уже перевіреною під час судового розгляду інформацією, вчиняє такі дії та приймає такі рішення.

4.2.3.1. Проводить попередній або загальний огляд на місці (рекогносцировку) з метою визначення його меж та способу виконання, а також вирішує інші організаційні й тактичні питання. Крім того, рекогносцировка дає можливість: а) ознайомитися з особливостями місця аби під час огляду не залишилися поза увагою окремі елементи обстановки місця; б) з'ясувати під час огляду окремі деталі механізму події, зумовлені особливостями місцевості; в) визначити заходи, що унеможливають втечу обвинуваченого, оптимальне використання впродовж судового огляду спеціалістів, технічного персоналу, науково-технічних засобів.

Попередній огляд на місці значно збільшує можливості суду та учасників судового провадження щодо мисленого відтворення події кримінального правопорушення, полегшує процес пізнання цієї події.

Порядок попереднього огляду полягає у тому, що поки всі учасники судового провадження перебувають в одному місці, головуючий обстежує територію місця огляду, повідомляє секретарю судового засідання про сприйняте, а іншим учасникам – відомості, які фіксують у протоколі огляду місця. Він також роз'яснює учасникам судового провадження їхнє право робити зауваження з цього приводу і запитує у них про їх наявність. Головуючий повинен зауваження обґрунтовано прийняти або відхилити.

До попереднього огляду на місці головуючий може залучити спеціаліста для допомоги у визначенні меж огляду, а також обранні найдоцільнішого способу його проведення. Вивчивши інформацію про подію кримінального правопорушення, спеціаліст під час ознайомлення з обстановкою місця та виборі способу огляду, повідомляє головуючого про оптимальний маршрут пересування, місця, де додатково можуть знаходитися сліди вчинення кримінального правопорушення та інші об'єкти, не виявлені під час огляду місця події у стадії досудового розслідування. Звідси випливає, що іноді доцільно ознайомити спеціаліста з матеріалами кримінального провадження в частині, необхідній для виконання поставлених перед ним завдань.

До того ж, спеціаліст може надати допомогу головуючому у роз'ясненні учасникам судового провадження порядку пересування по місці огляду, правил поводження з об'єктами, що підлягають огляду.

Водночас спеціаліст не повинен підміняти головуючого, а головуючий не уповноважений передоручати спеціалісту свої обов'язки.

Під час огляду на місці спеціаліст надає суду такі види допомоги: а) криміналістичну – пояснення механізму утворення слідів; б) методичну – реалізація прийомів виявлення, фіксації та вилучення доказів; в) технічну – фіксація ходу та результатів проведення цієї процесуальної дії.

Між головуючим та спеціалістом має бути встановлена система зв'язку, що реалізується за допомогою жестів, сигналів, за якими спеціаліст повинен проводити фотозйомку, відеозапис. Такий зв'язок дає можливість проводити зйомку оперативно, без затримок, не відволікаючи увагу учасників судового провадження від огляду на місці.

4.2.3.2. Визначає межі огляду на місці, що піддаватиметься дослідженню. Під межами огляду на місці виправдано розуміти лінію, що проходить навколо місця судового огляду, та визначається простором приміщення або штучним загородженням (маркерною стрічкою, мотузкою, попереджувальними прапорцями, наявними транспортними засобами тощо) території відкритої місцевості, у рамках якої відбулася подія кримінального правопорушення,

знаходяться сліди його вчинення, а також шлях прибуття та виходу обвинуваченого з цього місця. Такі межі визначають з урахуванням багатьох чинників – характеру події, дій її учасників, особливостей місця (приміром, лісосмуга, ділянка дороги, приміщення) та локалізації окремих елементів, закономірностей механізму слідоутворення тощо. На основі цих відомостей формують мислену модель події, яка підлягає уточненню, конкретизації під час судового огляду.

Свою думку щодо меж огляду на місці, звичайно, можуть висловити й учасники судового провадження. Однак у будь-якому випадку остаточне рішення ухвалює головуючий.

Під час огляду на місці не варто відкидати випадки розширення або звуження його меж. Так, судовий огляд за площею може співпадати з оглядом місця події повністю або частково чи, навіть, охоплювати додаткову територію, приміщення. Не виключені й ситуації судового огляду тих об'єктів, що є елементами місця події, але з певних причин не обстежені впродовж огляду місця події.

4.2.3.3. Визначає зону у безпосередній близькості від місця судового огляду для розташування обладнання та устаткування, що використовуватимуть впродовж виконання цієї процесуальної дії, а також зону для тимчасового зберігання вилучених доказів.

4.2.3.4. Приймає рішення про спосіб огляду на місці. Це поняття охоплює такі складові: а) спосіб просторового охоплення місця події; б) напрям руху під час огляду; в) спосіб дослідження окремих елементів обстановки вчинення кримінального правопорушення.

Насамперед, важливо визначитися з вихідною точкою судового огляду (інформаційним вузлом, опорним пунктом), яка містить чимало криміналістично значущих відомостей, та, з якою, за конкретної ситуації, найдоцільніше його розпочати.

З вибором вихідної точки пов'язаний спосіб самого огляду на місці.

Найпоширенішим є круговий спосіб огляду (зліва направо за годинниковою стрілкою від центру або до центру; тут поступово збільшується чи відповідно зменшується радіус площі, що оглядається), який залежно від напрямку спіралі поділяється на: ексцентричний – від центру та концентричний – до центру.

З використанням першого з них, огляд на місці розпочинають від центру – інформаційного вузла (для прикладу, місця зламу, епіцентру вибуху) до периферії, тобто визначених раніше меж судового огляду. І, навпаки, у разі застосування концентричного способу, огляд на місці відбувається з периферії до центру.

Судовий огляд від центру до периферії проводять, якщо: а) в обстановці місця немає центру чи окремих вузлів; б) немає побоювань щодо збереження слідів кримінального правопорушення. Натомість огляд на місці від периферії до центру здійснюють, коли: а) не має змоги визначити конкретний центр місця огляду; б) доступ до центру неможливий без обстеження периферії.

Крім того, судовий огляд може бути реалізований за допомогою таких способів:

а) лінійного (фронтального) – місце огляду умовно поділяють на радіально або паралельно розташовані відносно центру відрізки, які послідовно досліджують – з півночі на південь, зі сходу на захід (таким способом зазвичай оглядають ділянку дороги, берег ріки та озера, вагон потяга). Розмір смуги огляду має бути приблизно рівним довжині руки дослідника;

б) квадратного (зонального) – територію місця огляду ділять на квадрати чи зони та оглядають окремо кожен квадрат або зону(цей спосіб використовують для огляду ділянок місцевості – подвір'я, галявин, полів, лісонасаджень, а також будівель і приміщень – складів, цехів, баз, квартир, кімнат). У межах квадрата чи зони огляд проводять шляхом їх дослідження в одному напрямку, а потім завершення обстеження секції в перпендикулярному напрямку. Хоча це займає вдвічі більше часу, ніж лінійний (фронтальний)

огляд, цей спосіб забезпечує ретельний огляд місцевості та великих за площею приміщень.

4.2.4. Після завершення огляду частини місця, має бути зроблено маркування, яке вказує на те, що ця ділянка обстежена.

4.2.5. Судовий огляд приміщень, у тому числі житла, як правило, здійснюють від периферії (вихідна точка огляду – вхід у приміщення). Під час такого огляду його суб'єкти рухаються вздовж лівої від входу стіни, оглядаючи усі об'єкти, що розташовані по маршруту їхнього руху; після цього оглядають протилежну від входу стіну та розташовані вздовж неї об'єкти, потім праву від входу стіну та об'єкти вздовж неї, а згодом оглядають центр приміщення.

4.2.6. Натомість судовий огляд ділянки місцевості здійснюють усіма вищезазначеними способами. Вибір вихідної точки огляду та напрям руху по місцю, що оглядають, вирішується у кожному конкретному випадку залежно від чинників, про які вже йшла мова раніше.

4.2.7. Статична стадія дослідницького етапу судового огляду покликана забезпечити сприйняття, обстеження та фіксацію обстановки місця огляду, об'єктів, що знаходяться у його межах та мають значення для кримінального провадження, у їх незмінному (нерухомому, статичному) стані. Вона дає можливість з'ясувати, які об'єкти знаходяться на місці, їх розташування, взаємозв'язок елементів обстановки, зовнішній вигляд, стан, не пересуваючи їх, тобто нічого не чіпаючи та не змінюючи.

4.2.8. Ця стадія включає виготовлення орієнтуючих та оглядових світлин, відеозйомку дрібним і середнім планами, а також фіксацію обстановки місця огляду, взаєморозташування її елементів, певних слідів у протоколі огляду місця чи огляду речового доказу за місцезнаходженням, схемах.

4.2.9. Натомість динамічна стадія передбачає активний огляд об'єктів на місці поодиночі, переміщуючи їх, задля виявлення ознак, властивостей, латентних слідів, використовуючи технічні засоби. Об'єкти дозволяється пересувати, перевертати, розбирати тощо. Необхідно оглянути поверхню предметів, їх уламків тощо. Детально оглядаючи об'єкти та відшуковуючи на них

сліди, необхідно дотримуватися криміналістичних рекомендацій про способи спостереження, виявлення, дослідження, фіксації слідів та інших речових доказів. Також доцільно звертати увагу на обставини, що вказують на часові параметри залишених слідів. Ця стадія включає і вилучення об'єктів, які перед тим фіксували у стані спокою.

4.2.10. Під час динамічної стадії допускають прості дослідні дії. Для прикладу, аби встановити чи видають скрип двері, їх відкривають і закривають. Такі нескладні дії не підміняють слідчий експеримент як самостійну слідчу (розшукову) дію, адже не спрямовані на з'ясування чутності звуку відкривання дверей із сусідньої кімнати чи квартири.

4.2.11. На цій стадії виконують вузлові та детальні зйомки об'єктів на місці судового огляду, проводять відеозйомку великим планом, здійснюють їх опис у протоколі, відображення у схемах.

4.2.12. З огляду на те, що місце огляду може займати чималу територію, здійснюють чергування статичної та динамічної стадій щодо окремих частин місця огляду.

4.2.13. У кожному випадку проведення огляду на місці важливо враховувати вид кримінального правопорушення, що є предметом судового розгляду, і, базуючись на цьому, обстежувати обстановку місця, виявляти ті чи інші обставини. Водночас не варто забувати, що відомості на місці судового огляду можуть бути умисно нав'язані не тільки слідчому, який проводив огляд місця події, але й суду та учасникам судового провадження. Тому доцільно піддати обґрунтованому сумніву ті чи інші обставини, встановлені за наслідками огляду місця, а, відтак, і версію сторони обвинувачення щодо події кримінального правопорушення.

4.2.14. Впродовж судового огляду головуючий зобов'язаний надати можливість усім його учасникам ретельно обстежити обстановку, не обмежуючи їх ні у часі, ні у кількості об'єктів.

4.2.15. Запитання учасникам кримінального провадження, які беруть участь в огляді на місці, можуть бути поставлені у будь-який момент дослідницького етапу.

4.2.16. Якщо огляд на місці відбувається впродовж тривалого часу, може виникнути необхідність в оголошенні перерви для відпочинку його учасників. Перед цим складають частина протоколу огляду місця, в якому фіксують усе, що було оглянуто до перерви. Також зазначають точний час початку перерви та відновлення огляду.

4.3. Особливості тактики судового огляду речових доказів і документів

4.3.1. Судовий огляд речових доказів і документів також відбувається від загального до окремого – від оголошення найменування речового доказу чи документа, реквізитів документа – до ретельного вивчення тих ознак, властивостей предмета або тієї частини документа, яка має або може мати значення для кримінального провадження. Огляд речових доказів і документів під час судового розгляду має відбуватися у спосіб, що виключає їх пошкодження або знищення.

4.3.2. Тактика судового огляду речового доказу включає з'ясування належності та допустимості такого доказу, вивчення його стану, ознак і властивостей, виявлення інших відомостей, які мають значення для кримінального провадження. Відбуватись це повинно у такій послідовності: а) головуючий оголошує, який речовий доказ оглядатиметься, повідомляє в результаті якої процесуальної дії він одержаний та приєднаний до матеріалів кримінального провадження; б) за необхідності головуючий повідомляє про призначення речового доказу та правила поводження з ним; в) спочатку речовий доказ оглядає суд, звертаючи увагу на його індивідуальні ознаки, з'ясовуючи зв'язок з подією кримінального правопорушення, виявляючи дефекти та інші особливості, зокрема, що вказують на те, чи він

використовувався за призначенням; г) опісля його передають для обстеження учасникам судового провадження; д) учасники судового провадження вправі висловити свою позицію з приводу речового доказу та його огляду; е) за необхідності учасники судового провадження можуть поставити запитання свідкам, експерту, спеціалісту, які оглядали речовий доказ. Ці дії поєднують з дослідженням обставин, пов'язаних з речовим доказом.

4.3.3. Поряд з оглядом здійснюють й перевірку речового доказу, яка охоплює визначення його справжності, незмінності його стану, ознак і властивостей з моменту одержання у стадії досудового розслідування.

4.3.4. Судовий огляд документів доцільно проводити за денного освітлення. Їх необхідно оглядати у прямому і боковому освітленні, у відбитому світлі та на просвіт. За необхідності використовують лупу та ультрафіолетове випромінювання. Корисно до початку огляду одержати зразок документа, аналогічний тому, який підлягає судовому огляду.

4.3.5. Огляд документів складається з двох етапів: 1) вивчення змісту документа; 2) з'ясування того, чи не піддавався він яким-небудь змінам.

4.3.6. На першому етапі необхідно дослідити основний зміст документа, усі написи, резолюції, помітки на ньому. Текст доцільно читати повільно, зосереджуючись на кожному слові, звертаючи увагу на тому, чи немає суперечностей між змістом документа та зальновідомими фактами, відомими у цьому кримінальному провадженні, а також на помилки у тексті. Після цього належить перевірити, чи наявні усі реквізити, без яких документ цього виду не можна вважати справжнім (належний бланк, відбиток печатки, номер, дата, підписи посадових осіб) або чи немає зайвих реквізитів. Також доречно з'ясувати, чи немає суперечностей між відбитком печатки і бланком документа (для прикладу, чи відповідає назва організації, яка видала документ). Потім належить перевірити, чине підписала документ посадова особа, яка не уповноважена на це. Це здійснюється завдяки попередньому ознайомленню з внутрішніми документами підприємства, установи, організації, а також допиту їх керівників. Опісля оглядають краї документа, звертають увагу на їхню форму

(різані рівні, різані звивисті, рвані) та на відстань між текстом і краями документа. Далі вивчають усі наявні на документі пошкодження, помарки, визначають їхній розмір, форму, характер та розташування. Після цього порівнюють дату видачі документа з характером ліній згину (старі чи недавнього походження).

4.3.7. На другому етапі документ оглядають на предмет наявності ознак матеріальної підробки. Із криміналістики відомо, що на підчистку можуть вказувати: шершавість волокон паперу, пошкодження захисної сітки, зменшення товщини паперу та розмитість нових штрихів на ділянці підчистки, залишки штрихів видаленого тексту, рельєфні штрихи видаленого тексту на звороті документа. Про витравлювання свідчать: матові жовтуваті або сіруваті плями, розмитість та зміна кольору штрихів, нанесених на ділянку, що піддавалася витравлюванню, пошкодження захисної сітки та розташованих поряд знаків тексту, залишки штрихів витравленого тексту, відмінність у кольорі та інтенсивності люмінесцентності місця витравлювання та інших ділянок документа. Під час дописки мають місце: зменшення інтервалів між буквами і словами, відхилення від наряду лінії письма, загинання дописки біля правого краю документа, відмінність у величині рельєфу основного тексту і дописки, у структурі штрихів, відтінках штрихів основного тексту і дописки. Характерними ознаками технічної підробки підпису є: звивистість і тупі закінчення штрихів, сліди зупинки інструмента для написання у вигляді потовщень чи переривів штрихів, наявність у штрихах та біля них частин іншого барвника, наявність рельєфу у чорнильних штрихах. Про підробку відбиток печаток, штампів вказують: нестандартність букв, неоднакова висота, ширина букв, різна товщина штрихів, різні проміжки між словами і буквами, нерадіальне розташування знаків по обводу, дзеркальність окремих знаків, помилки у тексті, розпливчатість окремих штрихів. Для переклейки фотографій характерно: відсутність на фотографії відбитку печатки, не співпадіння частин відбитки печатки на документі та на фотографії, надрізи, забруднення і припіднятність волокон паперу на документі біля фотографії.

4.4. Заключний етап проведення судового огляду

4.4.1. Заключний етап проведення судового огляду полягає у складанні вже згадуваних протоколу огляду місця чи протоколу огляду речового доказу за його місцезнаходженням чи їх чорнового варіанту, а також додатків до нього – схем, копій чи зразків речей і документів. Також здійснюють упакування вилучених об'єктів з їх переліком у протоколі огляду місця. До змісту цієї стадії також входить вжиття заходів з приводу заяв і зауважень, що надійшли від учасників судового огляду.

4.4.2. На цьому етапі критично оцінюють результати проведеного судового огляду під кутом зору раніше висвітлених вимог до проведення цієї процесуальної дії. Заключний етап дає можливість узагальнити з криміналістичного, психологічного та логічного аспектів виявлені обставини, встановити взаємозв'язок вивчених об'єктів та явищ, виокремити їх ознаки і властивості, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, пояснити логічні суперечності між одержаними відомостями.

4.4.3. Оцінка результатів судового огляду охоплює й такі складові:

- 1) аналіз результатів цієї процесуальної дії у взаємозв'язку з іншими перевіреними під час судового розгляду доказами;
- 2) обґрунтоване пояснення механізму події кримінального правопорушення та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження;
- 3) побудову й перевірку версій, що відрізняються від версій сторін обвинувачення та захисту;
- 4) зміни, що відбулися в обстановці місця судового огляду;
- 5) критичне ставлення до пояснень, відповідей на запитання учасників судового огляду, думок спеціаліста, який брав участь в огляді на місці.

АНКЕТА

Шановний респонденте!

Кафедрою кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка проводиться дослідження процесуальних та організаційно-тактичних аспектів здійснення судового огляду у кримінальному провадженні.

Таке дослідження потребує активної допомоги адвокатів, прокурорів та суддів.

У зв'язку з цим, просимо Вас дати відповіді на поставлені в анкеті запитання. Ваші відповіді та думки, що ґрунтуються на професійному досвіді, сприятимуть досягненню мети цього дослідження.

Даючи відповідь на те чи інше запитання, позначте варіант (варіанти), що відповідає (відповідають) Вашій позиції. Якщо жоден з наведених варіантів не узгоджується з Вашою позицією, Ви можете відобразити свою точку зору.

Анкетування є анонімним: прізвище, ім'я та по батькові вказувати не потрібно.

Вдячні за участь у дослідженні!

1. Як, на Вашу думку, доцільно називати процесуальні дії, що проводяться під час судового розгляду у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами?

- слідчими;
- судовими;
- слідчо-судовими;
- судово-слідчими;
- Ваша позиція

- 2. У яких видах судового огляду Ви брали участь?**
- судовий огляд речових доказів;
 - судовий огляд документів;
 - огляд на місці;
 - судовий огляд речових доказів, судовий огляд документів;
 - усіх названих видах судового огляду;
 - Ваш варіант
- 3. За чією ініціативою проводився судовий огляд речових доказів, у якому Ви брали участь?**
- за клопотанням учасників судового провадження;
 - за ініціативою суду;
 - Ваш варіант
- 4. За чією ініціативою проводився судовий огляд документів, у якому Ви брали участь?**
- за клопотанням учасників судового провадження;
 - за ініціативою суду;
 - Ваш варіант
- 5. За чією ініціативою проводився огляд на місці, у якому Ви брали участь?**
- за клопотанням учасників судового провадження;
 - за ініціативою суду;
 - Ваш варіант
- 6. Чи доводилося Вам брати участь у проведенні судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду?**
- так
 - ні
 - Ваш варіант
- 7. В огляді яких речових доказів за їх місцезнаходженням Ви брали участь під час судового розгляду?**
- речових доказів з особливими фізичними властивостями (великі габарити, значна маса, невіддільність від місцерозташування тощо);
 - речових доказів, які потребують особливого режиму зберігання;
 - речових доказів, які становлять історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність;
 - речових доказів, що вилучені з обігу;
 - Ваш варіант
- 8. В огляді яких видів документів Вам доводилося брати участь впродовж судового розгляду?**

- письмових документів;
- графічних документів;
- фотодокументів;
- електронних документів;
- усі названі види документів;
- Ваш варіант

9. Що, на Вашу думку, необхідно розуміти під терміном «огляд на місці»?

- судовий огляд місця події;
- судовий огляд місцевості та приміщення;
- судовий огляд житла чи іншого володіння особи;
- судовий огляд місця події, місцевості, житла чи іншого володіння особи;
- Ваша позиція

10. Чи проводилася під час огляду на місці, в якому Ви брали участь, реконструкція обстановки місця огляду?

- так;
- ні;
- Ваш варіант

11. Чи залучався до судового огляду, в якому Ви брали участь, спеціаліст?

- так
- ні
- Ваш варіант

12. Чи залучався до судового огляду, в якому Ви брали участь, експерт?

- так
- ні
- Ваш варіант

13. Чи використовувалися науково-технічні засоби при судовому огляді, в якому Ви брали участь?

- так
- ні
- Ваш варіант

14. Які додаткові способи фіксації ходу та результатів судового огляду, в якому Ви брали участь, використовувалися під час його проведення?

- фотографування
- відеозйомка

- складання схем
- виготовлення копій та зразків речей і документів
- Ваш варіант

15. Чи доводилося Вам брати участь у проведенні додаткового або повторного судового огляду?

- так
- ні
- Ваш варіант

16. Чи вважаєте Ви доцільним під час підготовки до проведення судового огляду скласти письмовий план його виконання?

- так
- ні
- Ваша позиція

17. Яка, на Вашу думку, роль судового огляду в доказуванні в кримінальному провадженні?

- значна
- незначна
- Ваш варіант

18. Як Ви оцінюєте рівень наукового, організаційно-тактичного забезпечення судового огляду в рамках судового розгляду кримінальних проваджень?

- як достатній
- як недостатній
- Ваша позиція

19. Представником якої юридичної професії Ви є?

- адвокат;
- прокурор;
- суддя

20. Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?

менше 1 року	від 1 до 3 років	від 3 до 5 років	від 5 до 10 років	від 10 до 15 років	від 15 до 20 років	понад 20 років
1	2	3	4	5	6	7

Дякуємо за відповіді!

УЗАГАЛЬНЕННЯ

результатів анкетування адвокатів, прокурорів та суддів щодо дослідження процесуальних та організаційно-тактичних аспектів здійснення судового огляду у кримінальному провадженні

Загальна кількість респондентів – 205 осіб.

Регіон опитування: Вінницька, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Сумська, Херсонська та Черкаська області.

№ п/п	Запитання та відповіді	Респонденти							
		адвокати		прокурори		судді		усього	
		кількість осіб	% від заг. к-сті	кількість осіб	% від заг. к-сті	кількість осіб	% від заг. к-сті	кількість осіб	% від заг. к-сті
1.	Як, на Вашу думку, доцільно називати процесуальні дії, що проводять під час судового розгляду у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами?								
	а) слідчими			8	11,6			8	3,9
	б) судовими	20	30,3	43	62,3	61	87,14	124	60,5
	в) слідчо-судовими	35	53	13	18,8	8	11,43	56	27,3
	г) судово-слідчими	11	16,7	5	7,3	1	1,43	17	8,3

	д) Ваша позиція								
2.	У яких видах судового огляду Ви брали участь?								
	а) судовий огляд речових доказів								
	б) судовий огляд документів								
	в) огляд на місці								
	г) судовий огляд речових доказів, судовий огляд документів	54	81,8	56	81,2	57	81,4	167	81,5
	г) усіх названих видах судового огляду	12	18,2	13	18,8	13	18,6	38	18,5
	д) Ваш варіант								
3.	За чисю ініціативою проводився судовий огляд речових доказів, у якому Ви брали участь?								
	а) за клопотанням учасників судового провадження	45	68,2	60	87	47	67,1	152	74,1
	б) за ініціативою суду	21	31,8	9	13	23	32,9	53	25,9
	в) Ваш варіант								
4.	За чисю ініціативою проводився судовий огляд документів, у якому Ви брали участь?								
	а) за клопотанням учасників судового провадження	53	80,3	64	92,8	49	70	166	81
	б) за ініціативою суду	13	19,7	5	7,2	21	30	39	19
	в) Ваш варіант								
5.	За чисю ініціативою проводився огляд на місці, у якому Ви брали участь?								
	а) за клопотанням учасників судового	12	18,2	12	17,4	10	14,3	34	16,5

	провадження								
	б) за ініціативою суду			1	1,4	3	4,3	4	2
	в) Ваш варіант	54	81,8	56	81,2	57	81,4	167	81,5
		Не брали участі		Не брали участі		Не брали участі			
6.	Чи доводилося Вам брати участь у проведенні судового огляду речових доказів поза межами приміщення суду?								
	а) так	10	15,2	14	20,3	11	15,7	35	17,1
	б) ні	56	84,8	55	79,7	59	84,3	170	82,9
	в) Ваш варіант								
7.	В огляді яких речових доказів за їх місцезнаходженням Ви брали участь під час судового розгляду?								
	а) речових доказів з особливими фізичними властивостями (великі габарити, значна маса, невіддільність від місцерозташування тощо)	3	4,5			5	7,1	8	3,9
	б) речових доказів, які потребують особливого режиму зберігання	3	4,5	9	13	2	2,9	14	6,8
	в) речових доказів, які становлять історичну, музейну, наукову, художню або іншу культурну цінність	4	6,2	5	7,3	4	5,7	13	6,4
	г) речових доказів, що вилучені з обігу								
	д) Ваш варіант	56	84,8	55	79,7	59	84,3	170	82,9

		Не брали участі		Не брали участі		Не брали участі			
8.	В огляді яких видів документів Вам доводилося брати участь впродовж судового розгляду?								
	а) письмових документів	54	81,8	47	68,1	42	60	143	69,8
	б) графічних документів								
	в) фотодокументів								
	г) електронних документів								
	г) усі названі види документів	12	18,2	22	31,9	28	40	62	30,2
	д) Ваш варіант								
9.	Що, на Вашу думку, необхідно розуміти під терміном «огляд на місці»?								
	а) судовий огляд місця події	11	16,7	5	7,2			16	7,8
	б) судовий огляд місцевості та приміщення			6	8,7			6	2,8
	в) судовий огляд житла чи іншого володіння особи								
	г) судовий огляд місця події, місцевості, житла чи іншого володіння особи	23	34,8	56	81,2	47	67,1	126	61,5
	г) Ваша позиція	20 Судовий огляд будь-якого місця чи	30,3	2 Судовий огляд будь-яких речей, докумен	2,9	23 Судовий огляд за громіздких предметів та	32,9	45	22

		предметів за місцем їх знаходження	12	18,2	тів, місцевості чи місця		речей за місцем їх знаходження		12	5,9
10.	Чи проводилася під час огляду на місці, в якому Ви брали участь, реконструкція обстановки місця огляду?									
	а) так	2	3	4	5,8	3	4,3	9	4,4	
	б) ні	10	15,2	9	13	10	14,3	29	14,1	
	в) Ваш варіант	54 Не брали участі	81,8	56 Не брали участі	81,2	57 Не брали участі	81,4	167	81,5	
11.	Чи залучався до судового огляду, в якому Ви брали участь, спеціаліст?									
	а) так	22	33,3	30	43,5	28	40	80	39	
	б) ні	44	66,7	39	56,5	42	60	125	61	
	в) Ваш варіант									
	Чи залучався до судового огляду, в якому									

12.	Ви брали участь, експерт?								
	а) так	31	47	34	49,3	34	48,6	99	48,3
	б) ні	35	53	35	50,7	36	51,4	106	51,7
	в) Ваш варіант								
13.	Чи використовувалися науково-технічні засоби при судовому огляді, в якому Ви брали участь?								
	а) так	43	65,2	48	69,6	47	67,1	138	67,3
	б) ні	23	34,8	21	30,4	23	32,9	67	32,7
	в) Ваш варіант								
14.	Які додаткові способи фіксації ходу та результатів судового огляду, в якому Ви брали участь, використовувалися під час його проведення?								
	а) фотографування	44	66,7	34	49,3	30	42,9	108	52,7
	б) відеозйомка	10	15,1	20	29	26	37,1	56	27,3
	в) складання схем	1	1,5	4	5,8	3	4,3	8	3,9
	г) виготовлення копій та зразків речей і документів			2	2,9	1	1,4	3	1,5
д) Ваш варіант	11 Не викори стовува лися	16,7	9 Не викори стовува лися	13	10 Не викори стовува лися	14,3	30	14,6	
15.	Чи доводилося Вам брати участь у проведенні додаткового або повторного судового огляду?								

	а) так	16	24,2	22	31,9	21	30	59	28,8
	б) ні	50	75,8	47	68,1	49	70	146	71,2
	в) Ваш варіант								
16.	Чи вважаєте Ви доцільним під час підготовки до проведення судового огляду скласти письмовий план його виконання?								
	а) так	33	50	27	39,1	31	44,3	91	44,4
	б) ні	33	50	42	60,9	39	55,7	114	55,6
	в) Ваша позиція								
17.	Яка, на Вашу думку, роль судового огляду в доказуванні в кримінальному провадженні?								
	а) значна	40	60,6	52	75,4	45	64,3	137	66,8
	б) незначна	26	39,4	15	21,7	25	35,7	66	32,2
	в) Ваш варіант								
18.	Як Ви оцінюєте рівень наукового, організаційно-тактичного забезпечення судового огляду в рамках судового розгляду кримінальних проваджень?								
	а) як достатній	2	3	4	5,8	3	4,3	9	4,4
	б) як недостатній	64	97	65	94,2	67	95,7	196	95,6
	в) Ваша позиція								
19.	Представником якої юридичної професії Ви є?								
	а) адвокат	66	100					66	32,2
	б) прокурор			69	100			69	33,7
	в) суддя					70	100	70	34,1

20.	Яким є Ваш стаж діяльності у сфері права?								
	а) менше 1 року								
	б) від 1 до 3 років								
	в) від 3 до 5 років	22	33,3					22	10,7
	г) від 5 до 10 років	34	51,5	35	50,7	46	65,7	115	56,1
	д) від 10 до 15 років	10	15,2	26	37,7	24	34,3	60	29,3
	е) від 15 до 20 років			8	11,6			8	3,9
	є) понад 20 років								

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Прокурор Львівської області

І. Діденко

«28» травня 2020 року

АКТ

впровадження у практичну діяльність прокуратури Львівської області матеріалів дисертації аспіранта кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Тимошука Василя Євгеновича на тему «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

Комісія у складі заступників прокурора Львівської області **Друзюка М.В.** і **Карася В.М.**, а також начальника управління і процесуального керівництва досудовим розслідуванням прокуратури області **Баляна Р.В.** склала цей акт про те, що комісією вивчено теоретичні положення, пропозиції щодо удосконалення регламентації судового огляду кримінальному процесуальному законодавстві України та методичні рекомендації з порядку і тактики судового огляду у кримінальному провадженні аспіранта кафедри кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка Тимошука Василя Євгеновича викладені у його дисертації на тему «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Комісія дійшла висновку, що матеріали дисертації Тимошука В.Є. містять науково обґрунтовані напрацювання у галузі кримінального

процесуального права та криміналістики, мають практичну цінність, розширюють знання прокурорів щодо проведення судового огляду у кримінальному провадженні та можуть бути використані у практичній діяльності органів прокуратури Львівської області.

**Заступник прокурора
Львівської області**

М.В. Друзюк

**Заступник прокурора
Львівської області**

В.М. Карась

**Начальник управління
і процесуального керівництва досудовим
розслідуванням прокуратури області**

Р.В. Баян

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

Львівського державного

університету внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

полковник поліції

Гарас СОЗАНСЬКИЙ

25.05. 2020

АКТ

25.05. 2020

Львів

№ 15

Про впровадження результатів дисертації Тимошука Василя Євгеновича на тему «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження» в освітній процес ЛьвДУВС

Уклала експертна комісія з виявлення, узагальнення та впровадження позитивного досвіду роботи у складі:

- заступника начальника відділу організації наукової роботи кандидата юридичних наук Галини САВЧИН;
- начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Руслана СТРОЦЬКОГО;
- декана факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента полковника поліції Олексія АВРАМЕНКА;
- завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету № 1 ПФПНП кандидата юридичних наук, доцента підполковника поліції Андрія ХИТРИ.

Комісія відповідно до наказу по університету від 24 вересня 2012 року № 431 розглянула й узагальнила результати дисертації, поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (спеціалізація – 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність») та наукові праці Тимошука Василя Євгеновича за темою «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження».

Проаналізовано основні результати дослідження Тимошука В.С., зокрема наукові праці, в яких опубліковані теоретичні та методологічні положення дисертації:

1. Тимошук В.С. Процесуальні дії, що проводяться під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 295–299.

2. Тимошук В.Є. Поняття і завдання судового огляду у кримінальному провадженні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 265–273.

3. Тимошук В.Є. Класифікація судового огляду у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2019. № 2. Ч. 2. С. 220–228.

4. Тимошук В.Є. Підготовчий етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 5. Т. 30. С. 213–218.

5. Тимошук В.Є. Дослідницький етап проведення судового огляду у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. 2019. № 3. Т. 2. С. 61–68.

6. Тимошук В.Є. Фіксація ходу та результатів судового огляду у кримінальному провадженні. *Eurasian Academic Reseach Journal*. 2019. № 4. С. 91–100.

7. Фігурський В.М., Тимошук В.Є. Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 2. С. 254–258.

На основі проведеного аналізу комісія зробила висновок, що наукові праці Тимошука В.Є. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, що дає підстави запровадити їх для використання в освітньому процесі Львівського державного університету внутрішніх справ, зокрема при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Докази та доказування у кримінальному провадженні», а також рекомендувати до вивчення під час самостійної підготовки здобувачів вищої освіти освітнього ступеня «бакалавр» та «магістр».

Члени комісії:

Галина САВЧИН

Руслан СТРОЦЬКИЙ

Олексій АВРАМЕНКО

Андрій ХИТРА